ستران عەبدوڵڵا

کوردستان چاوەڕێی تینە

٢٠١٢

ستران عەبدوڵڵا

کوردستان چاوەڕێی تینە

٢٠١٢

کوردستان چاوەڕێی تینە

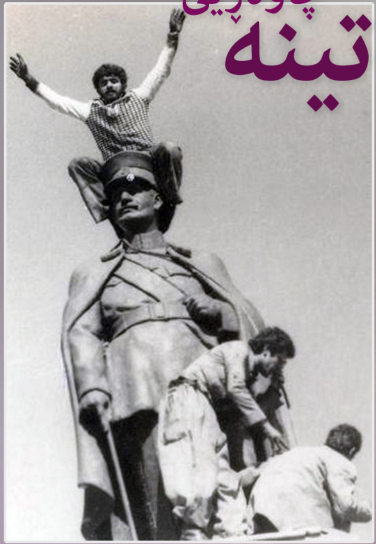

لەدۆخی وەرگۆڕانی وادا ئیتر دەبێ هەڵسەنگاندنمان بۆ ڕووداوەکان هەڵسەنگاندنێکی ئایدیۆلۆژی، مۆڕاڵی نەبێت. واتە هەڵسەنگاندنێک نەبێت لەڕوانگەی ئەوەی ئێمە چی باوەڕێکمان هەیەو چ ڕێبازێکی فیکری و سیاسی دەکەینە کۆمبەسی خوێندنەوەی ڕووداوەکان و بەگوێرەی ئەوەش تەمەننا دەکەین ئەم ڕووداوانە بۆ کوێ بچن و لەکوێ بنیشنەوە؟

پێشەکی .. وێنەی بەرگ

وێنەی سەر بەرگی کتێبەکە دەورانی روخانی رژێمی شای ئێران بەرجەستە دەکات.

شوێن: کوردستانی رۆژهەڵات، شاری بانەیە. کۆمەڵێک کوردی راپەڕیوو پەلاماری پەیکەری شا دەدەن. یەکێک لەخوارەوە بنکۆڵی دەکات و یەکێکی دی سواری ملی بووە. ساتەوەختێک کەشانوشکۆی زاڵمەکان بەخۆیان و تیفتیفەی ئەستێرەی سەرشان و سەوڵەجانی دەستیانەوە دەشکێ و لەبەردەم ئیرادەی مەزڵومەکاندا چۆک دادەدا.

ئەم ساتەوەختانە لەمێژوو نرخی هەزار ساڵ دێنێ، بەڵام نەیانتوانی و ناتوانن دووبارە نەبوونەوەی قەتڵوعامی موکریان بۆ کورد و کوردستان، زامن بکەن.

شا کەوتەبەر بای بەهاری ئێرانی لەساڵی (1979)دا. لەبەهاری عەرەبیش، ساڵی (2011)، کۆمەڵێک بت کەوتن و نها میللەتانیان چاویان لە نەمانی ستەم و بێدادییە.

کوردستان لەکوێی ئەم قیامەتەیە؟ ئەم کتێبەم بۆ ئەوە نووسیوە.

دەروازەی باس

لەئەستانەی گۆڕانکارییەکی گەورەداین لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کەدامێنی مەسەلەی کوردو کوردستانیش دەگرێتەوە. گۆڕانکارییەکان لەسەرەتاوە ناوخۆیی بوون بەو مانایەی رژێمە سیاسییەکانیان دەخستە بەردەم تاقیکردنەوەی میللەتانیانەوە کە داخۆ تا چەند خۆ ڕادەگرن؟ یان خۆ دەگۆڕن؟ یان دەکەون و ئەوی لەهەموو حاڵەتێکدا دەمێنێتەوە دەوڵەت و قەوارە سیاسییەکانە؟ ئەم گۆڕانکارییانە هەر چۆنێك بێت ناوی (بەهاری عەرەبی) یان وەرگرت جا ئەمە وەك خواستنی دەستەواژەی سیاسی بێت لەنموونەی بەهاری براغ لەساڵی (1968) کە گەلی چیك-سلۆڤاکیا و

دیموکراتخوازەکانی لەدژی دیکتاتۆری سۆشیالیزمی شێوە سۆڤێتی راپەڕین و سەرەنجام دەبابەکانی سۆڤێت بەهاریان لەخوێندا گەوزاند، یان ئەم نازناوە، دەرەنجامی ناولێنانی راگوزەرییانەی رۆژنامەوانە تەمبەڵەکانەوە بێت کە یان لەبەر رووکەشی روانین یاخود لەبەر تەمبەڵی و دیقەت نەدان یاخود لەبەر پەلەپەل و هانی هەڵسەنگاندنەوە بەزۆر جێگیریان کرد.، ئەمانە هیچیان هیچ لەمەسەلەکە ناگۆڕێت. ناونیشانەکە ئاماژەیە بۆ رابوونەوە لەدژی دەسەڵاتی دیکتاتۆری رژێمە عەرەبییەکان، ململانێی شێوە ژیانی سەپێنراو بەسەر گەلدا کە ئیتر گەیشتە تینی و بۆ کەرامەتی خۆی، بۆ گوزەران و ئازادی خۆی رابۆتەوە.

تا ئەو رێوشوێنە ئەم بەهارە جێی پشتگیری و ستایشە، چونکە دیکتاتۆری رامالی و رادەمالێت، بەڵام جیاوازی لەوێوە دەستپێکرد کەچی لەجێی دیکتاتۆری دادەنرێت: رژێمی گەلی؟ رژێمی دیموکراتی، کە وردەوردە بینای خۆی تەواو دەکات، یان دیموکراسی دەبێتە پەیژەیەك کە ڕەوتە میللیگەرا دینییەکان دەست بەسەر دەزگای دەوڵەتدا دەگرن و بۆ پرۆژەیەکی نادیاری

پاشەکشێی دەسکەوتە هاوچەرخەکانی سیاسەت و ئابووری و فەرهەنگی مۆدێرنە بەکاری دێنن؟

راستێکەی لەهەردوو حاڵەتدا، حاڵەتی پایەدارکردنی حوکمڕانی دیموکراتی و مەدەنی عەلمانی، یان پایەدارکردنی حوکمی میللیگەرایی و ئایینی، دیسانەوە ئەم پرسگەلانە پرسگەلی ناوخۆیی وڵاتەکانن، زۆر بخایەنن یان کەم، پاشەکشێی سیاسییان بەدواوە بێت یان پێشکەوتن، مۆدێلی تازە بابەتی حوکمڕانی دروست بکەن، یان حوکمێکی نۆرماڵیان بە نسیب بێت، لەهەموو ئەم دۆخانەدا کاریگەرییان بۆ ناوخۆیەو کاردانەوەیان لەدەوروبەریش هەبێت هەر بۆ ناوخۆیە (ناوخۆی ئەو وڵاتانەی دەکەونە ژێر کاریگەرییەوە) وەك ئەوەی رووداوەکانی تونس کاریان لە میسر کرد، ئەوەی هەردوولا کاریان لەلیبیاو هەموویان کاریان لەسوریاو یەمەن کرد. ئەمانە هەموویان دەشێ جیاوازی بن لەهەڵسەنگاندن و دیاریکردنی مەوداو سنووری کاریگەری لەسەر یەکتری و لەسەر ناوخۆی هەر وڵاتێك و لەسەر رێچکەی هەر یەکێکیان لەگۆڕانکاری سیاسیدا، بەڵام وەرچەرخانی گەورەو گران، ئەوەی کە ئێمە دەمانەوێ لەم نووسینەدا

رووناکی بخەینەسەر، گۆڕانکارییە لەنەخشەی سیاسی لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کەدوور نییە گۆڕانکاری لەنەخشەی جوگرافی و جەمسەرگیری سیاسی نێودەوڵەتی و ئیقلیمیش بەدوای خۆیدا بهێنێت.

لەدۆخی وەرگۆڕانی وادا ئیتر دەبێ هەڵسەنگاندنمان بۆ رووداوەکان هەڵسەنگاندنێکی ئایدیۆلۆژی، مۆراڵی نەبێت. واتە هەڵسەنگاندنێك نەبێت لەڕوانگەی ئەوەی ئێمە چی باوەڕێکمان هەیەو چ رێبازێکی فیکری و سیاسی دەکەینە کۆمبەسی خوێندنەوەی رووداوەکان و بەگوێرەی ئەوەش تەمەننا دەکەین ئەم رووداوانە بۆ کوێ بچن و لەکوێ بنیشنەوە؟ لەدۆخێکی وادا ئیتر ئەنگێزە فیکرییەکان و بیروباوەڕ و ئایدیۆلۆژییەکان بەتەنها بەس نین بۆ هەڵوێست وەرگرتن و دوای ئەمەش کردار نیشاندان و خەبات کردن بەگوێرەی سەنگەربەندی باو وخۆماڵی، بەڵکو دەبێ هەڵسەنگاندنمان، خوێندنەوەمان و لەوێشەوە هەڵوێست و کردارمان وەڵامدەرەوەی ژانی گۆڕانکارییە گەورەکە بێت کە رۆژهەڵات دەستکاری دەکات، نەخشەیەکی نوێی دابەشکردنی هێزو قودرەتمەندی دادەمەزرێنێت و کوڕ ئەو کوڕەیە لەکۆڕی سەرلەنوێی

دابەشکردنەوەی قودرەتمەندیدا سەنگی هەبێت تا بەشی هەبێت، چونکە لەهەموو وێستگەیەکی چەند دەیەیی و رەنگە هەندێك جار چەند سەدەیەکی دابەشکردنەوەی قودرەتمەندیشدا، تەجرەبە وا کەوتۆتەوە ئەوی ئامادەیە دەتوانێ بەش بپچڕێت، چ بەشی پێشووتری خۆی پێ قایمتر بکات و چ بەم بەشەی بێبەشی جارانی پڕ بکاتەوە.

وەك لە درێژەی ململانێکانی بەهاری عەرەبیدا دەردەکەوێت، وێناکردنی رووداوەکان لەشێوەی هاوکێشەی (دەسەڵاتی دیکتاتۆری، میللەتێکی راپەڕیو، یان دەسەڵاتێکی ڕەها و ئۆپۆزسیۆنێکی دیموکراتخواز) وێناکردنێکی سادەو ساکارە، وێناکردنێکی پڕ گرفتەو نامانگەیەنێتە دەرەنجامێکی راستەقینەی قەوماوەکە، چونکە ئەم هاوکێشەیە، لەهەر وڵاتێکدا، خاوەن وردەکاری خۆیەتی و وردەکاریش گەشەی چەندایەتین کە گەشەی جۆری دروست دەکەن و عەرەب خۆی لەمێژە گوتویەتی (الشیطان یکمن فی التفاصیل). ئەم جۆرە وێناکردنە وێناکردنێکی گروپی و بەرژەوەندخوازانەیە کە هێزە ئۆپۆزسیۆنەکان پەنای بۆ دەبەن تا بەکەمترین نرخ و تێچووەوە خەڵکی پێ لەخشتە ببەن و لەم جۆرە

وێناکردنە کەڵکێکی سیاسی بەرتەسك وەربگرن. ئەم جۆرە وێناکردنە بۆ تەکتیکی سیاسی (راستێکەی فێڵی سیاسی) ئەوان دەست دەدات، بەڵام بۆ خوێندنەوەی واقیعی قەوماوەکانی بەهاری عەرەبی کورت دێنێ و نامەنگەیەنێتە وێنایەکی فرە ڕەهەند و مانادار، بەڵگەشمان بۆ ئەمە لەو چەند خەسڵەتەی خوارەوەدایە کە هەر بەهارەو لەوی تر جیادەکاتەوە چ لە ناواخنی درامای رووداوەکان و چ لەکاردانەوەی دەوروبەر لەئاستیدا (کاردانەوەی ئیقلیمی و نێودەوڵەتی).

1–جیاوازی وێستگەکان و رەنگدانەوەیان لەسەر دەرەنجامەکان.

بەهاری عەرەبی لەتونسەوە دەستیپێکرد، تونس ئاستێکی بەرزی گەشەی ئابووری، گەشەی ئازادی کۆمەڵایەتی و مافی ژنانی هەبوو کەبەرهەمی کەڵەکەبوونی تەجرەبەی شێنەیی حەبیب بۆرقێبەیە (1903–2000)، ئەم پێدراوە باشانە ئالودەی دەسەڵاتی دیکتاتۆری و سەرکوتکەر و گەندەڵی زەین ئەلعابدین بن عەلی (1936–...) و بنەماڵەکەی، بە تایبەتی ژن وماڵە خەزورانی، بوو.

به گوێرەی راپۆرتێکی کەناڵی عەرەبییە، ساڵی 2010 وڵاتی تونس لە بواری گەشەپێداندا چەندین ئاماژەی ئابووری جێی گەشەی تۆمار کردووە. ئامارەکانی مایکرۆ ئابووریی کە رۆژنامەڤانی کەناڵەکە، فاتیمە ئەلزەهرا ئەلزاوی بڵاویکردۆتەوە، تونس دەخاتە پلە پێشەنگەکانی وڵاتانی نا نەوتیی عەرەب لە بواری گەشەپێدانی مرۆیی وکێبڕکێ وئامادەسازی تەکنەلۆژییەوە. هەر وەك وڵاتەکە بۆتە رووگەی گەشتیارانی رۆژئاوایی و هاووڵاتیانی کەنداو.

راپۆرت دەڵێ: ساڵی 2009 کۆی بەرهەمی خۆماڵی بەرێژەی لەسەدا 3.1 نەشونومای کردووە وئەو رێژەیە بۆ ساڵی 2010 ملی بۆ لە سەدا 3.8ناوە.

کەرتی پیشەسازی لە نیوەی یەکەمی ساڵی 2010 بە رێژەی لە سەدا 7.7 گەشەی کردووە و لەم رووەوە تونس لە ئاستی ئەفریقا یەکەم ولە ئاستی عەرەبدا دوای قەتەر وسعودییە وئیمارات، چوارەمە.

یەدەکی پارەی بانکی ناوەندیی تونس 9 ملیۆن دۆلار بوو و نیوەنجی قەرزیش لە سدا 55ی ساڵی 2003ەوە بۆ لەسەدا 39 لە ساڵی 2010دا کەمبۆتەوە.

بەڵام دیمەنەکە لەگۆشە نیگای سیاسییەوە باش نەبوو، چوون نموونە تایبەتەکان ، وەکو سەنگافورە، سیستمی ئابووری وڵاتی تونس ئازادو رژێمە سیاسییەکەی ستەمکارانە بوو. ئەوی وایکرد نموونەی سەنگافوورە سەربگرێ و ئەوی تونس سەرنگوم بکرێ، گەندەڵی بنەماڵەی حوکمڕان بوو لەتونس، حکومەتی سەنگافورە شتێك بوو لەنموونەی ستەمکاری دادپەروەر کە مێژووی رۆژهەڵاتی ئاسیا پڕە لەم نموونانە.

بەهاری عەرەبی لەمیسر بەهارێکی جیاوازتر بوو، رژێمی سیاسی موبارەك گیرۆدەی سێ کێشەی گەورە بوو کەدوانیان خودی خۆی لێی بەرپرسیارەو یەکێکیان موبارەك دەرەنجامێتی، نەك سەبەبکار.

–درێژی ماوەی حوکمڕانی حوسنی موبارەك (1928–..)، کە سی ساڵی خایاند، مەنگی گەندەڵی و ماتی سیاسی خوڵقاندبوو.

–دەرکەوتەکانی میراتگیری لەحوکمڕانی میسر کە تا دەهات شەرعیەتی مەعنەوی موبارەك و شێوە حوکمڕانییەکەی ئەوی بنکۆڵتر دەکرد.

–هەژاری و نەداری زۆرینەی گەلی میسر و پایەداری کەمینەیەکی زۆر کەم کە خێرو بێری

ولاتیان بۆ خۆیان پاوان کردبوو، بنەماڵەی موبارەك، سۆزان و جەمال و عەلای کوڕی و دارودەستەکەی لەتوێژی حوکمڕان، گرێبەستی ناشەرعییان لەگەڵ ئەم کەمینەیە بەستبوو.

هەژاری و نەداری بەرهەمی گەشەیەکی ناجۆری دانیشتووان و سنووردارى توانا داراییەکانی میسرو داڕووخانی ئابووری و سیاسی بوو کە دەگەڕێتەوە بۆ پێش قۆناغی موبارەك، ئەگەرچی لەبەردوو هۆکاری یەکەم هەمووی بەسەر موبارەکدا ساغ بۆوە.

میسر جۆرێك لەکرانەوەو ئازادی سیاسی تێدا بووە کە ئەوەندەی لەژێر جەبری نفوزی سیاسی و ئابووری و ئەمنیەتدا بوو ئەوەندە لەژێر هەژموونی دیکتاتۆریدا نەبوو. ئەم دۆخە میسرییە تەواو جیاوازە لەپاڵنەرەکانی شۆڕشی تونس و تەنها لەگەندەڵی بنەماڵەی حوکمڕاندا نەبێت، نە ئەو گەشە ئابوورییەی تونس لەمیسری قەرەباڵەغ چنگ دەکەوت و نە ئەو نیمچە کرانەوە سیاسییەی قاهیرە لە تونس بوونی هەبوو. ئەم دۆخەش وەك ئەوە نییە کە، بۆ نموونە، لەیەمەن هەیە، کە هۆزەکان بەسەر جەمسەرگیری دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆندا

دابەش بوون و هیچیشیان وەکو ئەوە نییە لەلیبیاو سوریا هەبووەو هەیە:

لە لیبیا شەڕی چەکدار و یارمەتی ناتۆ حوکمی قەزافییان (موعەمەر قەزافی 1942– 2011) تەفروتونا کرد، لیبیا سوپای نەبوو تاچوون ئەوەی تونس و میسر پاڵ بداتە پاڵ گەلەوە، ئەوی هەبوو کتائیبەکانی قەزافی بوو کە وەلائیان نەگۆڕی، لەبەرامبەریشدا ئۆپۆزسیۆن چەکدار و لەجێی گۆڕەپانی تەحریر، فرۆکەکانی ناتۆیان هەبوو کە لەسەدا نەوەدی کارەکانیان بۆ کردن، ئەوی لە لیبیا دژی دەسەڵاتی قەزافی قەوما وێنەیەکی کاریکاتۆری نموونەکەی عیراق بوو. سەلمێنەری وتەکەی مارکس بوو کە لە کتێبی (18)ی پرۆمێری لویس پۆناپۆرتدا نەخشاندویەتی : مێژوو دووبارە نابێتەوە مەگەر بەشێوەی کۆمێدیا نەبێت.

*ناتۆ لەجێی هاوپەیمانی، بەڵام واش نەبوو، چونکە ناتۆ لەئاسمان یارمەتیدەری شۆڕشگێڕەکان بوو، پێی نەخستەسەر زەوی.

*قەزافی لەجێی سەدام حسێن (1937–2006)، بەڵام کێ لەسەدام دەچێت؟

–شۆڕشگێڕەکانی لیبیاش چوون ئۆپۆزسیۆنی عیراق، بەڵام ئەوی لیبیا تۆمارێکی درێژی نەبووە دژی حوکمی قەزافی و لە هێکرا دروست بووەو هاتەکایەوە.

ئەوی لیبیا دژی حوکمی دیکتاتۆری و سەرکوتکەری قەزافی بوو کە بەخوێن کۆتاییهات، چونکە قەزافی نە وەك بن عەلی رایکردو نە وەکو موبارەك ئیستقالەی داو نە وەکو سەدامیش دادگایی کرا.

لەسوریاش بەعس هەیە کە وەکو بەعسی سەددام وایە، ئەگەرچی بەعسەکەی سوریا لەوە بیژی تر بوو وەکو بەعسی سەدام خۆی تووشی شەڕی دەرەکی بکات. لەسوریا ئەم شتانە ناقەومێ کەسوپا لەبەعس هەڵبگەڕێتەوە، شتی وا ئەگەر مومکین با بەعسییەکانی عیراق لەسەدام هەڵدەگەڕانەوە.

دەبێ بڵێین هیچ شوێنێك شایانی شۆڕش تیاکردن نەبێت بێ شك سوریا شوێن و کاتی بوو.

بەشار ئەسەد (1965–...) سەرکوتکەرە وەکو قەزافی، کەچی وەکو ئەمی دواییش میللەتەکەی خۆشگوزەران نەکردووە. بەعس نەکەرامەت و نەنانی نەدابووە سوورییەکان کە لەجێی یەکێکیان دەستبەرداری ئەوی تر

بن. نە وەکو تونس ئاستی گوزەرانی پەرەپێدا بوو، نەوەکو قەزافی دەوڵەت پارەی دەداو نە وەکو میسریش نیمچە کرانەوەیەکی سنووورداری هەبوو.

بە هەموو جیاوازییەکانەوە بەهاری عەرەبی، لە هیچ وڵاتێك، لەویتر ناچێت، بەهاری تایبەتی بوو بۆ هەر ئەمارەتێکی عەرەبی لەو ئەمارەتانەی رۆژێك لەڕۆژان بیری ناسیۆنالیزمی عەرەبی دەیخواست ئیمپراتۆریایەکی پانوپۆڕیان لێ دروست بکات.

بمانەوێ و نەمانەوێت، ئەم جیاوازییە لەتەوقیتی بەهار، لەئاهەنگی دەستپێکدا، جێپەنجەی گەورەو قوڵیی لەسەر مانا مۆراڵییەکانی بەهارەکە داناوە.

ئەگەر لە بەهاری تونسدا (شوباتی 2011) راکردنی سەرۆك بن عەلی نموونەی دووەمین راکردنی شای ستەمکاری ئێران (محەمەد رەزا شا – 1919–1980)مان وەبیربێنێتەوە لەبەرامبەر گەلە راپەڕیووەکەیدا (شۆرشی گەلانی ئێران لە ساڵی 1979)، ئەگەر لەوی میسردا (25ی یەنایری 2011) هەژدە رۆژ خۆپیشاندان لەگۆڕەپانی تەحریری گەورەترین و دێرینترین و پێشکەوتووترین وڵاتی عەرەبیدا ببێتە مایەی

بەچۆکدا هاتنی سەرۆکی سی ساڵە، وەك هەر سەرۆکێکی گەندەڵی ئەمریکای لاتین، و ئەگەر هەردوو نموونە لەماوەی کەمی راپەڕینەکە و لەهێزی راپەڕینەکەو لەرەوتی ئاشتیخوازانەی سەرەتاو دەرەنجامەکانی راپەڕینەکە مۆدێلی ئیلهامبەخش بن، ئەوا ناتوانین هەمان شت بە نموونەکەی لیبیا یان تەنانەت یەمەنیش بڵێین. ئەگەر قسە لەسەر رەهەندە مۆراڵییەکانی راپەڕینی دیموکراتی بێت ئەوا لەنموونەی تونس و میسر بەو لاوە ئەوانی تر بەهەر بارێکدا سەیریان دەکەیت مۆراڵیان بریندارە. مۆڕاڵیان بریندارە لەڕووی ئەوەی ببنە نموونە بۆ شۆڕشی ناتوندوتیژیی، ببنە وەبەرهێنەری تەکتیکی نوێی خەباتی مەدەنی، ببنە ئیلهامبەخش بۆ خەباتی تر. نەك تەنها وەکو مامۆستای خەبات، بەڵکو ببنە سلنگی قەدەرو مێژوو بۆ دەستپێکی قۆناغێکی نوێ لەژیانی ئەم ناوچەیەدا.

مۆڕالی سەرەکی و جێی ئیعتباری شۆڕشەکەی لیبیاو سوریا و یەمەن ئەوەیە ئەم شۆڕشانە دژی دەستەیەك دەسەڵاتی گەندەڵ و دیکتاتۆر بوون و ئەگەر شۆڕشگێڕەکان لەگەڵ دەسەڵاتدارەکاندا

بەراورد بکرێن لەچاو دیکتاتۆرەکان بە سەد ئاو شۆردراونەتەوە. هەروەها ئێمە نموونەی حوکمڕانی نەشیاوی دیکتاتۆرەکانمان بینیووەو ئەمانەی دێن چەند خراپ حوکم بکەن قەد بەقەد ئەوان خراپ نابن. لەم وردەکاریانەدا دەشێ بە بەهاری وان ولأتان بێژین بەهاری کەم خایەن وکەم بڕ کە بۆ خۆیان دەست دەدا و لە دیکتاتۆری قوتاریان دەکات، بەلأم پایتەختەکانیان ناکاتە کەمەندکێشی شۆڕشی دیموکراتی.

لەهەڵسەنگاندنی سەرەتاو نێوەندو کۆتایی ئەم شۆڕشە عەرەبییە فرە جیاوازانە لەشێوەی بەهاریاندا دەتوانین ئەوە دەستنیشان بکەین کەجیاوازی رێگای شۆڕش لەهەموو سەردەمێکدا هەر هەبووەو هەر هەیەو کرۆکی کێشەکە لەوەدا نییە، کرۆکی کێشەکە لەوەدایە تا ئێستا لەپێنج نموونەی هەڵایساودا (تونس، میسر، سوریا، یەمەن و لیبیا) تەنها دوانیان شۆڕشی ئیلهامبەخشن و ئەوانی تر هێشتا ماویانە ببنە ئیلهامبەخش، دەنا دەکرێ هەر بە چیرۆکی لۆکاڵی ناو وڵاتەکانیان بمێننەوە.

رەنگە هەبێ موجادەلە بکات: ئەی بۆ ئەوی ناتۆ لە لیبیا حەلال نەبێ و ئەوی پرۆسەی رزگاری عیراق (9ی نیسانی 2003) بوو حەلاڵە؟

راستە! ئەوەی عیراق و ئەوەی لیبیاش حەڵاڵە بەرەچاوکردنی ئەوەی نموونەی عیراقی قەد ناوی بەهاری لەخۆی نەنا. ناوی پرۆسەی رزگاری عیراق بوو نەك بەهارێك بخوازێ ببێتە نموونە لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بەو حاڵەشەوە نموونەی عیراق قەد قبوڵ نەکرا لە لایەن برێك لەوانەی لەباری سیاسی و ئیعلامییەوە پشتیوانی نموونەکەی لیبیایان کرد، لەکاتێکدا قەزاف لەقەبارەی کوشتن و بڕیندا بەخوێندکاری سەدام حسێنیش قبوڵ نەدەکراو هێزەکانی ئۆپۆزسیۆنی عیراقیش لەتەمەنی خەبات و قوربانیداندا بەشی ئۆپۆزسیۆنی دەیان وڵات وزەیان سەرف کردو هەرگیز لەگەڵ "شۆڕشگێڕانی لیبیا" بەراورد ناکرێن . ئۆپۆزسیۆنی عیراق هەتا هاتنە سەر حوکمیش خۆیان بە ئۆپۆزسیۆن دەناساند تا (شۆڕشگێڕ) کە ئەو ناوە بەرپرسیارێتییەکی گەورەیەو بەهەموو کەسێك هەڵناگیرێت و نازناوێکی مەزنیشە بەهەموو چەك هەڵگرێك ناگوترێت. هەرسێ حوکمڕانی لابراوی میسرو تونس و لیبیاش ریز بکەین چارەکی تاوانەکانی سەدامیان

دەرهەق بە میللەتانی خۆیان نەکردووە کەچی میللەت و هێزە سیاسییە ئۆپۆزسیۆنەکانی ئەو وڵاتانە و وڵاتانی عەرەبی دیکەش ئەوەیان پێ قووت نەدەدرا عیراقییەکان قینیان لەسەددامە و چەندین دەیە شەڕیان لەدژی کردووەو ئینجا هاوکاری ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی بوون لەڕووخانیدا لە ئێوارەکەی گۆڕەپانی فیردۆس وەختێك پەیکەرەکەی سەددام تەفروتونا کرا. وەك بڵێی زمانحاڵی میللەتانی میسر و تونس ئەوەبێت ئێمە شایانی کەمترین حوکمی دیکتاتۆری وەك ئەوەی موبارەك و بن عەلین و عیراقییەکانیش (بەتایبەتی کوردەکان و شیعەکان) لەپلەی دووەمی مرۆڤ بووندا دێن بۆیە شایانی لە سەددام خراپترن. یانی بەم لۆژیکە عەرەبییە عیراقییەکان دەبوایە سەبری ئەیوبیان هەبوایە بەرامبەر دیکتاتۆری سەددام.

بەهەرحاڵ ئەم وێنە کاریکاتێرییە بۆ کردنەوەی دەروازەیە لەسەر ئەو میزاجە سیاسییە تازەیەی بەهاری عەرەب لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دروستی کرد، ئەو رۆژهەڵاتەی تا چەند ساڵی پێش ئێستا میزاجی قبوڵکردنی عیراقی تازەی نەبوو نها بەسەقەتی و بێ وردبوونەوە لەدەرەنجامەکان رژێمە یەك لە دوای یەکەکانی خۆی دەڕووخێنێت.

وەرگۆڕان لەبەهاکانەوە بۆ واقیعی تاڵ

دەرکەوت و لێکەوتەکانی ئەم وردەکارییە لەتایتلی گشتی (بەهاری عەرەبی)دا، دەتوانێت پێدراوی یارمەتیدەرمان بداتێ کە شێوەی گۆڕانکارییە گەورەکەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست تێبگەین، بەتایبەتی زۆر خایەنی رووداوەکان پرتەوی ساتەوەختی مێژوویی راپەڕینەکانی کوشتووە، ئەمەش دەرەنجامی هەموو دەرکەوتێکی نوێیە لەهەر زەمانێکدا. جووڵەی مێژوو لەگەڵێك ئەزموونداپێمان دەڵێت ساتەوەختی مێژوویی ناوەکەی بەخۆیەوەیەتی، مێژووییەو کەم دووبارە دەبێتەوەو ئەگەر لەسەر یەك دووبارە بۆوە توخمی موفاجەئە لەدەست دەدات و دەبێتە رووداوێکی ئاسایی، کە بە دووبارەبوونەوەی، دژە ئاراستەکان لەنهێنییەکانی تێدەگەن و تفاق و کەرەستەی بەرەنگاریشی بۆ دابین دەکەن. بەدووبارەبوونەوەشی، یان دەرکەوتنی جیاوازی زۆر لەناویدا، مۆدێلە ئیلهامبەخشەکە پەرشوبڵاو دەبێت و کاریگەری راستەوخۆی نامێنێت، کاریگەرییەکەی، تامەکەی، تەنها لەخواری دەستەبژێرێکی خاوەن خەونی سیاسیدا

دەمێنێتەوە، ئەگەر سەیری نموونەی وەرگۆڕانی سیاسی جیاجیای مێژوو بکەین هەر دەرەنجامێکی وامان پێ نیشان دەدات، بۆ نموونە ئایا نموونەی بزووتنەوەکەی موسەدەق لەدوای ئێرانی پەنجاکانی سەدەی بیست لەکوێی تر دووبارە بۆوە؟

ئەدەبیاتی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕیی لەدنیای سێ پێمان دەڵێ نموونەکە لەمیسر، لە شۆڕشی (23)ی یۆلیۆی ئەفسەرە ئازادیخوازەکاندا دووبارە بۆوە، بەڵام راستێکەی محەمەد موسەدەق (1882–1967) لە مستەفا نەحاس (1876–1965) دەچێت تا جەمال عەبدولناسر (1918–1970)، کوبییەکان گوتویانە شۆڕشی موسەدەق و شۆڕشی عەبدولناسر ئیلهامی شۆڕشی کوبا بووە، بەڵام لەڕاستیدا ئەم وتانە لەدیپلۆماسی تازە دامەزراوی شۆڕشگێڕەکان دەچێت تا ئەوەی پەسەندی واقیعێکی بەرجەستە بێت، ئەزموونی موسەدەق بزووتنەوەیەکی میللی بوو کە لەجادە چەپەکان و لەناو دەزگای دەوڵەت و پەرلەماندا (میهەنپەرستان) پشتگیرییان دەکرد. ئەزموونی (23)ی یۆلیۆ کودەتایەکی سەربازی بوو کە دواتر

بەرنامەیەکی ریفۆرمی کۆمەڵایەتی و ئابووری بۆ خۆی دانا. لەکاتێکدا ئەوەی فیدل کاسترۆ (1926-....) کردی شۆڕشێك بوو بە هەموو مانای شۆڕش: خەباتی پارتیزانی لەچیاکانی سیرا ماستێرا، رزگارکردنی هاڤانای پایتەخت و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سۆشیالیستی لەپەنا گوێی ئیمپریالیزمی ئەمریکادا. باشە ئەدی ئەوەی کوبا لەکوێی تر دووبارە بۆوە؟ لەهیچ کوێیەکی تر دووبارە نەبۆتەوە. بەپێچەوانەوە کوبا لەچەند شوێنێکی ئەفریقاو ئەمریکای لاتین خۆی تووشی گێچەڵکرد.

دەگوترێ وەختێك ئەرنستۆ چێ گیڤارای ئەرجەنتینی (1928-1967) و شەریکەبەشی کاسترۆ لەشۆڕشی (1959)دا چووە قاهیرەو چاوی بەناسر کەوت تا ئارەزووی خۆی بۆ یارمەتیدانی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕیی میللەتانی ئەفریقا بدرکێنێ، ناسر پێی گوت ئەفریقا پێویستی بەپیاوێکی دیکەی سپی نییە کەڕۆڵی تەرەزان بگێڕێت و شیتەیەکی لەگەڵدا بێت.

بەڵام چونکە بیرۆکە چۆن رەحمەتە ئاوەهاش دەبێتە زەحمەت، بۆیە گیڤارا وازی نەهێنا لەفۆتۆکۆپی

شۆڕش و ئاخری سەری خۆی خوارد ولە پۆلیڤیا کەوتە داوی (سیا)وە، لەشۆڕشی کوباوە دەیان کەس بیریان لەکۆپی کردن کردەوە و نەیانتوانی ئەم شۆڕشە لەجێی تر دووبارە بکەنەوە، چونکە ئەوەی لەغەفڵەتێکدا حکومەتی کۆنەپەرستی هاڤانای رووخان دەرسێکیشی دایە وڵاتانی تر کە کەلێنەکانیان پڕ بکەنەوەو بەرخەوی غەفڵەتگیری وەکو ئەوەی رژێمی پاتیستا نەکەون.

جەمسەرگیری ئیقلیمی و نێودەوڵەتی:

بەهارێکی وا کە ئەم هەموو لقوپۆپەی لێدەکەوێتەوە، مەعلومە کە ماوەیەکی زۆر دەخایەنێت و وەکو باسمان کرد ساتەوەختی مێژوویی تیشکدانەوەی خۆی لەدەستدەدات و ئیتر رەنگەکانی کاڵ دەبێتەوە، ئەم خۆرە وزەی موگناتیزیشی لەکەمی دەداو دژە بەرەکانیش خۆیان رێکدەخەنەوەو لەسەنتەرو دەزگا پارەدارەکانی لێکۆڵینەوەدا دەرس و دەوری پێشهات و دەرەنجامەکانی دەکەن، ئیتر لێرەوە رێگا بۆ دوو خەسڵەتی نوێ کرایەوە: ئینتیقائی و جەمسەرگیری.

***ئینیتقائی و جەمسەرگیری لەمامەڵەی بەهاردا:**

خەسڵەتی ئینتیقائی و جەمسەرگیری هەر لەسەرەتاوە لەمامەڵەی رووداوەکانی بەهاری عەرەبیدا دەرکەوت و تا دێت وەك تۆپەڵە بەفری گلۆر بۆوەی شاخ لە سەختی زستاندا، گەورەتر دەبێ.

ئەم دوو خەسڵەتە کەدوو قەیرە کچی پرەنسیپی نابەجێی (بانێك و دوو هەوا)ن، لەوەختی شێنەیی جولەی سیاسیدا ئێسکگرانن، بەڵام لەزەمانی وەرچەرخانە گەورەکانی وەك ئێستای بەهاری عەرەبیدا فەوتێنەرو نەزیری شوومن. هەردوو خەسڵەت لە تیکەی مۆراڵی بەهارەکە دەخۆن، شکۆو قیمەتی لەکەدار دەکەن و تیشکی زێڕینی ئیلهامبەخشی بێ وزە دەکەن.

ئینتیقائیەت بە مانای گولبژێری لەمامەڵەی کارەکتەرەکانی ناوخۆو دەرەوە لەگەڵ مانا جوانەکانی بەهاری دیموکراسی وڵاتانی عەرەب دێت، چ بەهۆی بەرژەوەندییەکی کاتیی یان دوورخایانی ئابووری یان بەهۆی ئیجتهادی هەڵەو گێلی لەهەڵسەنگاندن و چ بەهۆکاری جیاوازی ناسنامەی ئەوانەی مامەڵە لەگەڵ

بەهارەکەدا دەکەن لەگەڵ ناسنامەی کارەکتەرەکانی بەهاردا.

جەمسەرگیریش دەرەنجامی ئینتیقائییەت و تەواوکارێتی، بەواتای جەمسەرگیری کارەکتەری دەرەکی لە بەرامبەر دەرکەوتەکانی بەهار بەگوێرەی پێگەی کارەکتەرەکە لەوڵاتی گۆڕەپانی بەهار، کارەکتەری دەرەکی دەوڵەتی سوننی بەرامبەر کارەکتەری ناوخۆیی شیعی وەکو بەحرێن. بەتایبەتی ئەمە لەمامەڵەی زلهێزە ئیقلیمیی و نێودەوڵەتییەکاندا بەرجەستەبوو، کە ئەگەر هەر توێژەرێك کێرڤی هەڵسەنگاندن بۆ رەفتاری هەندێك دەوڵەت لەم تاودانە بکات هەڵبەزو دابەز و برێکی گەورەی هەلپەرستی سیاسی دەبینێت، بۆ نموونە هەڵوێستی گشتی تورکیا لەبەهاری عەرەبی کە لەلایەك پشتیوانی عەرەبە و لەلایەکی دیکەش زستانێکی سەختی بۆ ویستی ئازادیخوازانەی کوردی باکوور سازداوە، هەروەها هەڵوێستی ئێران و ئەمریکاو فەرەنساو زۆری تریش چ بەرامبەر وڵاتەکان و چ بەرامبەر وێستگە جاجیاکانی درامای راپەرینەکان.

وردەکاریی ئینتیقائییەت و جەمسەرگیری:

کاتێك بەسەرهاتی محەمەد بوعەزیزی، گەنجە خاوەن بڕوانامە بێکارەکەی ویلایەتی سیدی بوزیدی وڵاتی تونس (29ی ئازاری 1984–5ی کانوونی دووەمی 2011)، لەکردەیەکی شەخسی ساتەوەختێکی پەستییەوە (ڕۆژی 17ی کانوونی یەکەمی 2010) پەرەی سەندو لەجەستەی بێدارەوە گڕی لە هەموو تونس بەردا، وەزیری دەرەوەی فەرەنسا، خاتوو میشێل ئەلیوماری، نەیزانی ئەم بەسەرهاتە ڕۆمانێکی گەورەی ڕاپەڕین و هەستانەوەی بەدواوەیە. بۆیە ئەو یەکەم کەس بوو کە کەوتە داوی تۆڕی ئینتیقائیەتەوە. خانم تەنانەت گەورەترین هەڵەی کرد وەختێك پێشنیازی کرد فەرەنسا یارمەتی تونس بدات لە مامەڵەی کردەوەی ئاژاوەگێڕیدا. ڕەنگە ئەوەی ئەو داماویی دیپلۆماسیی بێت لەوەختی وەرچەرخانی گەورەدا، بەڵام ئەوانەی دوای ئەو گوزەرکردن بوو بە ناو دارستانی چڕی هەڵپەرستیدا. هەڵپەرستییەك کە سیاسەتی ڕۆژئاوای پێ ناسراوە مادام ڕۆژئاوا چڕترین مەفتەنی سیاسەت و ئۆینبازییە، فەرەنسا تووشی شڵەژان

بوو وەختێك ویستی ئەوە وەبیر بێنێتەوە تونسی سایەی حوکمی بن عەلی ئاستێکی بەرزی گوزەران و خوێندەواری و دەرفەتی گەشەکردنی هەیە، ئەمەش لەساتەوەختی بەرهەڵستی ئەو رژێمەی وا لەکەوتندا بوو جۆرێك بوو لە تەزکیەو ستایش بۆ بن عەلی. ڕووداوەکان لەوە پەلەتریش بوون تا دیپلۆماسی فەرەنسا بەنەقلەیەکی چاوخەڵەتێنی روقعەی شەترەنجەکە بتوانێت شتێکی تیا بهێڵێتەوە، بۆیە فەرەنسا هەر لەباکووری ئەفریقا هەوڵیدا چارەیەکی ئەم دەردە بکات، لیبیا شانۆی تۆڵەی فەرەنسا بوو کە لەگەڵ دۆستە ڕۆژئاواییەکانی هیمەتیان کردو ناتۆیان کرد بەگژ کەتائیبەکانی قەزافیدا.

ئەم ئەتوارە ئەمریکاو ڕۆژئاواشی بەگشتی گرتەوە، هەڵوێستی دوودڵی ئەمریکا لەڕاستبوونەوەی تونس وێجا ئەوەی میسر و مامەڵەکردن بەریتمێکی شڵەژان لەنێوان پشتیوانییەکی شاراوە لەموبارەك و ئینجا بەپەلە داواکردنی وازهێنانی لەپەرەسەندنێکی دراماتیکدا، جۆرێك لەهەڵپەرستی و خۆدزینەوەی پێوەبوو کە لەگەڵ شکۆو هەیبەتی ئەمریکادا ناگونجێت با تەنانەت ئەو ئەمریکایە ئەوەی ئۆباما بێت، هاوزەمانی ئەوەی میسر لەیەمەن و

سوریا و لیبیا و بەحرەین بەهار گوڵی گرت و لەهەر یەکێکیان ئەمریکا هەڵوێستی جیاجیای هەبوو لەپشتیوانی و لەخۆدوورگرتن، بۆ نموونە لەوەی بەحرەین. تەنانەت لەبابی پشتیوانیشدا ئەوەی سوریاو لیبیا توندتر بوو لەوەی یەمەن، لەوەی یەمەن ئەمریکا ئەرکەکەی بەسعودیەو دەستپێشخەری کەنداو سپارد کە ئەوانە راستە وڵاتانی جێگیرو ئارام و تارادەیەك خۆشگوزەرانن، بەڵام بێ کێشە نین و هەر لەو تەوقیتەی یەمەندا خۆیان تووشی گێژاوی بەحرین هاتبوون و مامەڵەیان لەگەڵ مەیدانی لوئلوئەی بەحرین مامەڵەیەکی شارستانی و نموونەیی نەبوو، (قەڵغانی کەنداو) کە پڕۆسەی جێگیرکردنی ئەمنیەتی لەبەحرین گرتەئەستۆ بۆ پاراستنی یاریگاکانی پاڵەوانێتی فوتبۆڵی کەنداو نەچوو بوو. تەنانەت بۆ بەرپەرچدانەوەی ئێرانیش نەچوو بوو، کەجێ پەنجەی لەسەر لاپەرەکانی دۆسێی بەحرین هەیە. قەڵغانی کەنداو بۆ تەمبێکردنی بەشێك لەهاووڵاتیانی کەنداو چوو بوو کەخوای گەورە بەشیعە دروستیکردبوون و بەوە رازی بوون بەحرین لەلایەن پادشاییەکی سوننەوە حوکم بکرێت (حەمەد بن عیسا ئالیخەلیفە –1950)، بەڵام لەوەش

نارازی بوون کە سەرۆك وەزیرانی وڵاتەکە (خەلیفە بن سەلمان ئلی خەلیفە1937–) هەر بەبیانووی پادشایی حوکمەوە لەهەفتاکانەوە، لەوەتەی پاشانشینی بەحرێن سەربەخۆیی وەرگرتووە، ئەو پۆستەی قۆرغ کردبێت . بەو ماجەرایەشەوە ئەمەریکا دۆسێی یەمەن بە دەردەدارانی کەنداو سپارد بوو، یانی هەولێری گوتەنی: گۆشتی بەپشیلەی دەسپێرێت.

لە دۆسێی لیبیاو سوریا باکگراوندێکی رق و کینەی دێرین ئامادەگی هەبوو، چونکە شەڕ بە کۆنەقین دەکرێت. بە تایبەتی لەوەی نموونەی لیبیا کە رۆژئاوا، تا ڕادەیەکیش سەرکردە عەرەبەکانی کەنداو، داخێکی زۆریان لە قەزافی هەبوو. داخێك کە تەنانەت بادانەوەی سەرهەنگی ڕاڕا بەلای رۆژئاوا و تۆبەکردنی لە پرۆگرامی ئەتۆمی و قەرەبووکردنەوەی کەتنەکەی لۆکەربی، نەیتوانی بڵێسەکەی دامرکێنێتەوە. ئەمریکاو رۆژئاوا بەهەموو تینووتاوی دیبلۆماسی و ئەمنی و سەربازییەوە کەوتنە ناو دۆسێی لیبیاو بنغازییان پاراست و وزەی سەربازییان بۆ شۆڕشگێڕەکانی لبیبا دابین کرد. لەوەی سوریاش هەروا دەکەن. کەچی وەك دەبینین لەوەی

یەمەن هێشتا ئانەپانە دەکەن لەنێوان خزمەتەکانی عەلی عەبدوڵڵا سالّح (1942–....) لە دژی تیرۆری قاعیدە لە لایەك و ئەو ئاسۆ سیاسییە کراوەیەی ئۆپۆزسیۆنی تازە بابەتی ئیسلامی بۆ دوا رۆژی حوکمڕانی کردوویەتییەوە، لەلایەکی ترەوە

ئەم هەڵوێستە شەرمنە رۆژئاواییە لەوەختێکدا وا دێتە بەرچاو چەمکەکانی دیموکراتی، مافی مرۆڤ، دادپەروەری کۆمەڵایەتی، فرەیی و بەرپرسیارێتی دێتە ناوچەیەکی سیخناخ بەدابی ستەم و دیکتاتۆری، دەشێ لەئایندەدا بەگوژمەیەکی پشتگیری مەعەنەوی و ماددیی لەئەزموونی سیاسی ئەو وڵاتانەی بەهاریان هێنا قەرەبوو بکرێتەوە و پەردەپۆش بکرێت. بەڵام ئیتر مەعلومە ئەم هەڵوێستی دوای دەرفەتەکە قەت هەمان مانای مۆراڵی سەرەتا نابەخشێ و بەشێکە لەئەسباب و تفاقی سیاسەتی داهاتووی ئەمریکاو رۆژئاوا لەناوچەکەدا. ئەمریکاو هاوپەیمانەکانی لە نموونەی بە هاناوە چوونی عیراقیشدا بەرژەوەندی نەوت و تەماعیان هەبوو، بەڵام هیچ نەبێ لەوێدا، لەسەرەتاوە، پشتیوانی عیراقییەکان بوون و پێ بەپێی شاخی سەرکوت و ئیستبدادی بەعسیان هەڵکۆڵی.

جا ئەگەر دەوڵەتە گەورەکان ئەم هەڵبەزو دابەزو هەلپەرستییەیان بۆ چووبێتە سەر، چونکە عەیبی خوا پێداوان دادەپۆشرێ و بۆیان دەلوێ. ئەوا هەلپەرستی و هەڵوێستی دووفاقی و پێوانە بەدوو پێوانەی کارەکتەرە ئیقلمییەکان بە هیچ شتێك پاساو نادرێت. سەردەستەی کارەکتەرە بزێوەکان لەم نێوانەدا تورکیا بوو، تورکیاکەی رەجەب تەیب ئەردۆگان (1954–...) کە هاوزەمانی بەهاری عەرەبی لە وڵاتەکەی هەڵبژاردنی کردو دەرنجامی هەڵبژاردنەکەش لەبەیعە دەچوو تا وێستگەیەك لەوێستگەکانی دیموکراتی، چونکە نەفەسی ئەردۆگان لەرۆژی بردنەوەی هەڵبژارندا (12–6–2011) نەفەسی فاتحێکی زوولقەرەنین بوو نەك براوەیەکی خولەکیی هەڵبژاردن. ئەو گوتی: ئەم سەرکەوتنە، سەرکەوتنە بۆ غەزە، بۆ ئەستەنبول، بۆ قاهیرەو بۆ بۆ... ئەمە لە کاتێکدا رێك هەر لەو وەختەدا ئۆردۆگان لە دۆسێی موبارەکەدا لێدوانێکی دا بۆنی نەك پشێوی دیموکراسی، بەڵکو بۆنی دەستتێوەردانی ناوخۆیی لێ دەهات. کەچی هەر لەولاشەوە لەلیبیا رۆژێك وەفاداری خەڵاتی جیهانی مافی مرۆڤ بووە کەقەزافی پێی دابوو، رۆژێکی تریش داود

ئۆغلۆی دەنارده بنغازی. لەنێوان بنغازی و تەرابلوسیشدا کۆلێك بەرژەوەندی ئابووری هەبوو کە هی ملیۆنان دۆلار وەبەرهێنان و هەزاران دەرفەتی گوزەران و قووتی ژیانی خێزانە تورکییەکان بو. تورکیا لە گۆڕەپانی لیبیا لە یاریکەرێکی لاوەکی زیاتر هیچی تر نەبوو، بۆیە هەرزوو وزەی خۆی دایە دۆسێکەی سوریا.

دۆسێی سوریا بۆ تورکیا کابووسێکی گەورەیە، خەونی لەچاوی ئەردۆگان تۆراندووە. سوریا فاکتەرێکی کەمەندکێشە وەختێك وا دەردەکەوێت خەریکە سوننەی زۆرینەو بەتایبەتی تریش سوننەی ئیخوان موسلمین حوکمی بەشار ئەسەد ژێراوژێر دەکەن. دەمێکی تریش سوریا تۆپەڵێك کێشەی دواخراوە وەختێك سەیری کوردە خۆمەڵاسدراوەکانی قامشلۆ دەکات کەدەیانەوێت سەنگیان لە رووداوەکاندا هەبێت و بەشیان لەدەسکەوت مسۆگەر بکەن. ئەو هێشتا لەزامی کوردی عیراق دەربازی نەبووە وا کوردی سوریاش خۆدەنوێنن. لەنێوان ئەم دوو حاڵەتەشدا دۆخێك هەیە لە زۆرخایەنی بەهاری سوریاو سۆزێك بۆ جاران کە ئۆغلۆ بە حیکمەتی خۆی توانیبووی بەرەی سوریاو بەشار ئەسەد بۆ تورکیا زامن بکات.

مەترسی گەورە بۆ سەر تورکیا ئەوەیە لەناو هەموو وڵاتانی بەهاری عەرەبیدا تورکیا تەنها رۆڵی سەنگینی لەدۆسێی سوریا پێ بەخشراوەو کەچی ئەم دۆسێیە رۆژ لەدوای رۆژ ئاڵۆزتر دەبێت. دەنا وەکتری لە دۆسێی یەمەن، تەنانەت لەوەی میسرو تونسیش تورکیا بەشدارێکی راستەوخۆ نەبوو، مەگەر لەوەدا نەبێت ناوی وەك مۆدێلێکی "سەرکەوتووی حوکمڕانی" ئیسلامییەکان لەگوێدا دەزرنگێتەوە. بەو خەیاڵەوە ئۆردۆگان سەردانی میسری کرد و بەپێشوازییەکی گەورەو دڵساردییەکی گەورەترەوە هاتووچوو. لەتونس بەشداری لەناشتنی مۆدێلی ئەتاتورکی کرد کە بۆرقێبە کردبوویە قیبلەنوماو هێمای گەرمی دایە راشد غەنووشی سەرۆکی پارتی نەهزەی تونسی کە نموونەی دادوگەشەپێدانی تورکیا رەچاو بکات و ئەو تورکەی جاران (ئەتاتۆرك) بەم تورکەی ئێستا (ئەردۆگان) بگۆڕێتەوە. بەڵام ئایا ئەم جوڵە دیپلۆماسیانە دەتوانن دیوی بێ مۆراڵی سیاسەتی تورکیای ئۆردۆگان بشارنەوە؟ لەمیسرو سوریا دەنگی دلێر بێت لەسەر دیموکراسی و ئازادی و ماف میللەتان کەچی لەدیاربەکر ئەوە بکات کەخۆی بەرهەڵستی دەکات؟

ئێرانیش لەم هەڵسەنگاندنە بەدوور نییە، ئێران چەپڵەی بۆ کەوتنی موبارەك و بن عەلی لێدا، لە بەحرێن بەجۆش و خرۆشە و لەیەمەنیش دوعا بۆ کەوتنی سالّح دەکات، بەڵام لەسوریا خۆی و هیلالی شیعی خستۆتە کار تا پارێزگاری لەحکومەتەکەی بەشار ئەسەد بکەن، چونکە هەم حوکمی بەشار عەلەویی و دۆستەو هەم ئۆپۆزسیۆنەکەشی سوننی ئیخوانی، دۆستی تورکیایە. جگە لەوەش ئێران هەر لەسەرەتاوە ناسنامەیەکی دیاریکراوی دایە ئەم بەهارە عەرەبییە کە بەهاری عەرەبی نییە بەڵکو بەهاری ئیسلامییە، بەهارێکە وەك ئەوەی ئێران لەساڵی 1979دا کردی. ئەمەش هەم بۆ بەخشینی مانایەکی ئیسلامی بە ڕووداوەکان و هەم بۆ دوورخستنەوەی خێوی گواستنەوەی پەتاکە بۆ تاران. بەتایبەتی کە دوو ساڵ پێش ئەم بەهارە ئێران خۆی گیرۆدەی دەستی ڕاپەڕینی سەوزەکان بوو کە هەمان تەکنیکەکانی شۆڕشی گەنجانی بەهاری عەرەبی بەکار دەهێنا. "ئێرانییە ڕەسمییەکان" موجادەلەی ئەوە دەکەن کە وڵاتەکەیان لەشەپۆلی ڕاپەڕینی عەرەبی پارێزراوە، چونکە ئەوەی ئێستا هەیە چاولێکەری ئەوەی جارانی ئێرانە لەساڵی 1979 دا ئیتر

خێرە ئەوانە چاو لەمانەی ساڵی 2011 بکەن؟ بەڵام لەبەرامبەر ئەم جەدەلە ئێرانییە نەیارەکانی کۆماری ئیسلامیش دەڵێن ئەوەی ئێران پێیگەیشتووە هەمان ئەوەیە کە ڕۆژێك لە ڕۆژان کۆمەڵگەی عەرەبی ژێر سایەی حوکمی پێشبینیکراوی ئیسلامییەکاندا پێی دەگات. جا ئیتر خێرە دونیای عەرەب بەهەمان ڕێرەودا بڕوات کە ئێران ئێستا لەناویایەتی؟

ئەم دۆخە لەئینتیقائیەتی هەڵوێستەکان کە لە لایەن کەس و دەستەو گروپە بچووکەکانەوە بێت تەنها هەلپەرستی و هەڵبەزو دابەزی هەڵوێستەکانی بەدواوە دەبێت و جۆرێکە لە بێ مۆراڵی کە لەیاداشت و بیرەوەرییە سیاسییەکاندا ڕەخنەی لێ دەگیرێت، بەڵام کەبەشێك بێت لەرەفتاری دەوڵەتەکان و زلهێزە ئیقلیمیی و نێودەوڵەتییەکان ئەوا جەمسەرگیری و سەنگەربەندی سیاسی و ئابووری گەورەی لێدەکەوێتەوە. لێرەشەوەیە ئیتر بەهاری عەرەبی لە بۆنەیەکی بۆنخۆشی بڵاوکردنەوەی دیموکراسی و دادپەروەرییەوە دەبێتە وێستگەیەکی دیکەی وەچەرخان لە دابەشی هێز و قودرەتمەندی. لێرەشەوەیە کورد و کوردستانەکەی لەناو

گێژەنی ئەم وەرچەرخانەدا ناو و ناواخنی دەکەوێتە نێوان و لەچەندڕپیانێکدا دەبێت، داخوا کام ڕێگا دەگرێ و کێ ڕێی پێ دەگرێ و لەکوێ دەگیرسێتەوە؟

تایبەتمەندی تیۆری کارل مارکس لە شرۆڤەی ململانێ مرۆییەکاندا ئەوە نەبوو ئابووری ئەنگێزەی گەورەیە بۆ شەڕو شۆڕ و بەریەککەوتن (بێگومان بۆ پێکهاتن و پیلانگێڕی بەرەیەك یان چەند بەرەیەك دژی بەرە یان چەند بەرەیەکی تر). ئەگەر ئەوە هەموو داستانەکەی فەیلەسوفە ئەڵمانییەکە بێت یانی رکابەری دیکەی هەر زۆر زۆرە.

شێوەی ململانێکان؟

مارکس ئێژێ ململانێی چینایەتی نەك هەر ململانێیەکی تر، بزوێنەری پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی و تاڵەدەزووی درێژەبۆوەی درامای ژیانە. بە واتا لە هەموو دەورانێکا دوو چینی سەرەکی لە ململانێدان بۆ کۆنترۆڵکردنی موقەدەراتە ئابووری و ماددییەکانی کۆمەڵگە لە ئاستی کۆمەڵگە بچووکەکان و کۆمەڵگە گەورەکەی مرۆڤایەتیشدا.

ئیتر ئەو توێژ و دەستە و تاقمانەی تر ڕۆڵی کۆمبارس دەگێڕن لە ململانێکاندا، ناچارن لە لوتکەی پەرەسەندنی درامی ململانێکەدا، ئەوەی سروودی ئینتەرناسیۆناڵی ناوی دەنێ "ئاخرین شەڕە شەڕی سەروماڵ" هەر یەکە لەو کۆمبارسانە ناچارن وەك کەسایەتی دووەمی ڕۆمانەکان پاڵ بدەن وەپاڵ یەکێك لە دوو تەرەف ململانێکەوە مارکس ئەوەی لەگەڵ زانا و فەیلەسوفەکانی تر یەکلاکردبۆوە کە ئابووری پاڵنەری سەرەکییە بەڵام لەوەدا جیاواز بوو لەگەڵیان کە پاڵنەری سەرەکییە بۆ کێ و کێ؟ بۆ دوو چینی سەرەکی.

کەس لە بەرەی چەپ لاری نەبوو لەم شرۆڤە چینایەتییە، تەنانەت ئەوانەی دەیانویست ماکسیزم بکەن بە چەکی خەبات لە ڕێی ڕزگاریی نەتەوەییدا. لەوەختێکی درەنگتردا، درەنگتر لە دەرکەوتنی فیکری مارکسی، ئیسماعیل بێشکچی، دۆستی بێ غەلوغەشی گەلی کورد، هەر لە چوارچێوەی قوتابخانەی ماکسیزمدا تیۆرێکی نوێی پێشکەشکرد کە کورتەکەی ئەوەیە مەسەلەی نەتەوەییش فاکتەرێکی بەهێزە لە هەڵسوڕانی ململانێدا. تیۆرەکەی بێشکچی بەشێك بوو لە مشتومڕی دەورانی شەستەکانی تورکیا کە چەپی کەمالیزم لە تورکیا، بەدەمامکی تیۆری، خۆی لە ئەرکە ئینتەرناسیۆنالیستەکانی بەرامبەر مەسەلەی کورد لەو وڵاتە دەدزییەوە. بێشکچی ئەو بۆچوونەی لە قاو دەدا کە چەپەکانی نەتەوەی سەردەست وەك پاساو بەکاریان دەهێنا بۆ ئەوەی هیچ شتێك بۆ کورد نەسەلمێنن.

ئەو تیۆرە لە چوارچێوەی مارکسیزمدا شەهادەیەکی دڵسۆزانەی تورکێك بوو بۆ ئاڵۆزترین پرسی نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لە ناو ماڵی سەردەستەی حاشالێکەرانی دۆزی نەتەوەیی کورد، تورکیا. بێگومان

کە بۆ داماویی پرسی کوردایەتی دەست بدات، بۆچی ناتوانرێت بە جۆرێك لە جـــۆرەکان گشتگیر بکرێت؟

دەکرێ، بەڵام ئێستا هەقتانە بپرسن بۆ برینی ئەم شرۆڤە مارکسییانە دەکولێنمەوە؟

ڕاستێکەی ئەمەوێت دەستکارییە بێشکچییەکەی مارکسیزم فراوانتر بکەم. شتێك کە دەکاتە دەستکارییەکی دەستکاری. بەلانی کەمەوە دەشێ پاساوی ئەوە بدات کە منیش بە هەرحاڵ دەنووسم و خۆ دەبێ شتێك بڵێم شایانی ئەوەبێت خوێنەرانی ئەم سیپارەیە شتێك قەرەبووی خەرجی کاتیان وەربگرنەوە:

ئەمڕۆ قسەیەکی زۆر لەسەر جیۆپۆلتیك و کاریگەری جوگرافیای سیاسیی لەسەر چارەنووسی نەتەوە و میللەتان دەکرێت. زۆر جار ئەم مشتومڕە سیاسییە بەرگی دەستەواژە و دەربڕینی لوتبەرزانەی عەقڵانی دەپۆشێت. لە ڕاستیدا مشتومڕەکە کۆن و لە مێژینەیە، ڕەنگە پێش باسوخواسی دەرکەوتنی ئەدەبیاتی هاوچەرخی ماکسیزمیش کەوتبێت، بەڵام بەرەچاوکردنی ئەوەی جاران دەستەبژێرێکی سپێشاڵ و دووره دەست

گفتوگۆی جیپۆلتیکیان دەکرد، دانیشتن بە دیار زاراوە ئالۆزەکانی هەژموونی موجەرەدی جیپۆلیتیك و ئەوی پێی دەگوترێ جوگرافیای سیاسی و کاریگەرییان لەسەر راکێش راکێشی ململانێی دەوڵەتە زلهێزەکان لە ناو خۆیان و لەسەر قەدەری نەتەوە و میللەتانی بەدەست زلهێزەکانەوە داماون، تیفتیفەیەکی فیکری بوو هەر لە دەست خوا پێداوەکان دەهات، بەڵام لەوەتەی ئایدۆلۆژیایەکی سەنگین نەماوە، کە ئەندێشە و خەیاڵدان بۆ خۆی کەمەندکێش بکات، وەکو جاران ماکسیزم لە رۆژهەڵات دەیکرد، خەریکە کەڵچەری خەواجە وەك بیرۆکەیەکی ئیمپریالی ئەوی ماوە لەئاوەز و ئەندێشەی ئەنتلجینیستدا داگیر دەکات. بە تایبەتی نها کە ئامرازەکانی پەیوەندی و کۆمەڵگەی تۆر رۆشنبیرییەکی میللی بەربڵاوی پەرەپێداوە کە زانیاری دەستخستنی ئاسان کردووە و بەهەمان پلەی کاریگەریش داگیرکردنی بێ مەرجی ئەندێشەی کردۆتە واقیع. ئێستا قسەکردن لەسەر کەمەندکێشی

جیپۆلیتیك و جوگرافیای سیاسیی لە ئاراستەی رووداوەکاندا خەریکە هیچ شوێنێك بۆ خەون و سەرچڵی

ناهێڵێتەوە. خەون و سەرچڵی بەتایبەتی لای ئەوانەی وا ئەم چیپۆلیتیکەی هەیە و ئەم جوگرافیا و قەوارانەی دابینکراون هیچیان تیا بەسەر نییە بۆ ئەوان. ئەمانەی زەرەرمەندن لەم تەگبیرانەی تا ئێستا رەچاوکراوە دەبێ زۆر سەرسام و مەفتونی ئەم جێگیرییە نەبن کە زلهێزە گەورەکان زلهێزتر دەکەن و زلهێزە ئیقلیمییەکانیش زیاتر لە جاران، ملهورانەتر، شان بدەنە بەر زوڵم و ستەم و گۆڕینی موقەدەراتی میللەتان. چونکە هیچ زوڵمێکی جێگیر تاسەر نابێ، نووسەری ئەمریکایی، باراج خانا، بە بەکارهێنانی دەستەواژەیەکی مێژوونووسی ئەرنۆڵد توێنبی (سەرابی نەمری) رەخنە لەو دیدە نەشئەبەخشەی زلهێزەکان دەگرێت کە وا دەزانن هەموو زەمانێك بۆ ئەوانە (ئەوەتا ئەمریکاییەکان پێیانوایە، یەکەمین ئیمپراتۆریای جیهانن، لە کاتێکدا دوا ئیمپراتۆریا کە خۆری لێ ئاوا نەدەبوو و زۆر لەوڵاتانی جیهانی خستبووە ژێر قەڵەمڕەوی خۆیەوە بەریتانیای مەزنە. لە سایەی سیستمی نوێی جیهاندا کە داگیرکردنی وڵاتانی تابۆ کردووە، ئەمریکا ناتوانێ، یەکلایەنە، بەرژەوەندییەکانی خۆی لە سەرتاسەری جیهانی ئاوەداندا بسەپێنێ)[1].

دەبێ لە بیرمان بێت کە عادەتەن تیۆرییە ڕۆژئاواییەکان بۆ پاراستنی تەناهی و جێگیریی ئەم دونیایەی ئێستا هەیە بەگوێرەی دابەشی موقەدەراتەکان و ڕەچاوکردنی بەشی یاریدەدەرە پلە دووەکان (لێرە زلهێزە ئیقلیمییەکان شاگردی زلهێزە گەورەکانن) شقڵی گرتووە و لەهەر دەورانێکدا قاڵبەکە بەو شێوەیە کۆنکرێت دەکرێت کە خۆیان دەیخوازن ئەوا ئەگەر زەرەرمەندە پلە سێ و چوارەکان تەکانێك بدەن و دەتوانن بەشی پریشکی زیاتر و نزیك لە بەشی شاگردەکان (زلهێزە ئیقلیمییەکان) گلبدەنەوە.

لەبەر ئەوە پێشنیازی ئەوە دەکەم فاکتەری ناسنامە و جیاوازی کەلتوورەکان بە دەوری خۆیان ببنە فاکتەری کەمەندکێشی گۆڕانکاری لەسەر شانۆی جیهان لەوەختی سەرلەنوێ دابەشکردنەوەی موقەدەرات و بەش و دەستکەوتەکاندا. شتێك لە بابەت دەستکارییەك بۆ دەستکارییەکەی بێشکچی.

ئێوە تەماشاکەن روسیا بە چ تینوتاوێکەوە شەڕی دەستبەردار نەبوون لە چەچان و نفوزی خۆی لەوێ دەکات. ئەمە قەدەرێکی سیزیفییە کە وڵاتەکەی لەنێن

ناتوانێ دەستبەرداری بێت، تەنانەت ئەگەر ناوبانگیشی بکەوێتە ژێر مەحەکەوە، تەنانەت ئەگەر لە قەومانێکی وەکو ئەوەی قوتابخانەکەی (بیسلان) لە ساڵی 2004دا سێسەد وپەنجا منداڵی چاو گەشی روسی لەدەست بدات و حەیای بچێت لە تەکنیکی بەرەنگاری تیرۆردا. نووسەری کتێبی (روسیای پوتین)، خانم لیلیا شیڤستۆڤا، بەتەوسەوە لەو بێ پەروایییەی روسیا لە دۆسێی هەستیاری چەچان دەدوێت: (لەوە دەچێت رژێمی روسی هەموو ئەو شتانە بکات کە وا لە چەچان بکات قینی زیاتری لە روسیا بێت)[(2)]

بەڵام ئایا چەچانەکانیش دەتوانن واز لە ناسنامە و قەدەری کەلتووری خۆیان بێنن؟ بێگومان نەخێر . ئەم میللەتە نەگبەتەی لە زەمانی شێخ شامل، شێخ عوبەیدوڵڵا نەهرییەکەی قوقاز، تا زەمانی جەوهەر دۆداییف خەباتی خوێناوی کرد و دەربەستی ئەنفال و راگوێزانەکەی ستالین نەهات، بێگومان دەربەستی روسیای رۆژ نایات کە تارماییەکی رەشوسپی سۆڤێتەکەی جارانە. لەهەر دەرفەتێکدا بڵێسەی ململانێ تاو بداتەوە ئەوان ئامادەن. ئەحمەد قادیرۆف

سەرکردەی چەچان، کە دوایی دایە پاڵ روسەکان و بووە سەرۆکی جێپەسەندی مۆسکۆ لەچەچان، قسەیەکی جەرگبڕی کرد کە دوای فەوتانی مەعنەوی و ماددی خۆشی (لە ئایاری 2004 تیرۆرکرا) بۆ ئەم ململانێ قەدەرییەی چەچان و روسیا دەست دەدات (یەك ملیۆن چەچانی و سەدو پەنجا ملیۆن روسی هەن، ئەگەر هەر چەچانییەك سەدو پەنجا روسی بکوژێت، ئەوا سەردەکەوین)[3].

خەباتی ئیگۆرییەکان و تبتییەکان لە چین، لە دژی بەچین کردن (چیناندن) و بە هانکردن (نەتەوەی زاڵ لە چین) هەروا درێژەی دەبێت وەك خەباتێکی نەتەوەیی و جیاوازی کەلتووری.

بێگومان فاکتەری ئاین لە جیاوازی ئاینیدا لەگەڵ نەیار و داگیرکەر رۆڵی ئەنگێزەیەکی کەلتووری دەگێرێت بۆ پاراستنی ناسنامە وەك لە چەچان دەیزانین، یان وەکو لای تبتییەکان کە ئەمە ئاماژەیەکێتی:

نووسەر میانگ شایا لە کتێبی سەرگوزەشتەی پەسەندکراوی دالای لاما، سەرکردەی رۆحی و سیاسی

تیبتییەکان، دەڵێت: (ماوو هاوڕێکانی لە حزبی کۆمۆنیستی چین بە فیعلی باوەڕیان وابوو کە پێویستە تیبت لە چنگی پیاوانی ئایینی بوزی دەرباز بکرێت و تیبتییەکان لەژێر دەستیی چەند سەدەییان قوتاریان بێت، ئەوانە زۆر گوێیان بەو راستییە سادەو ساکارە نەدا کە تیبتییەکان خۆیان هیچ لارییەکیان لە بەردەوامی مانەوەی ئەو سیستمە سیاسییە ئاینییە نییە کە چەند سەدەیەکە خۆی راگرتووە)[4].

نموونەی ئیگۆرییەکانیشمان هەیە: (لەپایتەختی تورکستانی رۆژهەڵات کە لەبندەستی چینە، سەعاتی دەستی موسڵمانەکان بە نابەدڵییەوە بەکاتی پەکین قورمیش دەکرێت... هەرچەندە پایتەختەکەیان یەکێکە لە هەرێمە زوو گەشەکردووەکانی چین، بەڵام خەڵك لەوێ بەسەلاموعەلەیکی موسڵمانان سڵاو لە یەکتری دەکەن)[5]. شتێك لەبابەت ئەمەی تیبت لە چەچانیش روویدا: وەك بەرپەرچدانەوەیەك بۆ بۆنە و یادە روسییەکان، کۆماری چەچان کاتژمێری خۆی بەگوێرەی کاتی ناوخۆیی گرۆزنی رێکخست، ئەوی پێیان دەگوت: قورمیشی دۆداییف کە نیشانەی

سەربەخۆیی و خۆجیاکردنەوە بوو لەمۆسکۆ. هەروەها کۆماری سەربەخۆ لەجێی یەك شەممەی پشووی کریستیانەکان، رۆژی هەینی، رۆژی پیرۆزی موسڵمانەکانی کردە پشوو[6].

ئەوەی وا دەکات ئەم ئاینە لە ئەیقۆنەی پاراستنی جیاوازی کەلتووری و ناسنامەوە ببێتە خاڵی گرژی توندوتیژیی ئوسوڵی، درێژەکێشانی ململانێکە و وەرگۆڕانێتی بۆ تیرۆری ئیسلامی سیاسیی. هەروەها خۆ دزینەوەی دەوڵەتە ئیمپراتۆرییە بەرپرسەکانە لە ئیستیحقاقی چارەسەری کێشەکان. ئەم کێشانە هەر بە گەشەی ئابووری، وەك لە تورکیا بۆ پرسی کورد بانگەشەی بۆ دەکرا، یان بەشارستانیکردن وەك لە تیبت و چەچان باسی لێوە دەکرێت، چارەسەر نابن، بەوەش چارەسەر نابن مشتومڕە لوتبەرزەکانی خەواجە تازەکانی رۆژئاوا رەقوتەق لەسەر چیپۆلیتیك و مۆنۆپۆلە گەورەکانی بازاڕ و نفوزی سیاسیی بێن و پرسی ناسنامە و جیایی کەلتووری، مەسەلەی نەتەوایەتی و مەسەلەی جیاوازی ئاینی بخەنە ژێر لێوەوە. ئەگینا پرسی ناسنامە لە ناکاو دەبێتە ئەو رەوتی کیسەڵەی لە حیکایەتدا باس

دەکرێت، بە خنەخنی خۆی پێشی کەروێشکی عەقلانیەت و جیپۆلیتیك دەداتەوە.

بێگومان لێرە مەسەلەی ناسنامەی نەتەوەیی بە مانا رەگەزییە هاوخوێنییەکەی ناڵێین، بەڵکو بە مانای هەستکردن بە (یەك ناسنامەیی و یەك چارەنووسی) دەیڵێین. لە دۆخی وادا کە بڕیار بەدەستانی دونیا هەر راپۆرتە لوتبەرزەکانی هاوشێوەی (گرایسیس گروپ) بخوێننەوە لەباری دایە ببێتە پاژنەی ئەخیل کە سەری هەموو دەسکەوتەکان بخوات.

رەنگە سەیر بێتە بەرچاوتان کە نووسەرێکی ئەندێشەی نەتەوەیی پرسی ناسنامەی نەتەوەیی هاوشانی جیاوازی ئاینی دابنێت و نموونەی چەچان و تیبت لەگەڵ ئەو کوردە دابنێت. راستێکەی تەڵەکەبازانی رەوتێك لە ئیسلامی سیاسی، کەدەخوازن خەباتی میللەتانی موسڵمان لە رێی پاراستنی ناسنامەو ئاینیاندا وەك جیهادی رەوتی ئیسلامی سیاسی وێنا بکەن، نابێ وەك کڵاوێك بچێتە سەرمان. جیاوازی ئاینی لەگەڵ داگیرکەردا خاڵێکی درەوشاوەیە لە لیستیی خۆ جیاکردنەوە لەگەڵ داگیرکەردا. تەنانەت ئەگەر ئەو جیاییە ئاینییە سەر

بکێشێت بۆ توندڕەوی (لەنمونەی شامیل پاسیف لەچەچان). بەری چواردەساڵ گوتبووم (فاکتەری ئاین وەکو پێشینەیەکی رۆحی و رۆشنبیری نەك وەکو پرۆژەیەکی ئوسوڵی، توانیی پەرژینێك لەنێوان چاچان و بێگانەی نەیاردا دیاری بکا تاوەکو لەپاڵ فاکتەری نەتەوەییدا حاڵەتی ئامادەباشی و جۆشدانی میللی بسازێنێ. نەبادا ئەو فاکتەرە نەتەوەییە فریای ئامادەباشی جۆشدانەکە نەکەوێ. لەئەزموونی دوورو نزیکی خەباتی گەلاندا فرە نموونەی وا هەن وەکو رۆڵی فاکتەری مەسیحی لەرزگاربوونی گەلانی بەڵقان لەدەست ستەمی عوسمانییەکان و رۆڵی کەلتووری ئیسلامی لەرزگاربوونی جەزائیر لەدەست داگیرکەرە فەرەنسییەکان و ...هتد)[7] مەگەر خەباتی نەتەوەیی خۆشمان سەری نەکێشا، هەندێکجار، بۆ توندڕەوی نەتەوەیی؟ ئایا ئەمە لە ڕەوایی خەباتەکەمانی کەم کردەوە؟

لەراستیدا لەحاڵەتی نەتەوە بندەستەکانیشدا، ئاین، وەك فاکتەرێکی جیاوازی، رۆڵێکی جاویدانی دەگێڕێت. خانم ئەسنی سپیرستاد، رۆژنامەوانی دیاری خاوەن کتێبی (فریشتەی گرۆزنی) نموونەیەکی سەرنجڕاکێش

لەسەر جەوهەر دۆداییف سەرکۆماری چەچان و سەرکردەی شەهیدی شۆڕشەکەیان دەگێڕێتەوە، وەختێك لەزمانی دۆداییفەوە دەڵێت: (ناچارتان کردین کەببینە کۆمەڵگەیەکی ئیسلامی) ئینجا نموونەیەك باس دەکات کە چۆن لەکۆبوونەوەیەکدا دۆداییف گوتویەتی پێویستە موسڵمانان رۆژی سێ جار نوێژ بکەن، یەکێك پێی وتووە بە پێی شەرع فەرزی ئیسلام پێنج فەرزە. دۆداییف جوابی داوەتەوە: دە با پێنج فەرزبێت، ئەمە هەر باشترە![8]

دەمێك جار لە هەڵسەنگاندنی دۆخی کەرکوکدا لەگەڵ هاوەڵەکانم ئێژم ئەگەر بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کورد بەم وزەو توانایەی ئێستایەوە نەتوانێت پرسی کەرکوك چارەسەر بکات، یان ، بگاتە رێککەوتنێکی شەرەفمەندانە لەگەڵ حکومەتی عیراق کە ویستە نەتەوەییەکانمان لە کەرکوك دابین بکات. لە دەیەی داهاتوودا، لە عیراقی وەك خۆی ماوەدا، عیراقێك شیعە تێیدا زاڵە و سوننەی عەرەب لاواز بوو بن، پرسی کەرکوك دەبێتە ناونیشانی خەباتی هێزە ئیسلامییەکانی کوردستان، چونکە نە کوردستان دەستبەرداری کەرکوك

دەبێ (با بزووتنەوە ناسیۆنالیستەکەش شکست بخوات) و نە ئیسلامییەکانی کوردستانیش دەستبەرداری کارتێکی وا بەهێز دەبن بۆ دەرخستنی جیاوازی خۆیان لەگەڵ شیعەی حکومڕان لەو دەیەی داهاتوودا. چونکە تەجرەبەگەلێکی مێژوویی دەریانخستووە داخوازییە نەتەوەییەکان و جیاوازی نەتەوەیی بندەست لەگەڵ نەتەوەی سەردەستدا وەك دۆناودۆنە و ئەو رۆحە ناسیۆنالیستییە لەبەرگێکی سیاسیی جیاواز جیاوازدا خۆی نمایان دەکات.

بەهەمان ئەندازە سەیری کوردستانی ئێران بکەین. لە راستیدا دەرکەوتنی ئیسلامی سیاسیی لەوێ تەنها بەرهەمی تۆویی چێنراوی مامۆستا ئەحمەدی مەفتی زادە (1933–1993)، یان بەرهەمی خۆخلافاندنی کۆماری ئیسلامی ئێران نییە لە ئاستی حزوری دیاردەی ئیسلامی سوننەتی لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا، بەڵکو هی ئەم دوو فاکتەرە و فاکتەری ئەوەشە کە کۆماری ئیسلامی ئێران ئیسلامییە لەسەر تەرزی شیعەگەرێتی و ئەم دەرکەوتە مەزهەبییەش جیاوازی کورد لەگەڵ نەتەوەی سەردەستی فارسی و نەتەوەی نازکێشراوی ئازەربایجان دەر دەخات.

دەبێتە بۆنەیەك بۆ پێکەوە هەڵنەکردن و جیاوازی ناسنامە، یان دووقاتکردنی تایبەتمەندێتی ناسنامە.

ئەم جۆرە ئایندارییە، وەك رەوتی ئاینی بێوەی خۆی بنوێنێ یان وەکو رەوتی ئیسلامی سیاسیی کەمێك جیاوازە لەو ئیسلامە سیاسییەی لە چوارچێوەی وڵاتێکدا یان کۆمەڵگەیەکی سیاسیی دیاریکراودا خۆی بنوێنێ. جا ئەم وڵاتە وڵاتێکی خاوەن سەروەریی سیاسیی بێت یان، وەکو هەرێمی کوردستان، نیمچە سەربەخۆ بێت و خاوەن پرۆسەی سیاسیی تایبەت بەخۆی بێت. لە رووی پرۆسەی سیاسیی و ململانێی سیاسیی و توخمەکانییەوە خاوەنی خودکەفایی سیاسیی بێت. ئەگەر لە ناو کۆمەڵگەی وادا ئایندارییی و رۆڵی فاکتەری دین لەبەر فوقر و قەهر، یان هەژاری و بێزاری لە ستەم گەشە بکا و بگاتە پلەی دینداری سیاسیی و ئینجا توندرەویی ئاینی وەك ئێستا لە نموونەی وڵاتانی بەهاری عەرەبیدا دەیبینین، ئەوا لە نموونەی کۆمەڵگە داگیرکراوەکاندا ، دابەشبوونی خراپی جوگرافی زەمینە بۆ توندرەویی ئاینی خۆش دەکا و گەرای هاتنی فاکتەری ناجۆری دەرەکی بۆ ناو ململانێکە

خۆشدەکات جا بە ناوی هاوپشتی ئینتەرناسیۆنالیزمی ئیسلامییەوە بێت یان وەکو دەرفەتێك بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی ئەمنی کە جێگە بۆ داڵدەدانی هێزە ئیسلامییەکانی قاعیدە و هاو ڕەفتارەکانی دابین دەکات. ئەمە نەزیری شووم بوو بۆ نموونەی وەك ئەوەی چەچان کە روسیا خەمساردی لێ نواند و بە پشتگوێ خستنی مافی نەتەوەیی چەچانییەکان دەرگای دۆژخی لە خۆی کردەوە (لەچەچان خراپترین شت ئەوەیە جوداخوازەکان پاڵبدەنە پاڵ ڕێکخراوی قاعیدەوەو ئەو کۆمارە جوداخوازە ببێتە پەناگەی تیرۆری نێودەوڵەتی، ئاماژەی واش هەبوون کە ئیسلامی میانڕەو و لێبوردە، لەچەچان، بەو ئاڕاستەیە برۆن)[9]

دابەش بوونی جوگرافی خراپی موقەدەراتی نەتەوەکان، وەك لە سایکس بیکۆ و چەندین ڕێکەوتنی تردا کراوە، تەنها نابێتە نەفرەتێك بۆ ئەو گەورە پیاوانەی مێژوو کە وەك سەرۆکی شارەوانییەکی بەد ڕەفتار خاك و نیشتمان خەڵکیان دابەش کردووە. وەك ستالین لە ناوجەرگەی قرغیزستان، ئۆزبەکستان و تاجیکستاندا کردوویەتی کە بەشی ئەمی بە جوگرافیای

ئەوی ترەوە گرێداوە وهی ئەویتری داوە بە دەم جوگرافیای ئەوی تریانەوە، بەڵکو ئەم نەفرەتە وەك قەدەرێکی ناخۆشی میللەتانی داگیرکراو داگیرکەریشی لێدێت، زەمینەی توندڕەوی ئاینی و ململانێی ڕەگەزی لەسەر ناسنامە و کەلتوور خۆش دەکات و بەخوێن و فرمێسك ئاویان دەدات. ئەگەر ململانێی کۆمەڵایەتی نێوان ئیسلامییەکان و نەیارەکانیان بەسەرکەوتنی لایەك کۆتایی پێ بێت و لایەنەکەی تر یان دابنیشێت بەدیار شکستی خۆیەوە، یان خۆی بۆ دەورانێکی تری ململانێ ئامادەبکات، ئەوا ململانێی ناسنامە هەدادانی بۆ نییە. ئەگەر ململانێی کۆمەڵایەتی وا کە ڕۆڵی فاکتەری ئاینی بەهێز بکات بەگەشەی ئابووری و دەرفەتی دیموکراتی و یەکسانی چارەسەر بکرێت ئەوا ململانێی ناسنامە لەحاڵەتی هاوکێشەی داگیرکراو داگیرکەردا گەشەی ئابووری و دەرفەتی دیموکراتی چارەسەری ناکات، بەڵکو ئەوانە خۆشیان دەبنە کەرەستە بۆ ململانێکەو دەمەزەردکردنەوەی ململانێی ناسنامە. لەم حاڵەتەدا کەمێك پێویستی بەدەستکاری جوگرافیایە، پێویستی بەکەمێك هاتنە خوارەوەی

لوتبەرزەکانی جیوپۆلەتیکە لە کەلی شەیتانی هاوپەیمانێتیان لەگەڵ بەهێزەکانەدا.

بەڵێ ناکرێ دەستکاری شاخ و داخ و دەریاکان بکرێت، ئەمە وەك دەستکاری کاری خودا وایە، بەڵام دەکرێ دەستکاری سنوورەکان بکرێت کەبەندەکانی خوا کێشاویانە چ لەنێوان دەوڵەتەکان و چ لەنێو خودی وڵاتێکدا ئەگەر مرۆڤایەتی نها نەفرەت لەهەموو قەتڵوعامەکانی کۆمۆنیزم وفاشیزم ونازیزم بکات، نەفرەت لەهەموو تێورە بێ پێزەکانی کۆمسیاری گەل بۆ پرسی نەتەوەیی کوبا، جۆریف ستالین، بکات. ئەوا باشترە بۆ دەرخستنی راستگۆیی ئەو نەفرەتە کارە قێزەونەکانی چارەسەر بکرێت.

ئەوانەی شەو رۆژ نەفرەت لەکردەوەکانی سەددام حسێن دەکەن کە لەعێراقدا کردویەتی و بۆ ئەمەش گەلێك جار موزایەدە بەسەر کوردیشدا دەکەن، چاکترە لەکردەوەکانی ئەو تەوەللابن، چاکترە دەستبەرداری دەستکاری تەعریب رەفتارانەی ئەو بن کە لە سنوورەکانی کوردستان کردویەتی، نەك وەك پیرۆزییەك لەگەڵ ئەو دەستکارییە سەدامییەدا هەڵسوکەوت بکەن کە یەکێك

لەئاماژەکانی مەزنی خودای بانی سەرە. لەراستیدا دەستکاری وا خوداش دڵخۆش دەکات و ئەوەی بیکات وەك بەندەیەکی وەفادار بۆ دابەشکارییە سروشتییەکانی خودا، خواو خەڵك لەخۆی رازی دەکات.

سەدەیەکی نوێ، ئیستحقاقاتی نوێ؟

لەسەر بنچینەی ئەو دەرهاویشتانەی لە گوتراوەکانی رابردوودا ئاماژەمان پێکرد، دەبێ بزانین (بەهاری عەرەبی) وەك رووداوی گەورەی دەستپێکی دەیەی دووەمی سەدەی بیستویەکەمین دەروازەی لەسەر ئەم سەدەیە و گۆڕانکارییەکانی کردەوە. دە ساڵی یەکەم لەم سەدەیە ئاوپرژێنکردنی ڕێگاوبانەکانی سەدەو نەرمانکردنی تەختاییەکەی بوو، تەنانەت بەڕووداوی گەورەی (11)ی سێپتەمبەریشەوە.

(11)ی سێپتەمبەر چونکە لەکاتی خۆیدا نەبوو، بۆیە چەند زوو دەنگی دایەوە ئاوەهاش زوو ڕەنگ و کاریگەرییەکەی کاڵبۆوە. ئەم مەرگەساتە ئەمریکییە کە ڕووخانی دوو رژێمی لێکەوتەوە: ئیسلامی تالیبانی لەئەفغانستان و ناسیۆنالیستی بەعسی لەعیراق، چونکە رووداوێکی ئەمریکی بوو، بە کایەی زیان و کایەی چنینەوەی دەسکەوتەکانی تۆڵە لەتیرۆریستانیشەوە، نەیتوانی ببێتە هەژێنەری سەدە، بەڵام توانی لەگەڵ کپبوونەوەی رەهەندە ئەمریکییەکەی ببێتە ئەنگێزەی زوو

هەڵتۆقیوی بەهاری عەرەبی تۆڵەکردنەوەی ئەمریکاو دەرکەوتەکانی رۆڵی ئاوپرژێن و ئامادەسازی گێڕا بۆچوونە ناوەوەیەکی راستەقینەی سەدەی نوێ. لەم ئاستانەیەدا بوو کە یۆشکا فیشەر وەزیری دەرەوەی ئەڵمانیا لە حکومەتەکەی گێرهارد شرۆدەر (لەساڵی 1998–2000) و سەرۆکی حزبی سەوز، بەڕاشکاوی دۆخی دوای یانزەی سێپتەمبەر بە وەرچەرخانێکی چۆنایەتی دەزانێ و دەڵێ (بنەما سوننەتییەکانی نوێگەری لە دونیای عەرەبدا داڕزاو وکەڵکی نەما)[10]، فیشەر بەشێك لە چارەسەر لە خۆنوێکردنەوەی رۆژئاواو هاوپەیمانێتی نوێدا کورت دەکاتەوە. شتێك کە ڕووی نەداو بەپێچەوانەوە وەك دەردەکەوێت دۆخەکە لە ڕۆژهەڵاتەوە جوڵەی تێکەوت. ئەویش دوای دەیەیەك لە یانزەی سێپتەمبەر.دەیەیەك دەرەنجامی ئەو داڕزانەی بنەماکانی نوێگەری لە نیشتەنی عەرەبدا هات ئەگەرچی کەرەستەکانی ئەو نوێگەرییەی بە هەموو وردەکارییەکەوە بەکار هێنا. هەر لە ئامرازەکانی پەیوەندییەوە (میدیا وفەیسبوك) تا دەگاتە دیاردە سیاسییەکانی وەکو خۆپیشاندان و چالاکی مەدەنی.

سەدەی نوێ خەسڵەتێکی تایبەتمەندییشی هەیە، بیستویەکەمین هەر خۆشی هەزارەی سێیەمە. با لە چەند دێڕێکیشدا بێت بەنەفەسی هەزارەوە گفتوگۆ بکەین، هەزارەی یەکەم هەزارەی دەرکەوتنی دوو ئاینی نوێ، مەسیحی و ئیسلام بوو کە بوونە شەریکە بەشی ئاینەکانی جاران. ترۆپکی ئەو ئاینانەی پێش مەسیحی وئیسلام ئاینی جولەکە بوو کە یەك لەئاینە زۆرو زەوەندەکانی بەنی ئیسرائیل بوو . ئەم ئاینە هی هەزارەی پێش زایینە، ساڵی یەکەمی زاینی ساڵی پەیدابوونی شەریکە بۆ سەروەری بەنی ئیسرائیل. هەر لەو هەزارەیەدا کەوێستگەی دەستپێکی هەزارەی یەکەمە بەگوێرەی بەرواری زاینی، لەنزیکەی ساڵی (611)ی زاینیدا ئاینی ئیسلام پەیدابوو، ململانێی نێوان ئەم سێ ئاینە بەچەندەها جۆر لەسێ سەدەی بۆ ماوەی هەزار یەکەمدا درێژەی کێشا.

هەزارەی دووەمیش بێ رووداوی گەورە نەبوو، بەتایبەتی رووداوی گەورەی دەرکەوتنی ئیمپراتۆریای عوسمانی کە شەش سەدەی لە ژیانی هەزارەکە خوارد، لە بەرەکەی تریش دەرکەوتنی ئیمپراتۆریای سەفەوی کە

ئەویش کەمی نەکرد لە تەمەن درێژی تاوەکو قاجارییەکان ئێرانیان پاوانکردو زنجیرەی سەفەوییان پساند. هەردوو ئیمراتۆریای میراتگری ئەمارەتە جۆاوجۆرەکانی سەرەتاو نێوەندی هەزارە بوون تا لەو دۆخە گیرسانەوە. ئەگەر هەر یەکێکیان بگری میراتگری وێستگەیەکی پێشووترە هەتا ئەوکاتەی لەم شکڵەی پێی دەڵێن ئێران و تورکیا نەشونمایان کرد.

ئەڵبەت هەزارەی سێیەمیش حیکایەتی خۆی دەبێت، داخۆ کام رێبازی رۆحی و فیکری دەبێتە سەروەری سەدە یەك لەدوای یەکەکانی؟ کام لەم زلهێزانەی ئێستا چەند سەدەیەکی تر بڕدەکەن و چ ئیمپراتۆریایەك جێگایان دەگرێتەوە؟

ئەم پرسیارە گەورانە بۆ کوردی داماو نییە کە هێشتا لە مێژوودا، لەساڵی دەیەی سەدەکانی مێژوودا جێی نەگرتووە. بۆیە لێرە بەرەی کورد بەپێی پێوەری سەدەکە دەپێوین نەك بەگوێرەی ریتمی هەزارە.

ئەم سەدەی بیستویەکەمینە کێومالی کێ دەبێت؟ بەراوردێك لەگەڵ سەدەی بیستەمدا بکەین وێستگەو دەرسی سەیرمان فێر دەکات:

سەدەی بیست دەیەی یەکەمی خۆی بەکۆڵان و خۆشکردنی ئاگری ناکۆکی بەسەربرد، زۆری نەبرد لەدەیەی دووەمی، بەتایبەت لەساڵی (1914)دا، کۆڵانی ناکۆکی شەڕی یەکەمی بەرپارکرد. شەڕێك هەموو دنیای تەنییەوەو پریشکی بەر کوردستانیش کەوت، سەرتاسەری کوردستان بووە سووتووی ئەم تۆفانە، دلێرانی کورد بۆ بەرەکانی جەنگی دەوڵەتی عوسمانی لەگەڵ دەوڵەتە گەورەکان بران. بەرەی بەلقان بووە تەونی جاڵجاڵۆکەو دەیان جوامێری کوردی لەناوخۆیدا بزرکرد. سوپای داگیرکەری رووس هاتە مەهاباد کوردەواری ئەتك و خاپوورکرد، برسێتی و قاتوقڕی سەفەربەلەك سلێمانی داڕزاند.دیاربەکر و وان و هەموو وڵاتی کوردستان کەوتنە دەست قەدەری نادیارەوە. سوپای عوسمانلی لە سەرەڕێی گەڕانەوەدا تۆڵەی شکستی خۆی لەکرمانجەکانی کورد دەکردەوە.

تەگبیرەکانی دوای جەنگ بە زیانی کورد شکایەوە، نە هێشتیان حکومەتی شێخ مەحمود گەشە بکاو نە دەوڵەتە کوردییەکەی ناو رێککەوتنی سێڤەریان جێبەجێکرد. سمکۆیان لەداردا و شێخ سەعیدی پیرانیش هەروا، شێخ

مەحمود نێردرایە مەنفا، شەریف پاشای خەندان سەرگەردان و جەنەراڵ ئیحسان نوری پاشاش دەردەدارو ئاوارەی ئێران بوو. کوردستان کە تا پێش جەنگ دووبەشی بن دەستی ئێران و تورکیابوو، بووە چوار بەش. بەشی تورکیا بووە سێ پارچە بۆ سوریاو عیراق و تورکیا خۆشی .

لەئاستی دونیاشدا روسیا لە قەیسەر هەڵگەڕایەوەو بووە نێوەندێك بۆ سۆشیالیزم و کۆمۆنیزمی سۆڤێتی، حکومەتی کرێکارانی لەنێن هەرچی کەنیوبەینی نێوان زلهێزەکان هەبوو لەسەر دونیای دوای جەنگ، ئاشکرایان کرد، عوسبەتی ئومەم کە شێخ سەلامی شاعیری ساتێرە شیعرییە بەناوبانگەکەی خۆی لەسەر نووسی، وەك سەردەستەی چەتەکان هات بەش و دەستکەوتەکانی دونیای دوای جەنگی تەخشان وپەخشان کرد، بەڵام چونکە دابەشکردنەکە ناڕەوا بوو، بەتایبەت بۆ زلهێزە دۆڕاوەکان، سەر لە نوێ کەڵکەڵەی شەڕ سەریهەڵدایەوە. ساڵی (1939) لەکۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەدا شەڕ لەنێوان میحوەر و

هاوپەیمانەکان سەریهەڵدایەوە، ئەم شەڕە سەری عوسبەتولئومەمی خواردو سەرەنجام شتێکی تازە بابەت دروستبوو کە ئەویش نەتەوە یەکگرتووەکانی حاڵی حازرە. نەتەوە یەکگرتووەکان بەرهەمی راستەوخۆی دونیای دوای جەنگ بوو. بۆیە ئاشتی هێنا، بەڵام ئاشتی زاڵم و سەردەستەکانی سەرخست. ئەم رەفتارانەی ئێستای یوئێن لە پرسی کەرکوك هی ئەوەیە ئەم رێکخراوە میراتگری کەلتورێکی وا ئیستعمارییە و زۆری دەوێت تا لە بەز و چەوری ئیمپریالیزمی قوتاری دەبێت و لانیکەمی پێوەری دادپەروەری لە خۆیدا بەرجەستە دەکات.

جـــا چۆن خولی یەکەمی جەنگی جیهانی شاهیدی لەدایکبوون و ناشتنی حکومەتەکەی شێخ مەحمود بوو، خولی دووەمی جەنگیش بەهەمان تەرز شاهیدی لەدایکبوون و ناشتنی حکومەتەکەی قازی محەمەد بوو. دەرکەوتنی کۆماری کوردستان، لە مەهاباد، هیوای بۆ کورد گەشانەوە، لە ناوچوونیشی تووشی گرمۆڵەبوونێکی گەورەی کردین. ئیتر مەسەلەی کورد نەفەسی مەزنی سەربەخۆیی

لەدەستداو بوو بە چوار مەسەلە لەچوارچێوەی چوار دەوڵەتی داگیرکەردا.

ئەم داهێزرانە نەتەوەییە درێژەی کێشا تا کۆتایی سەدەی بیست. سەرەتای دەیەی کۆتایی ئەو سەدەیە، جەنگی ساردی نێوان شەرق وغەربی دونیا، سەفەوی و عوسمانلییەکانی سەدەی بیستەم بڕایەوە، بژارەی کۆمۆنیزم چۆکی دادا و ئۆردوگا زۆرەملێکانی تێکوپێکدرا. دوای هەفتا ساڵ لە دەرکەوتنی یەکێتی سۆڤێت کە لە ئۆکتۆبەری (1917) دا نهێنییەکانی رێککەوتننامەی سایکس بیکۆی ئاشکرا کرد، ئەم تەجرەبە گەورەیە کەوت و ئاساری لەسەر پاتاری نەما. قەڵای یەکسانی و ماف چارەنووسی گەلان هیچ نەبوو جگە لەزیندانێکی گەورە کە دەیان سایکس بیکۆی لەخۆیدا حەشارداوە، ئەو گردە جیهانییەی کوردو سەدان میللەتی چەوساوە هیوایان پێی هەبوو و ئێمە وامان دەزانی کوردستانی سووری کردۆتە کوردستانی سەوزەڵانی و گەشەکردن، دەرکەوت خۆی قەرزی لەسەرە. رووخانی سۆڤێت رووخانی بەهاو ئایدیۆلۆژیایەك بوو کە بە ناوی رزگاری و یەکسانییەوە هاتە دونیاوەو بەو ناونیشانەوە هاتە رۆژهەڵاتی

ناوەڕاستیش. کەچی لەکۆتاییدا دەریخست جگە لەناونیشانی "ئیمپریالیزمی سۆڤێتی" هیچ تایتلێکی تر ناتوانێ گوزارشتی لێ بکات.

سەرەتای سەدەی بیست ئایدیۆلۆژیای تەمەدون و دیموکراسی دەوڵەتە رۆژئاواییەکان خۆیان لەمەنگەنەی تاقیکردنەوەداو دەرکەوت ئەوانە دورشمیان بۆ داگیرکارییە. وەك لە داگیرکردنی کوردستانیشدا بینیمان.

لەکۆتایی سەدەشدا سۆڤێت داروخاو دەرکەوت ئەوی دەورانێك کرابووە پێخۆری سیاسەتی داگیرکەرانی هاو دۆستی سۆڤێتی بۆ بچووککردنەوەی بزووتنەوەی کوردایەتی، ئەسپی تەروادەی داگیرکەران بوو لەناو بزووتنەوەی کوردایەتیدا.

ئەم دەستنیشانکردنە بۆ بێ نرخکردنی خەباتی چەپی کوردستانی و بۆ بەکەمگرتنی پشتیوانی چەپی نەتەوە سەردەستەکان نییە لەکوردایەتی. بەڵکو بۆ دانانی رووداوەکانە لەنێو سیاقی مێژوویی دەرس و پەند وەرگرتندا.

شەڕی سارد کۆتایی شەڕی جەمسەرەکانی دونیا نەبوو. ئەمریکا دە ساڵی بردە سەر بە نەشوەی

سەرکەوتنی یەك جەمسەرییەوە کە ماوەی نێوان حوکمڕانی بوشی باوك و بوشی کوڕ بوو. بوشی باوك لە (1989و–1992) سەرۆکی ئەمریکا بوو، لەو ناوەڕاستەدا کە دوو دەورانی حوکمڕانی بیل کلینتۆن بوو (1993–2000) ئەم نەشوەیە لەچێوەی گەشەی ئابووری ئەمریکا و زاڵبوونی مۆدێلی ژیانی ئەمەریکایی رێکخرا کە حیکایەتی سکانداڵی مۆنیکاو کلینتۆنیشی تێکەوت. ئەم دەیە زۆری نەخایاند کە لەسەردەمی بوشی کوڕدا یانزەی سێپتەمبەر ئەوانی لەخەوی خۆشی یەك جەمسەری بە خەبەر هێنایەوە. ئیتر دوو دەورانی بوش (2000–2009) شەڕە خاچپەرستییەکانی بوو دژی تیرۆری "ئیسلامی". بوشی کوڕ هەشت ساڵ بەدوای ئەوەدا گەڕا داخۆ کام مشك بوو شێرەکەی مام سامی لەخەوی خۆشی یەك جەمسەری بە خەبەر هێنایەوە؟ کەچی لە دەورانی ئۆبامای دیموکراتەکاندا مشکەکە دەستگیرکرا، کاتی دەستگیرکردنەکەش ئەوەندە سەمەرە بوو کە هەموو دونیا، بەتایبەتی ئەو دونیایەی مشکەکەی لێوە هاتبوو، سەرقاڵی بەهاری خۆی بوو چ ئاگای لە بەهاری دەستگیرکردنی تیرۆریستەکە، ئوسامە بن لادن، نەبوو.

وەختەکە ناقولابوو، تا ئەمریکا ئاسەواری (11)ی سێپتەمبەری چارەسەر کرد چین و ماچین و بەرازیل سەرەتاتکێی هەڵسانەوەیانە و دەخوازن لەو دەستکەوتانە بەشداربن کە سەدەی نوێ لەدەیەی یەکەمیدا لەگەڵ خۆیدا هێناویەتی.

نها ئەم ئیستحقاقاتە تێکەڵی دەرەنجامەکانی بەهاری عەرەبی بووە، بەهار لەجەنگێکی مۆڕاڵی و رۆمانسییەوە ملی پێوەناوە کە نەك تەنها جەنگی دابەشکردنەوەی موقەدەراتی دەسەلات بێت لەچوارچێوەی هەر ولاتێکدا، بەڵکو خەریکە دەبێتە جەنگی دابەشکردنەوەی موقەدەرات لەئاستی هەرێمی و جیهانیشدا بەتایبەتی لەبەشی ململانێی شیعەو سوننەدا کە ڕێك ناوچەکەی ئێمە دەگرێتەوەو ئێمە زیاتر لەوانی تر پەیوەندارین بەو ململانێیەوە.

لەبەر ئەوە بە مەبەستەوە دەڵێم دۆخی نوێ پێیوست دەکات بەنەفەسی سەدەیەکی نوێ مامەڵەی لەگەڵدا بکەین، هەموو دەورانێکی سیاسی نەفەسی خۆی گەرەکە و هەموو ئاماژەکانیش ئەوە دەسەلمێنن کەسەدەی نوێش ئاوسە بە چەردەیەك گۆڕانکاری گەورە کە لێرە تا سی

ساڵی تر، یان تا نیوەی سەدەکە پەرەدەستێنن و ئینجا جێگیر دەبن. هەر نەتەوەو میللەتێك ئیتر دەبێ پاوەر و دەسەلاتی خۆی بخاتەگەڕو لەو جەنگە بێ ئامانەدا بەشی خۆی بەدەست بێنێ، یان ئەگەر هەیەتی و لێی دەترسێ لەدەستی بدات کار بۆ پاراستنی دەکات، یاخود ئەگەر هەیەتی و لەدەستی دێ و ئارەزوو دەکات بەشەکەی خۆی فراوانتر بکات.

سەدەی نوێ خەڵکانێکی دەوێت بەنەفەسی شایانی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا بکەن، نەفەسی بەشداری لە دابەشکردنەوەی موقەدەراتەکانی جیهاندا، بەجیهانی رۆژهەلاتی ناوەڕاستیشەوە.

دیدی پاڵەوانەکانی بەهار

لە پەنجەرەی هەڵوێستی هێزە دیموکراتخوازەکانی بەهاری عەرەبیشەوە دەتوانین هەندێك پەرەسەندن و ئاڕاستەکردنی رووداوەکان ببینین.

هەڵوێستی هێزە دەرکەوتووەکانی وڵاتانی عەرەب کە لەئەنجامی ئەو بزاوتە جەماوەرییانەوە هاتنە پێشەوە لە مەسەلەی کوردو کوردستان، لە مەسەلەی نەتەوە بندەستەکان رەنگە زۆر شتمان بۆ دەربخات، ئایا ئەوان چۆن لەپرسی نەتەوایەتی ئەو نەتەوانەی لەگەڵ وان دەژین دەڕوانن؟ دونیای عەرەب کە ناسیۆنالیستی عەرەبی هەمیشە دەیویست وەك دونیایەکی هۆمۆجین و یەکتا نەتەوەیی وێنای بکات لەناوەوەو لە دەور و پشتیش، پڕە لەو کونوکەلەبەرانەی گومان دەخەنە سەر راستی ئەو وێناکردنە یەك رەنگە، ئەندێشەی ناسیۆنالیستی شتێك دەگێڕێتەوەو واقیعی هەمەڕەنگی شتێکی ترمان بۆ دەسەلمێنێ.

بەڵام لەوەرچەرخان و هەژانەکاندا ئەم وێنەیە تێکدەشکێت. هەرچی لەبن کایەیە دێتە سەرەوە، شتەکان

بەڕەنگ و بۆی خۆیانەوە دەردەکەون، ئەگەر کار بۆ سەرکوتانەوەشیان بکرێت کاتێکی دەوێت تاجارێکی تر دەخرێنە ژێر گڵی فەرامۆشییەوە. دونیای عەرەبی زیاتر لەیەك سەدەی تەواوە ئیستحقاقاتی زۆری لەسەر شانە کە دەوڵەتی مۆدێرنی عەرەبی نەیتوانی چارەسەریان بکات، کوردو تورکمان و کلدۆئاشووری، ئەرمەن و قبتی، ئەمازیغ و هۆزەکانی نەوبە و تەواریقەکان، جنبوبییەکانی سودان و شیعەکانی بەحرین و سعودیەو دروزەکان و جولەکەو عەیل ئیلاهی، بەهائییەکان و چەندین نەتەوەو ئەتنیك و مەزهەب و گروپی دیکە کە لەکتێبەکانی ئەنترۆپۆلۆژیاو ئەنسکلۆپیدیاو فەرهەنگە قەبەکاندا ناویان دێت، بەڵام لەسەر زەمینی واقیع ماف و ئیرادەیان هیچ حیسابێکی بۆ ناکرێت.

دەوڵەتی عەرەبی بە سەر چەندین وێستگەی سیاسی گەورەدا گوزەری کردووە کەچی لە هەموو پەڕینەوەیەکدا دەستی دەستی بە ئیستیحقاقاتی مافی ئەم هەمەڕەنگییە دەکات، لەئاکامدا سەروەری بۆ سەردەستەکان دابین دەکات و هەموو رەوتێکی بندەستەکان لەقاو دەدات، لەوێستگەی خەباتی پێکهێنانی قەوارەی نیشتمانیدا لە

عێراق، میسر، سوریا، لوبنان و زۆر شوێنی تر بندەستەکان هاوبەشی تێکۆشان و بەرپرسیارێتیین.

لە میسر قبتییەکان، شانبەشانی موسڵمانەکان، هاتنە مەیدانی خەباتی بیناکردنی دەوڵەتی نوێی میسرەوە، سەعد زەغلول سەرکردەی شۆڕشی ساڵی (1919) لەمیسر کە سەرکردەی رەوتی وەفد بوو دوو باسکی بەهێزی هێنابووە نێوەندی تێکۆشینەوە، کە ئەوانیش مستەفا پاشا ئەلنەحاس و مەکرەم عەبید بوو، مەکرەم سەرکردەیەکی نیشتمانی گەورە بوو کە بێ باسی وی مێژووی نیشتمانپەروەرێتی و سەرگوزەشتەی دەوڵەتمەدارانی میسر کەلێندار و کەساس دەبێت. کەچی پاش زیاتر لەنیو سەدە نها لەقاهیرە کۆتوبەندو سەرکوتێك دەخرێتەسەر قبتییەکان لەسەردەمی دەسەڵاتی داگیرکەری ئینگلیزدا شتی وایان لەگەڵدا نەکراوە.

لە جەزائیر و مەغریب و تونس ئەمازیغییەکان ناونیشانێکی درەوشاوەی بەرەنگاری داگیرکەرانی فەرەنسی بوون، کەچی دوای وەدەستهێنانی سەربەخۆیی سیاسەتی تەعریب و بەئیسلامیکردن وەك دوو سیاسەتی

پەرتکەری کۆمەڵە هەمەڕەنگەکان کەتنێکیان کرد نەبێتەوە. لەسوریا کوردەکانی ئیبراهیم هەنانۆ نەبەردی سەربەخۆییان بەر پاکرد، بەڵام وێستگەی دوای ئەوە قەومییەکان دەستیاندایە بێ حورمەتی دەرهەق بەکوردو لەزەمانی بەعسیشدا حزامی عەرەبی بووە نەهەنگی هەللوشینی زەوی و زار و موقەدەراتی کوردەکانی کوردستانی سوریا.

لە عێراق کورد بەشداری دامەزراندنی دەوڵەتی کرد لە دوو وێستگەی لێك جیاوازدا، سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەت و ساتەوەختی دووبارە دامەزراندنەوەی. لەیەکەمیاندا کورد وەکو (هاووڵاتی) عێراقی بۆ خوێی چێشت پلەوپایەی پێدرا، بەڵام چونکە لە دووەمیاندا کورد بەناسنامەی کوردایەتی خۆیەوە هاتە مەیدان بەشی باشە، بەڵام پاشقولی لێ دەگرن و ناهێڵن ئەوی ماوە لەداخوازییەکانی جێبەجێ ببێت. ئەمە لەکاتێکدا لە درێژترین بەهاری عەرەبیدا کە بریتییە لەخەباتی دەیان ساڵەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی دژی رژێمی بەعس، بەتایبەتیش ماوەی نێوان (1991–2003)، کەچی هێشتاش بەشێکی بەرچاو لە عێراقییەکان دەخوازن

پاشەکشێمان پێ بکات.عێراقییەکان بەدەیان ساڵ تەجرەبەی خەباتی دیموکراتییەوە دژی رژێمی دیکتاتۆری بەعس هێشتاش لەدڵیان گرانە کەنیونەی کورد بەتەواوەتی بسەلمێنن، داخۆ دەبێ هێزە دەرکەوتووە تازەکانی بەهاری عەرەبی چۆن لەپرسی کەمینەکانیان بڕوانن؟

کێشەی دیموکراسی لەدونیای عەرەبدا، کێشەی دادپەروەری کۆمەڵایەتی و ئابووری لەدونیای عەرەبدا، پاڵنەرە سەرەکییەکانی بەهاری عەرەبی و هەڵسانەوەی کۆمەڵگەو میللەتانی دونیای عەرەب بوو لەبەرامبەر رژێمەکانیاندا. ئێستا ئەم پاڵنەرە لەڕووی مۆراڵییەوە رووبەڕووی تاقیکردنەوەیەکی سەخت دەبێتەوە، ئەگەر ئەوان بەگاڵتەیان نەبێ دەبێ دونیای دوای نیشتنەوەی تەپوتۆزی خستنی پەیکەری دیکتاتۆرەکان دونیایەکی دڵنیاکەرەوە بێت بۆ کەمینەکان، هەتا تەنانەت بۆ ئەوانەی لەدوو ئاڕاستەدا بەگومان بوون لەجولەی بەهاری عەرەبی:

—ئاڕاستەی یەکەم: ئەو کەمینانەی، بەسەلیقەی کەمینە لەداکۆکیکردن لەبونیان، ناچار بوون هاوپەیمانی

رژێمە دیکتاتۆرییەکان بن بۆ دابینکردنی بونیان یان تەنانەت هەندێك جار بۆ دوورخستنەوەی ئەزێت و زیانەکانی دیکتاتۆر. پێویستە بزانین هاوپەیمانێتی کەمینەکانی وەك قیبتی لەگەڵ رژێمی موبارەك جیایە لە هاوپەیمانێتی سوننە لەگەڵ بەعسی عیراق، یان عەلەوی لەگەڵ بەعسی سوریا. قبتییەکان بۆ کەمکردنەوەی زەرەرێك کە هەر لێیان کەوتووە بوونە هاوپەیمانی موبارەك و ئەم دۆستایەتییەیان زیانی نەبووە بۆ تێکرای میسرییەکان.

—ئاڕاستەی دووەم: ئەو کەمینانەی بەشدارییان نەکرد لە بەهارەکە، یان دوودڵ بوون، یان درەنگ کەوتن یان تەنانەت ویستیان خەسڵەتێکی تایبەتمەندی خۆیان بدەنە بەشدارییان لە بەهارەکەدا، چەپکە گوڵێکی جیاواز بن لەباخچەی بەهارەکەدا، ئەمانە نابێ لەچاوی زۆرینەی بەهارخوازانەوە سەیر بکرێن. راستێکەی لەگەڵێك خەسڵەتی جومگەییدا کەمینەکان چیرۆکێکی تەواو جیاوازیان هەیە لەزۆرینەکان، ئەگەر هەم کەمینەکان و هەمو زۆرینەکان لەو خەسڵەتە جیاوازانە، لەدوو چیرۆکی جیاواز، نەگەن، تووشی بەریەککەوتنی دژوار دەبن.

بـــا سەیرێکی چیرۆکی جیاوازی کــــورد لەسوریا بکەین:

هەر بۆ نموونە، کورد لەسوریا بەدڵ و بەگیان هاتە ناو ڕاپەڕینی ئاشتیخوازانەی گەلی سوریاوە، کەچی لە چالاکە سیاسییەکانی نەیارانی بەعسی ئەسەد، لە دەرەوە، کورد بە ئۆپۆزسیۆنی پلە دوو تەماشاکراو گەیشتە ئەوەی بەهەڵەی زمانەوانی بێت یان بەئەنقەستی سیاسی وەك ڕەوەندی ئەفریقی لەفەرەنسا ناوزەد کران. ئەمانەش لە سایەی دیموکراتخوازەکانی دۆستی بورهان غەلیون و ئیسلامییەکانی ئیخواندا هیچ تیشکی ڕێی هاوپەیمانێتی و متمانە پێکردن نین. ئەوە بەس نییە لە دەیان هەینی خۆپیشاندانەکاندا هەینییەك بەناوی (ئازادی)یەوە ناو بنرێت.

ئەم ڕەفتارانە هەڵوەستەیەکیان بەکوردی ئەو وڵاتە کرد: شەراکەت وەك ئەوەی کوردی عیراق ڕاستە کە هێشتا بەو هەموو دەستکەوتانەشەوە بێ کێشە نییە، ئەی دەبێ کوردی سوریا کە ڕێژەی کەمن لەچاو زۆرینەی سوریادا چییان بە نسیب بێت کە ئەمڕۆ ئۆپۆزسیۆنی پلە دوو بن؟

ئەم دەرکەوتە وای کرد کوردی ئەوێ بەشداری خۆی لە بەهارەکە ڕانەگرێت، بەڵام تایبەتمەندی کوردی پێ بدات. تایبەتمەندییەکی بە ئاگاوە کە "ئەسەد"ی بەعس و"ئەسەد"ی ئیسلامی سیاسیی کەمێك وەك یەك بن بۆ ئەوان. ئەمەش سیاسەتێکی دروستە بۆ کورد، هەروەها بۆ دیموکراسی کەمینەکانیش کە ئەوانیش هەقی بەهاریان هەیەو کەس ناتوانێ لە کۆڕی خەبات بۆ دیموکراسیدا موزایەدەیان بە سەردا بکات، ئەوان درەنگ هاتوون و کورد دەمێکە لەمەیدانەکەیە!

گومانکردن لەهەڵوێستی بەهاری عەرەبی تۆمەتبارکردنێکی پێشوەخت نییە، ئیدیعای خوێندنەوەی ناو لەپی ئایندەی بەهارخوازانی عەرەبیش نییە، بەڵکو یەقینی تۆماری تەجرەبەی ڕابردووی کورد و کەمینەکان لەگەڵ چەندین دەیەی ڕابردووی نەتەوە سەردەستەکان لەوێستگە جیاجیاکانی مامەڵەیاندا:

—لە کایەی دیموکراسی و هاونیشتمانیدا.

—لە کایەی سۆشیالیزمدا.

— لە کایەی ئیسلامگەرایدا.

—لەمڕۆی دیموکراتخوازییدا.

لەدەمی دیموکراسی و هاونیشتمانیدا، ئەگەر لەکایەی هاونیشتمانی و دیموکراسی موجەرەددا سەیری تەجرەبەی کورد لەگەڵ نەتەوە سەردەستەکاندا بکەین تاڵی و تفتی دەبینین. دیموکراسی کە حوکی زۆرینەیە، هاونیشتمانی کە نێوەندی کەمەندکێشی هاووڵاتیانە دوور لەناسنامەی نەتەوەییان، ئەمانە تێری پێویستییەکانی کوردیان نەکردووە، دیموکراسیخوازان و خاوەنانی نەزەری هاونیشتمانێتی پێکەوە مافە نەتەوەییەکانی کوردیان خستووەتە ژێر لێوەوە گوایە تا تەواوکردنی ئەرکی راماڵینی داگیرکەری بێگانەی رۆژئاوایی نابێ ویستە نەتەوەییەکانی کەمینە پێش ویستی نیشتمانی کۆکەرەوەی هەمووان بکەوێت! چیرۆکی دیموکراسیخوازان و رەوتە نیشتمانییەکان چیرۆکی ئەو رەنگە کاڵ و بێ بۆنانەیە کە ڕاستە دژی کورد نەبوون، بەڵام هیچیشیان بۆ نەسەلماندووە. موسەدەق لە ئێران چی بۆ کوردی ئەوێ سەلماند؟ عەدنان مەندریس چی بۆ کوردی تورکیا کردو رەوتی دیموکراتی لەعیراقی پادشاییدا، ئەوی لە دەسەڵات و ئەوی لەئۆپۆسیۆن بوو، چی بۆ کورد پێ بوو؟ لەکایەی سۆشیالیزم و ئۆردوگای چەپدا چەپی

سەرتاسەری بەقەدەر هەڵمژینی وزەی کورد قەرزی کوردی پێ نەدرایەوە. ئایدیۆلۆژیای چەپ و ئەدەبیاتی رەوتی مارکسیزمی سەردەستەکان کوردیان بە بەهەشتی سۆشیالیزم خۆشخەیاڵ دەکرد و بانگەوازیان وابوو کورد تەنگ نەزەری نەتەوەیی نەبێت و لێگەڕێت سۆسیالیزم بینابکرێت و ئیتر چینی کرێکاری نوێنەری کرێکاری کوردو عەرەب، کوردو فارس، کوردو تورك بە ئیمزایەك مەسەلەی کورد چارەسەر دەکات. یانی وەك ئەوە وایە بەکورد بڵێی کە هەموو نەتەوەکان چوونە سەر مانگ ئێوە لەسەر زەوی بمێننەوە تا سەروەری خاکی خۆتان و میراتگری تەواوی وشکانی و زەریاکان بن.

تێوری "شیردا بۆ داپیردا"ی چەپی سەردەست نەیتوانی سەد دەرسەد لە دۆزی کورددا مارکسی و پێشکەوتخواز بێت و نووسراوەکانی مارکس و لینین لەئاستی دۆزی کوردستاندا داماو و داڕزاو بوون.

لە کایەی ئیسلامگەراییدا ئیسلامییەکانی نەتەوەی سەردەست، لەئاستی دۆزی کورددا، مێژوویەکی کەمیان هەیە لەچاو ئەوانەی چەپدا. ئەمانیش تێزی کوردو نەتەوەکانی تر برای موسڵمانی یەکترن دەکەنە

بیانووی پێچانەوەی مافی کورد. دیدی ئیسلامییەکان دیدێکی تەراویلکەیە، گوایە هەموومان موسڵمانین و هەر تەقواو خواپەرستی پلەو پێگەمان جیادەکاتەوە. ئیسلامییەکانی نەتەوەی سەردەست هەر لەئاستی کورددا سۆپەر پێوەری ئیسلامی پەیڕەو دەکەن: کورد نابێ نەتەوەخواز بێت و دەوڵەتی بوێت. ئـــــەوە هاتنی دەوڵەتی خـــــــەلافەت دوا دەخات، بەڵام خـــــۆیان وەك سەردەست نەك دەوڵەتیان هەیە، بەڵکو ئامادە نین دەوڵەتە قـــــوترییەکانیش هەڵبوەشێننەوە لە ڕێگاو وەك سەرەتایەك بەرەو دەوڵەتی خەلافەت.

ئەوەتا پێش بیست ساڵ ڕێنوێنی گشتی ئیخوان موسلیمینی میسر، کە باوکی ڕۆحی ئیخوانەکانی بەهاری عەرەبییە، لێدوانی لەسەر گەلی کورد هەبووە و جارێك بە (گەلی باکوری عیراق) و جارێکی تر بە (گەلی ئەکراد) ناومان دەبات. بگرە بزووتنەوەی ئازادیخوازی کوردیش وەك بزووتنەوەیەکی جوداخواز لەجەستەی عیراقی دەناسێنێ. تەنانەت ڕێنوێنی گشتی ئیخوان پارێزگاریردن لە گەلی کوردستانی باشوور، لەلایەن ئەمریکاو

ڕۆژئاواییەکانەوە، وەك دەستتووردان لەکاروباری ناوخۆی عیراق وەسف دەکات[11]

داخۆ ئەم هەڵوێستە لەکوێی هەڵوێستی ئێستایان دایە کە چەپڵەیان بۆ دامەزراندنی ناوچەی زۆنی ئارام لەسوریا لێدا گوایە بۆ پاراستنی هاووڵاتیانی مەدەنی؟ لەکوێی هەڵوێستی پیاهەڵدانیانە بە شانوباڵی ناتۆ و ڕۆژئاوا کە سەرهەنگ قەزافیان رووخان. ئەو سەرهەنگ قەزافییەی هەڵویستی لەکورد زۆر جوامێرانەتر بوو لە هەڵوێستی ئیخوانەکان و ڕێبەرەکەیان کاتێك گوتی: (کوردەکان تووشی سەرکوتکردن هاتوون و ئەوان مافی خۆیانە نیشتمانێکی سەبەخۆ دابمەزرێنن)[12].لەم نموونەیەدا کامیان زیاتر سەلمێنەری دیموکراتی ومافی چارەنووسیی گەلانن؟

—لە کایەی ئەمڕۆی دیموکراتخوازیدا دیار نییە کە هێزە تازە سەرهەڵداوەکانی بەهاری عەرەب چ دیدێکیان هەیە بۆ دۆزی کورد؟ چونکە ئەسڵەن ئەدگاری تەواوی هێزە دەرکەوتووەکانی ئەمڕۆ دیارنییە کە داخۆ لاوانی شۆڕشی گۆڕەپانی تەحریرەکان یان هەڵسوڕاوی ڕەوتە ئیسلامییەکان هێزی زاڵن لە ئایندە یان هێزی تر شوێنیان

دەگرێتەوە؟ ئەوی دیارە ئەوەیە لە چەند گرتەیەکدا گومان و ترسیان خستۆتە دڵی کوردەوە، لەسوریا نموونەیەکە کە ئۆپۆزسیۆنەکان چۆن رەفتار دەکەن؟ لەیەمەن کورد نییە بەڵام بۆ پرسی سەربەخۆیی یەمەنی باشوور کە جولانەوەیان هەیە و کۆنگرە بۆ خۆجیاکردنەوە لەسەنعا دەگرن، ئۆپۆزسیۆنی شۆرشگێڕی یەمەن خۆی لە داوای رەوای ماف چارەنووسی یەمەنی باشوور نەبان دەکات.

پێداچوونەوە بە هەڵوێستەکانی ئەو چەند کایەیەدا پێمان دەڵێت کە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم ئێمە بە شوێن وەڵامی ئەو پرسیارەوە بووین داخۆ مارکسییەکان چی لەسەر پرسی کورد دەڵێن، ئەوەمان لەبیرخۆمان دەبردەوە کە مەسەلەی کورد مەسەلەیەکی بابەتییەو بۆ دەرکەوتنی پرس بەکەس ناکات و هیچ ئایدیۆلۆژیایەکی نەگەرەکە بۆ خۆنمایشکردن.

نیوەی دووەمیش بەشوێن بیروڕای ئیسلامییەکانەوە بووین داخۆ کام لاپەڕەی قورئان باسی ماف نەتەوەیی و خودموختاری کوردی کردووە؟

ئایا زەرورییە نیوەی سەدەی بیستویەکەمینیش بە چاوەڕوانی قسەی دیموکراتخوازانی تازەی عەرەبییەوە بکوژین؟

هێشتا فەرهەنگی هێزە تازە دەرکەوتووەکان لەسەر ئازادی دیموکراسی سایەی بۆ کەمینەکان نەکردووەتەوە ئەی ئەوان چی بکەن؟ بۆ قەدەرو سەرماو سۆڵەی زستان بەجێ بێڵین؟ لەوانە بپرسین دەڵێن ئەجێنداکەمان قەرەباڵغە نازانین نۆرەتان کەی دێت؟ ئایا ئێمە نۆرەبڕی بکەین یان ریزی خۆمان جیا بکەینەوە؟

ئەگەر جیا بین لەبەهار دابڕاوین یان ئەوان تۆمەتبارمان دەکەن بە بێ باری و بێ هەڵوێستی؟.

وێنەکە لەبەرەی کوردەوە

وێنەی پێشهاتەکان لەبەرەی کوردیشەوە پێویستی بە خوردکردنەوەیە. لێرەش کوردو کوردستانی سەرتاسەر، هەر چوار پارچەی کوردستان، کارەکتەری سەرەکیین لەوەی تینێکی دیکە بدەن بە رەوشی سیاسی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، چەندین لاپەڕەی رابردوومان رەشکردەوە لەسەر ئەوەی ئەوی بەکورد کراوە بە حەسەن و حوسێن نەکراوە، داخۆ دەبێ کورد خۆی لەکایەکەدا چی ئامادە بکات؟ چۆن تێن دەداتە بەر کوردستان تا لەم وەرچەرخانەدا بە زۆرترین قازانج و کەمترین زەرەرو زیانەوە بێتە دەرەوە، چ سیاسەتێکی دەستپێشخەری رەچاو بکرێت کە سیاسەتێکی ئیجابی بێت بۆ بردنەوە نەك بۆ یەکسانی دەرچوون یان داکۆکی لاواز لەوی کە هەیە.

بۆ ئەوەی رووماڵکردنەکەمان وردتربێت "کوردستان"ەکانی کورد و ڕادەی ئامادەگییان بۆ تەداروك و تەگبیرکردن، بەگوێرەی ئەو دابەشکارییەی تا نها هەیە، دەکەینە چەند تەوەرەیەکەوە.

کوردستانی باشوور (هەرێمی کوردستان - ناوچە دابڕێنراوەکان)

لە باشووری کوردستانەوە دەستپێدەکەم کە خاوەنی تەجرەبەی گەورەیە لەکۆڕی شۆڕش و ئەزموونی سیاسییدا، تەجرەبەکەی ئەم بەشە، ئەگەر بەدوو بەشی سەرەکی کوردستان: کوردستانی باکوور (کوردستانی مەرکەزی)و کوردستانی رۆژهەڵات بەراوردی بکەین، لەقەبارەی جوگرافیای خۆی گەورەترە. بەڵام بەشی ئەم بەشە باشوورییە وابوو کەهەم ئازاری زۆر و هەم دواجار ئازادی زۆری بەر بکەوێت. سەدان ساڵ کوردستانی باکوور و رۆژهەڵات لەژێر فەرمانڕەوایی قەڵەمڕەوی داگیرکەرانی تورك و فارسی بوون، ئەم داگیرکەرانە داگیرکاریی خۆیانیان کردە واقیعێکی داسەپاو و لێنەگەڕان داگیرکەرانی رۆژئاوایی وەکو ئینگلیز یان فەرەنسییەکان لەئێران و لەتورکیا بمێننەوە و سیاسەتی ئینتداب بەسەر ئەوانیشدا جێبەجێ بکەن و فۆکس بخەنە مامەڵەیان لەگەڵ کوردستانی بندەستیان وەك لەسوریا بۆ کوردستانی ئەوێ و وەکو لە عیراقیش بۆ کوردستانی

خۆمان روویدا، كه لەیەكەمیاندا فەرەنسییەكان و لەدووەمیاندا ئینگلیز لەكایەكەدا بوون. لەكوردستانی باشوور داگیركەری نوێ، داگیركەری عیراقی، زۆری ویست تا داگیركاری خۆی لەعیراق جێگیر بكاو تا سەدامیش لە كوردستان دەركرا (لەراپەرینی ساڵی 1991) دا خوێنی ئەم داگیركارییە هێشتا قوولپی دەداو كورد قەد لەگەڵ عیراق ڕانەهات و عیراقیش قەت نەیتوانی ئەوە لەگەڵ كوردستانی باشوور بكات كە توركیاو ئێران لەگەڵ كوردستانی بندەستیان كردیان.

ئەسڵەن سوتان وكاولكردنی ئەم كوردستانی باشوورە خۆی كوژراوی دەستی عیراقە، بە تایبەتی عیراقی بەعس كەنەیتوانی داگیركاری خۆی بەكەرەستەكانی دەوڵەتداریی دوور مەودا جێگیرو نۆرماڵ بكات.

(باشوور)ی ئامادە شتی هەیە كە دەهێنێ پەرۆش بێت بۆ پاراستن و گەشەپێدانی، بەڵام نە تا ئەو ڕادەیەی گیرۆدەی ئەو دەسكەوتانە بێت و لەپەلوپۆ بكەوێت و پەرۆشییەكەی بە سیاسەتێكی دڵەڕاوكێ و ترسنۆكانە تەرجەمە بكات، هێزی باشوور لەم ململانێیەدا چەند قات دەبێتەوە ئەگەر دەستپێشخەرو ئیقتیحامی بێت، بەڵام

ئەگەر بە دیار هەرێمی دابڕاو لەناوچە ستراتیژییەكانییەوە دۆش دابمێنێ ئەوا یارییەكە دێننە گۆڕەپانییەوە.وەكو تا هەوكە كراوە كە بەشێكی تۆپباران و بەشێكی دیاری رووداوەكانی بەهاری (2011)ی كوردستان (خۆپیشاندانەكانی بەر دەركی سەرای سلێمانی) دیاردەی هێنانی یارییەكەیە بۆ گۆڕەپانی كوردستان. خۆی كوردستانی ئێران پاڵێوراو بوو بەهاری عەرەبی لە تارانەوە بخوازێ، كەچی سلێمانی تا گرتی. توركیا پاڵێوراو بوو دیاربەكری لێ ببێتە بەڵای ناگەهان، كەچی جەندرمە تۆپبارانی قەندیلی كرد. ڕاستتان دەوێت لەنووسینی سیاسی شێنەییدا دەبێ قسە بەڵگەو سەندی لەگەڵ بێت، بۆیە ناتوانم لە ڕووداوە لەناكاوەكانی كوردستاندا یاریی دەرەكی بدەمە پاڵ هیچ هێزێك، بەڵام ئەگەر یاریی دەرەكی دەستی وەردابێتە ناو یاریی گۆڕەپانی كوردستانەوە بەدڵنیاییەوە ئەو یاریكەرە حكومەتی مەكسیك، یان كۆریای باشوور نییە، شوێنی ترە!

باسی رووداوەكانی كوردستان لەگۆشەی خۆپیشاندانەكانی بەردەركی سەرام كردە بەڵگە لەسەر

گرمۆڵەبوونی کورد لەدەمی رووداوە گەرمەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، ئێستا کە ئیتر قاڤ قسە هات، باشە کە بیکەمە نموونەش لەسەر کاردانەوەی کوردو مەودای وەڵامدەرەوەیی کوردستان بۆ تەحەدداو هەلومەرجە لە ناکاوەکان.

لەمەدا دەبێ بڵێم کورد نەیتوانی سیاسەتێکی ژیرانە زاڵ بکات کە ئەولەویەت بداتە پرسە نەتەوەییەکەی، بەرەو سەربەخۆیی، لەم هەلومەرجە هەستیارەدا. نەیتوانی سیاسەتێکی یەکگرتووی کاریگەر بکاتە بژارەیەکی میللی کەهەمووان لەسەری کۆکبن . بەوەش، دیسانەوە، چەند نموونەیەکی پێشووتری مێژووی سیاسی نوێی دووبارە کردەوە کە وێستگەکانی سیاسەت لەکوردستانی باشوور پێکدەهێنن، لەدەورانی جاراندا، بەشێك لەمونەوەرانی کوردستان کەوتنە ململانێوە لەگەڵ شێخ مەحمود، مەلیکی بە ئاکام نەگەیشتووی کوردستان، و ئەو ململانێیەیان خستە قاڵبـی جیاوازی روانین لەسەر دوارۆژی کوردستان و رێبازی چارەسەری گرفتەکانی، دووبەرە لە سیاسەتی وڵاتدا کەوتنە لێك زیزبوون و نێوان ساردییەوە. لەو ساتەوەختە مێژووییەدا وزەی کورد پەرت

و بەفیرۆ درا. لەجێی ئەوەی هەردوو هێز وزەیەکی سەنگین بن بۆ کورد، کەوتنە بەرامبەر یەکترییەوە و دواجار هەم پڕۆژەی نەتەوەیی شێخ مەحمود بێ ئاکام بوو و هەم گرەوی مونەوەرەکان لەسەر نەخشەرێیەك بۆ پێشکەوتن لەسایەی حزوری ئینگلیز لە عیراقدا، شکستی خواردو لەگەڵ جێگیرکردنی داگیرکاری عیراقیشدا ئیتر وردەوردە دەوڵەتی عیراق شوێنی ئینگلیزی گرتەوە. بەلانی کەمەوە لەمەسەلەی کوردو ئیدارەی سیاسەتی ناوخۆییدا.

ئەم رەوتە لەسەرەتای سەدەی بیست، واتا دوو بەرە لەسیاسەتی کوردیدا، لەنێوان بەرەی مونەوەرەکان و بەرەی شۆڕشگێڕەکان، هەمیشە سەری کێشاوە بۆ دووبەرەکی لە جێی ئەوەی ئەم جۆرە ململانێیە بەڕەوتی ململانێی خۆی و تەجرەبەی راست و هەڵە لەناو یەك بەرەی قاڵبوودا ئاوێتە ببێت. ئەم دووبەرەیەی سەری کێشاوە بۆ دووبەرەکی، لەزۆر جومگەی مێژووی هاوچەرخدا، بەرەنگ و بۆی جیاوازەوە، خۆی نمایش کردووە. بەجۆرێك خەریکە بڵێین لەوە دەچێ کورد نەتوانێ ئیدارەی ناکۆکییەکانی خۆی بکات و لەچێوەی

تیۆری (ململانێ و یەکێتیدا) ڕێکیان بخاتەوە. هەڵەیە داوا بکەین کۆمەڵگەی کوردی ناکۆکی و بەرژەوەندی لێك جیای تێدا نەبێ کە بەزەرورەت دونیابینی جیاواز ئەخوڵقێنێ، چونکە بەوە کۆمەلگەی کوردی لەتەوەری کۆمەڵگەی ئاسایی دەردەکەین و وەك سەمەرەیەکی تایبەتی وێنای دەکەین لەناو کۆمەڵگە مرۆییەکاندا. بەڵام هەڵەی لەوە گەورەتریش ئەوەیە کورد، لەگەڵ مێژوویەکی درێژی ئەزموونی ناکۆکی ناوخۆیی تائێستا نەتوانێ میکانیزمێکی نەرم و گونجاو بۆ ئیدارەدانی ناکۆکییەکانی دابنێت، میکانیزمێك سێ کوچکەی ئەزموونی (خودیی خۆمان لە ناکۆکیخوازی و شێوەی نیشتنەوەی+ ئەزموونی میللەتان لەم بەستێنەدا+ ریزبەندییەك بۆ ئەولەویاتەکانی گرنگ و گرنگتر) لە خۆ بگرێت. دیاریکردنی ئەولەویاتەکان گەلێك گرنگە، چونکە یەکێك لە هۆکارە سەرەکییەکانی ناکۆکی لەناو جولەی هەر کۆمەڵگەیەکدا دیارینەکردنی ئەولەویاتەکانە. (دەڵێم یەکێك دەنا جاری وا هەیە سەراپای دونیابینییەکان لێك ناکۆکن بەتایبەتی لەگەڵ ئەو دەستەیەی مەقاشی داگیرکەرانن و سیاسەتی ئەوان جێبەجێ دەکەن (بۆ نموونە جاش و خۆفرۆشەکان کە

شەڕی بزووتنەوەی کوردایەتی و شەڕی بەربەستکردنی گەشەی کوردەوارییان بۆ داگیرکەران کردووە).

لەناو بەرەی کوردایەتی و بەرەی ناوخۆیی سیاسەتی کوردستاندا ناکۆکی لەسەر دیاریکردنی ئەولەویاتەکان ماکی سەرەکی ناکۆکییە. بۆ نموونە: لەپێشدا پرسی کۆمەڵایەتی یان پرسی سیاسی؟ لە پێشدا پرسی دیموکراسی یان یەکێتی نەتەوەیی؟ لەپێشدا تەمەدون و بیناکردن یان خەباتی رزگاریخوازی و..هتد؟ دیاری نەکردنی ئەولەویاتەکان ئەندازەی گەشەی فیکری سیاسی کورد و تەجرەبەی پراکتیکی سیاسەتی کوردیی دەردەخات، تەجرەبە وسەرسپێتی سەرکردە ودەستەبژێری کورد دەردەخات. کەس ناتوانێ، یان روونتر بڵێین کەس نایەوێ ، وا دەربکەوێت کە دژی یەکێك لەئامانجە رەواکانی کوردە لەدیموکراسی تا رزگاری نەتەوەیی، لەدادپەروەری کۆمەڵایەتی تا جێبەجێکردنی خواستی یەکێتی نەتەوەیی، لەچاکسازیی سیستمی سیاسی تا یەکلاکردنەوەی چارەنووسی ناوچە دابڕێنراوەکان، بەڵام ئەندازەی هۆشمەندی و رێژەی پابەندێتی بە پرسە چارەنووسسازەکانەوە، لەتێگەیشتنی

ریزبەندی ئەولەویاتەکانەوە دێت. بێگومان هیچ بوارێکی خەبات لەسەر ئەوی دیکە پەکی ناخرێت، بەڵام خۆ دەبێت قورساییبخرێتە سەر بواری ریزبەندی پلە یەك ئینجا ریزبەندی پلە دوو. خۆ دەبێ داخوازی وەهمی لە داخوازی راستەقینە جیابکرێتەوە!

ببینن کە لەماوەی رابردوودا گوێم لەکارەکتەرێکی سیاسی بوو کە دەیگوت (ئێمە دەرك بە مەترسییەکانی سەر کوردستان دەکەین، بەڵام چاکسازی سەرتاسەری و راستەقینە پێویستی ئەمڕۆیە) ئەم وشە ئەدەبییە رۆمانسییانە زۆر جوانن، بەڵام زەحمەتە بۆ نەتەوەیەکی وەکو کورد لەیەك کاتدا سۆپەرمان ئاسا چاکسازی سەرتاسەری و راستەقینە بکا و دەرك بە مەترسییەکانی سەر کوردستانیش بکات. چونکە دەرککردن دەبێ سەرەتایەك بێت بۆ کارکردن، کارکردنێك کە تەمی ئەو هەڕەشانە بڕەوێنێتەوە. جگە لەوە گوزارشتی "دەرککردن" جگە لەوەی لاوازە، بانگەوازە بۆ (لابردنی مەترسییەکان)، سیاسەتێکی دیفاعییە بۆ پاراستنی ئەوەی کە هەیە لەو هەڕەشەیەی لەسەریێتی، لەکاتێکدا دەرفەتی رەخساوی ئەمڕۆ دەبێ بۆ دەستپێشخەری بێت

لە پرسی نەتەوەییدا نەك لابردنی مەترسییەکانی هەڕەشە لەو پرسە دەکەن. ئەم جۆرە نەفەسە دیفاعییە سەلبییە سیاسەتی کوردستانیی ئیفلیج دەکات و نزیکی دەکاتەوە لەوەی بڵێین: هیچ نەکات، لەشوێنی خۆی دابنیشێت و لەسەر مەترسییەکان لەگەڵ نەیاراندا رێکبکەوێت، مەترسییەکان بەوەهم تەجمید بکات بۆ ئەوەی چاکسازی بکات!

وەختێك رەوتێك پێداگری لەسەر (چاکسازی) دەکات و رەوتێکی تر ئەولەویەت دەداتە دەستپێشخەری نەتەوەیی و کەسیان پێك ناگەن ئێ سەرەنجام ئەم دوو دیدە لێك دەدەن و بەر یەککەوتن روو دەدات. لەدۆخی بەریەککەوتنیشدا هەر کەسەو سەنگەر بۆ ئەولەویاتەکانی خۆی دەگرێ و بەخۆی نەزانیوە دەبێتە دوژمنی ئەولەویاتانەکانی ئەویتر، بەواتایەکی تر دەبێتە نەیاری بەشێکی تر لە ئامانجەکانی میللەتەکەی کە ئەولەویاتی ئەوی بەرامبەرە، بەڵام لەڕیزبەندی ئەمدا رەنگە پلە دوو یان پلە سێ بێت. ئایا قەت بووە وزەو هێزی نەتەوەیەك ئاوا پەرت وسەرگەردان بێت کە خۆی دابەشی دوو بکات نەك بەمانای ئەوەی دوو هێزن کە بەخەسڵەتی جیاوازی

خۆیانەوە شەڕی بەرەی بەرامبەر دەکەن، بەڵکو بەمانای ئەوەی دوو هێزن بەرامبەر یەك ڕاوەستاون و هەر یەکەی شەڕ لەسەر ئەولەویاتی خۆی دەکات:هێزی (یەك) شەڕ لەسەر ئەولەویەتی (A) دەکات و لەدژی ئەولەویەتی (B) کە لەڕیزبەندی خۆیدا پلە دووی هەیەو لەڕیزبەندی ئەوی بەرامبەریدا، کە هێزی (دوو)ە، پلە یەکە؟ ئایا هێزی نەتەوەیەك لە ساتەوەختێکی مێژووییدا سۆپەر پاوەرە تا بتوانێت شەڕ بۆ ئەولەویەتێك بکاو ئەوانی تر بخاتە دواوەو شەڕیان بکات چونکە هی هێزی نەیاری خۆماڵییەتی؟ پاشان دوای ئەوەی ئەولەویەتی خۆی جێبەجێکرد ئەوجا بگەڕێتەوە سەر ئەولەویەتی دووەم و دوای ئەوەی کوشتویەتی، جارێکی دیکە، زیندووی بکاتەوە؟

کام نەتەوە ئاوەها وەکو کورد هێزی خۆی بە فیڕۆ دەداو پەرتی دەکات؟ لەسەرێکەوە ئەولەویەتی چاکسازی دابنێ و مەسەلەی نەتەوایەتی لە قاوبدات، دوای ئەوەی چاکسازی کردو دیموکراسی جێگیرکرد ئینجا بگەڕێتەوە سەر مەسەلەی نەتەوەیی و ئەویش چارەسەر بکات؟! یان بەپێچەوانەوە شەڕی نەتەوەیی بەکەمترین دەرفەتی چاکسازییەوە بەرپا بکات و دوای رزگاری کوردستان گوایە

دیموکراسی و چاکسازی و ناو ماڵی کورد ڕێکبخاتەوە؟ بۆچی ئێمە پێمانوایە داگیرکەران دەستەوەستان ڕاوەستاون و لەگەمەیەکی جەنتلمانی نێوان سوارچاکاندا چاوەڕێن تا ئێمە تەشریفی سیاسەتکردن بکەین و گوایە سوار چاکی کورد شمشێری تیژ بکاتەوە؟

زۆر باشە! ئێمە نازانین ئەو سیاسەتە لاوازە کوردییە سەرئەکێشێ بۆ کوێ؟ لەبەر ئەوەی نازانین ناو لەپی ئایندە بخوێنینەوە، بەڵام رابردوو وا بەدوامانەوەو کەرەسەتەیە بۆ وردبوونەوەو دەرس وەرگرتن. رابردوو پێمان دەڵێ کورد لەداهێزرانی ناوخۆیی تێکشکان و ورە بەردانی چنیوەتەوە، تەجرەبەی میللەتانیش لە دۆخی خۆپچڕان و خۆ گێڤکردنەوەدا هەر وا دەڵێت:

روسەکان لەشۆڕشی ئۆکتۆبەردا هەرچی هەبوو ئاشکرایان کرد و شەڕی روسیان لەدژی ئەڵمان و دەوڵەتی عوسمانلی، لەجەنگی جیهانی یەکەمدا، بەشەڕی ئەهلی نێوان کرێکاران و بورژوای روسیا، گۆڕییەوە. سەرەنجام دوای بڕانەوەی شەڕ روسیای سۆڤێتی بەناوی دەوڵەتی پرۆلیتاریاوە هەر ناچار بوو بە شوێن هەمان ئامانجی نەتەوەیی رورسیای قەیسرییەوە بێت، بەڵام پاش چی؟

پاش بڕانەوەی بەشەکان لە دوای شەڕی جیهانی یەکەم، شتێك کە روسیای ستالین ناچاربوو هەوڵی بۆ بدات تا ناسیۆنالیستی روسی پایەدار بکاتەوەو ئێستاش روسیای بۆتین لە هەوڵی قەرەبووکردنەوەی جاراندایە.

ئەگەر داگیرکەران لەسەر کورد بوەستن ئەوە باسێکی ترە و ئێمەو دەیان پێشمەرگەی قەڵەم بەدەستی کورد قەت کاغەزان پڕ ناکەینەوە، بەڵام مەعلومە داگیرکەران کەمترین دەرفەتی کات و کەمترین درزی ناو بەرەی ناوخۆیی کوردیان گەرەکە تا لێیەوە دزە بکەن. لەساتەوەختی مێژوویی وادا کە لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بەشەکان دابەش دەکرێنەوە هەر دیدێك جگە لە دیدی گشتگیری نەتەوەیی شەرمهێنەرەو دۆڕانی بەدواوەیە بۆ نەتەوە. بیری هەر دەستەو گروپ و ئاڕاستەیەکی سیاسی دەبێ لەبیری گشتی کوردستانییەوە هەڵبقولێت، گەرنا زیان و کەوتنە. بەداخیشەوە زیان کەوتنەکە تەنها بۆ پەیڕەوانی ئەو دیدە گروپییە نابێت بەڵکو زیانەکە زیانە لە ئاستی نەتەوەیە بۆیە بەرپەرچدانەوەی فیکری و سیاسی ئەو دیدە گروپییەو وریاکردنەوەی میللی ئەرکێکی نەتەوەیی و دیموکراتیشە.

بەڵام دەبێ ئەم بیرە کوردستانییە هەڵقوڵاوی روانینێکی تەسکی ناسیونالیستی شێوە عەرەبی نەبێت کە هیچ ناوەڕۆکێکی کۆمەڵایەتی و دیموکراتی نەبێت روانینی دەوڵەمەندی وامان پێویستە بۆ ئەوەی خۆمان لە ناسیونالیستی تەقلیدی جیابکەینەوە و بیانووی ئەوانەش ببڕین کە ئەو چەمکە جوانانە دەکەنە دەسکەلای ناکۆکی.

ئۆپۆزسیۆنی کوردی، چەمکە رۆمانسییەکان

لەسەرەتای ئەم نووسینەدا باسمان لەدیوی مۆڕاڵی و کزبوونەوەی مۆڕاڵمان کرد لە

بەهاری عەرەبیدا. کاردانەوەی کوردستانیش لەئاستی بەهاری عەرەبی دیوێکی مۆراڵی چاولێکەری هەبوو: لەوێ هەلومەرجێکە بۆ بەهار، لە کوردستانیش باوابێت! نزیکەی سەد ساڵە کوردستان لەژێر هەژموونی بیرۆکەی باودا گیری خواردووە، گرنگ نییە بیرۆکەکە چییە، گرنگ چاولێکەرییە.

سەرەتای سەدەی بیست بیری تەمەدون و دیموکراسی بەریتانی ویستی کوردستان گرێدراوی عیراق بکات، لەبەر ئەوە هەر هەنگاوێکی تەمەدون کردن یەکسان بوو

به"تەعریقککردن". یانی بە عێراقییکردن و سڕینەوەی ئەدگاری کوردستانی، ڕۆژنامەی ژیانەوە، کە ئینگلیزەکان دەریان دەکرد، بەشێك بوو لە پرۆژەی لکاندنی کوردستان بەعیراقەوە. ئەو ڕۆژنامەیە (تا ئەندازەیەکی زۆر تەرخان کرابوو بۆ خۆشکردنی زەمینەی فیکری و سیاسی باشێتی ئەوەی کوردستانی ئێستای عیراق بەشێك بێت لەدەوڵەتی عیراق)[13]. هیچ دەرەتانێك نەبوو بۆ ئەوەی مرۆڤ کورد بێ و موتەمەدنیش بێت، دەرەتانێك نەبوو مرۆڤ ڕووناکبیریی و ڕۆژنامەگەری بخوازێ و لە هەمان کاتدا نەیەوێت بەشێك بێت لەپرۆژەی عیراقی بوون، بەڵکو بیەوێت بەشێك بێت لەکوردستانێتی خاك و نەتەوەکەی. چەند دەیەیەکیشمان لە تەمەنی نەتەوەی کورد لە بیرۆکەی باوی چەپ بەخەسار دا، تاودانی ئەندێشەو سەرخورانێکی زۆر بەدیار بیرۆکەی باوی کۆمۆنیزم کە ڕێگە بەکورد نادا "ئوممە" بێت، حزبی خۆی هەبێت و ڕێکخراوی پیشەیی خۆی دابمەزرێنێت. ئێستا بیرۆکەی باو ئەوەیە گوایە هەمووومان دیموکراتخوازین و ئەولەویەت بۆ چەمکی دیموکراسی و ئازادی و چاکسازییە، لەبەر ئەوە ئۆپۆزسیۆن بەدیدێکی ڕۆمانسییەوە لەم چەمکانە دەڕوانێ

و دەیەوێت ئەوی لەم شۆڕشە عەرەبییەوە فێری بێت (سەربەخۆیی نەتەوەیی) نەبێت بەڵکو ئازادی و دیموکراسیی بێت. لەبەرئەوە چۆن جاران کوردی چەپ بە هاوپەیمانێتی لا کۆڵانی گروپێکی چەپی لاکۆڵانی نەتەوەیی سەردەست دڵخۆش و سەرگەردان دەبوو، نهاش ئۆپۆزسیۆن بە هاوپەیمانێتی لەگەڵ دوو گەنجی تونسی یان میسری و سوری لە گروپێك لەسەدان گروپی هەڵتۆقیوی دوای شۆڕش و بەهارەکان دڵخۆش و خەندانە. یانی شتێك لەبابەت ئەوەی عەرەب پێی دەڵێت :یشیر الاصبع الی القمر فلا یری الاحمق غیر الاصبع. کە وەرگێڕانە بە ناوەرۆکەکەی بەمجۆرەیە، پەنجە دەست بۆ مانگ درێژ دەکات کەچی ئەحۆڵ جگە لەپەنجە هیچی تر نابینێت!

دۆخی بەهاری عەرەبی دەبێ دەرفەت بێت بۆ دیموکراسی و کرانەوە لەناو خێزانی نەتەوەی سەردەستدا نەك دۆخەکە پەنجە بۆ پێویستی دیموکراتیزەکردنی کۆمەڵگەی عەرەبی ڕابکێشێت کەچی تەرجەمەکەی وایە ئێمەش خۆمان بەبەهارو سەیرانەوە مژوڵ بکەین و ئەولەویەتی مەسەلەی نەتەوەیی دەستکاری بکەین و

وەرگۆڕانی کودەتایی بکەینە بابەتی یەکەمی خەمی سیاسیی.

تەماشا بکەین عەرەب جیابوونەوەی باشووری سوودان وەك پیادەکردنێکی ترۆپکی بەرزی مافی دیموکراسی و ئازادی، نەك بە سەرەتا بەڵکو بە بەشێکیش لە بەهاری عەرەبی نازانن. چونکە ئەم دەرکەوتە دیموکراسییە دڵخۆشیان ناکات، ئەو دەرکەوتە دیموکراسییە شکست و ناخۆشییە کە حەز ناکەن بیری لێبکەنەوە چ جای ئەوەی بە وێستگەیەکی دیموکراسی بزانن. لەکاتێکدا خۆی بەدەستهێنانی مافی چارەنووس باڵاترین پلەی پیادەکردنی مافی ئازادی و دیموکراتییە.

بەهاری باشووری سودان بەهارێکی ئیلهامبەخشترە بۆ کورد و نەتەوە بندەستەکان تا بەهاری تونس و میسر. فەلەستیینەکان باشتر لەدەرس و وانەی باشووری سوودان تێگەیشتن، بۆیە لەجێی خۆپیشاندان لە دژی دەسەڵاتی خۆماڵی فەڵەستینی گوتیان ئێمەش بەهاری خۆمانمان هەیە. بەهاری وان و بەراتی وان جیایە کە هەڵمەتی دەوڵەتی سەربەخۆیە بۆ فەلەستینییەکان. وا لەماوەی دوو مانگی رابردوودا دەستپێکردنی ئەو هەڵمەتەمان بینی

و ئێستاش فەلەستینییەکان خەبات و تێکۆشانی خۆیان بۆ جێبەجێکردنی ئەو ویست و داخوازییە پەرەپێدەدەن، کەچی کوردستان چەند مانگێکی ناکۆکی و بەریەککەوتنی لەگەڵ بەهارێکی پێچەوانە بەسەر برد.

رووداوەکانی سەرای سلێمانی قەبارەی ناکۆکی کوردستانیی قوڵتر کردەوە، چونکە مەسەلەکە لەوە دەرچوو ئیجتهادێك بێت بۆ بیرکردنەوەی جیا و دونیابینییەکی تر بۆ دۆخی کوردستان بەڵکو یادەوەری دەستەجەمعی میللەتی کوردی زامدار کرد، لە هەندێك جومگەدا تێکۆشەرانی کوردستانی وەك دیکتاتۆر و گەندە وێناکرد، لەبەرامبەریشدا ئۆپۆزسیۆن وڵاتەکەی لە ئۆپۆزسیۆنێکی دیموکراتی، وەك دیاردەی گەشەی ئەزموونی دیموکراتی کوردستانەوە، کرد بەئۆپۆزسیۆنێکی کودەتاخواز کە لەرێی ئامانجی دەسەڵاتدا گوێ بە هیچ مەترسییەك نادات و سڵ لە هیچ پرەنسیپێکی کوردستانی ناکاتەوە. لەجێی ئەوەی دیاردەی ئۆپۆزسیۆن بزاوتێکی شێنەیی بە دیموکراسی کوردستان ببەخشێت گرژی و ناکۆکی و بێ هودەیی قوڵکردەوە.

ئۆپۆزسیۆن لە کۆمەڵگە دیموکراتەکاندا بۆیە ئۆپۆزسیۆنە چونکە زۆرینەی بە دەست نەهێناوەو خەباتی دیموکراتی دەکات بۆ بەدەستهێنانی زۆرینە لە دەورانی هەڵبژاردنێکی تردا، بەڵام رووداوەکانی بەهاری عەرەبی ڤیاگرای هێزی درۆینەی دا بە ئۆپۆزسیۆن کە هەوڵبدات خۆی بسەپێنێ و دیموکراسی زۆرینەو نۆرماڵی لێ ببێتە دیکتاتۆری و لەبەرامبەریشدا هەوڵی پاشقولگرتن و خۆسەپێنی خودی خۆی لێ ببێتە دیموکراسی راستەقینەو (بەرەی گەل) وەکو خۆیان ناویان لێ ناوە.

هەڵبەت ئۆپۆزسیۆن لەم جەنگەیدا کە دژی ئاراستەی کوردستانی بوو کارێکی کرد خەباتی کوردستانی سووک ببێت و لە پەرچەکرداریشدا زۆرینەی حوکمڕانیش لە چەمکەکانی دیموکراسی ناوخۆیی و جەدوای ئۆپۆزسیۆنی پەرلەمانی کەوتنە گومانەوە، لەوەش ناشیرنترو ناخۆشتر (بەهار)ی درۆینەی ئۆپۆزسیۆن لەکوردستان ریزی رۆشنبیرانی کوردستانی کرد بەدوو ریزەوەو جەمسەرگیرییەکی توندیشی لەکایەی میدیادا دروستکرد بەجۆرێك فۆرماتکردنێکی جەوهەری دۆخی رۆشنبیری و رۆژنامەوانیمان پێویستە، چونکە دابەشبوون و

جەمسەرگیری بواری رووناکبیری هەم رەونەقی سەرمایەی رۆحی رووناکبیرانی کاڵ کردەوەو هەم هەڵسەنگاندن و دونیابینیانی خستە بەردەم بەرپرسیارێتییەکی مۆراڵی و عەقڵانییەوە کە داخۆ ئەوانیش، وەك گەلێك جومگەی دۆخی سیاسی کوردەواری، بۆچی هێندە شەمزاو و پەشێون؟ داخۆ لە چی گۆشەیەکی تێکەوتنەوە ئەو دەستە لە رووناکبیری کورد کەوتنە داوی بیروباوەڕی باو و زاڵەوە؟

د.رفعەت سەعید کارگەر لەبواری دیموکراسی و ئوسولگەراییدا ئاماژە بەوە دەکات کە رووناکبیر ئەو کاتە ناپاکی لەگەڵ بیروباوەڕی خۆیدا دەکات کە (پیرۆزی) دەکات[14]، رەنگە هەر ئەم دەرکەوتی پیرۆزییە بێت کە دواجار رووناکبیرەکان لەڕەوتی ئیسلامی سیاسی نزیك دەکاتەوە وەك چۆن جاران لەڕەوتی مارکسی نزیکی کردبوونەوە (وەهمێکی بۆرژوای بچووك هەیە کە تووشی هەندێك رەوت دەبێت ئەویش ئەوەیە یاریی لەگەڵ رەوتی زاڵ و باو دەکەن و ئەمەش گەمەیەکی کۆنینەیە، هەندێك کەس بوونە مارکسی.. کەوتنە ژێر کاریگەری رەوتی باوەوە وا لە هەندێك شەپۆلی بۆرژوای بچووك دەکات بە ئیسلامی بکرێن)[15].

روخساری ئیخوان لەئازادی کوردستاندا

دیمەنی ئیسلامی سیاسی و دەرکەوتەوکانی لەکوردستاندا لێکۆڵینەوەی وردی دەوێت، بەتایبەتی لەلایەن ئەو نووسەرو لێکۆڵیارە کوردانەی لەمێژە لەسەر دیاردەی ئیسلامی سیاسی دەنووسن، بۆیە ئەم نووسینە نایەوێت کێبڕکێ لەگەڵ نووسینی پسپۆڕاندا بکات ئەوەندەی دەخوازێت چەند خەسڵەتێکی ڕەوتی ئیسلامـــــــی سیاسی لەوێستگەی ڕووداوەکانی بەهاری ساڵی (2011)، لەکوردستان، دەستنیشان بکات.

ڕەوتی ئیسلامی سیاسی لە بەهاری ڕابردوودا (بازدانێکی) سەیری کرد، بازدانەکەم خستە نێوکەوانەوە چونکە سەرنجم لەسەر شایانی ئەو گەشەکردنە ناسروشتییە هەیە کە دەرەنجامی کاری ئیسلامی لەکوردستان نەبووە بە ئەندازەی ئەوەی دەرەنجامی هەوای دەرەکی بوو، چوون بەهاری عەرەبی بەشێنەیی خەسڵەتی بەهارێکی ئیسلامی وەرگرت.

لەنیوەی یەکەمی نەوەدەکاندا ئیسلامییەکان لە دوو خولی شەڕی ناوخۆدا هێزی خۆیان تاقیکردەوە، سەرەڕای خۆ پڕچەککردن و یارمەتی دراوسێ بۆیان. نەیانتوانی، بە ئیسراحەت، زۆنی تایبەت بۆ خۆیان ئیدارە بدەن. هەڵەبجەو شارەزوور چەند جارێك بە پێی ڕیتمی (کەڕو فەڕ) لەلایەن ئیسلامییەکانەوە حوکمداری دەکرا. هێزی میانڕەوی ئیسلامی کە خۆی لە یەکگرتووی ئیسلامی کوردستاندا دەبینییەوە دەیەیەکی لەکاری خێرخوازی و گەشەی شێنەیی لە پەنا شەڕی ناوخۆیی نێوان یەکێتی و پارتی بەسەر برد. یەکگرتوو لەناوچەی زەرد هێزی ڕێگەپێدراوی دووەمی دوای پارتی و لەناوچەی سەوز هێزی ڕێگەپێدراوی دووەمی دوای یەکێتی و هێزی هاوشانی بزووتنەوەو کۆمەڵ بوو لەزۆنی ئیسلامی ناوچەی شارەزووردا. دۆخی ئابلۆقەی سەر کوردستان و دەرکەوتە خراپەکانی شەڕی نێوخۆیی دەرفەت بوو بۆ چالاکی خێرخوازی یەکگرتوو بەتایبەت لە نەوەدەکان کە هەڕەتی لاوێتی مۆدێلی ڕێکخراوە فریاگوزارییە جیهانییەکان و لوتکەی گەشەکردنی ڕەوتی ئیسلامی بوو بەگشتی لە جیهان. کەنداو و دەوڵەمەندەکانی ناو تەیفی فراوانی

ئیخوانەکان یارمەتیدەری پارەدارکردنی ئیسلامییەکان بوون، بەوانەی کوردستانیشەوە. سیاسەتی توندڕەوی و سەربڕین کەهێزە ئیسلامییە رادیکاڵییەکان پەیڕەویان لێدەکرد وێنەی یەکگرتووی وەك ئیسلامێکی سیاسی میانڕەو جێگیرکرد. خەڵك دەیگوت لەچاو ئەو توندڕەوانە ئەم هێزە ئیسلامییە نوێباوە فریشتەی سەر زەوین، دوای یانزەی سێپتەمبەر رووخساری ئیسلامی سیاسی وەك شەریکێکی رێکخراوەی قاعیدەی تیرۆریست تەڵخی و شێواوی لێ نیشت، تەگبیرە ئەمنییەکان رێگەیان لە پارەدارکردنی قاچاخی هەموو هێزە ئیسلامییەکان بڕی. دەرکەوت بەشێك لەیارمەتی رێکخراوە خێرخوازە ئیسلامییەکانی جیهان لەجێی مزگەوت بۆ بنکەی مەشق و لەجێی ئازوقە بۆ چەك و تەقەمەنی دەڕۆن، سەرەنجام ئەم دەرکەوتە خراپ کاری لەیەکگرتوو کرد و تەگبیرو تەقەشوف نەیتوانی کەموکوڕی و لاوازییەکان بشارێتەوە. رەوتەکەی تریش لەگرژی و بەرگریدا گەیشتە ئاست ئەوەی ئەنساری ئیسلامیان لێ دروست بێت، کە ئەنسار کەوت زومی تایبەتی ئیسلامییەکان لەشارەزوور کەوتەڕوو، جەنەتی مەئوای ئەوان بوو بە سەقەر، بۆیە لە

تۆرابۆرای خۆیانەوە بەناو وڵاتدا پەرش و پەرت بوون، هەموو لێکدانەوەکان دوو دیوی سەلبی و ئیجابی دەر کردنی ئەنساری ئیسلام لەبیارە و هەڵەبجە دەردەخەن. چاك بوو کەمۆڵگاکەیان نەماو خراپیش بوو چونکە بەهەموو شوێنێکدا بڵاودەبنەوەو ناسین و دەستگیرکردنی زەئبەقی تیرۆریستان زەحمەت دەکات. باڵی توندڕەو کە شکا هەرچی پاشماوەی هەبوو کەوتە باوەشی میانڕەوەکانی یەکگرتووەوە ئەوانیش گروپی جیاجیایان لێ دروستکردن، بۆ رۆژی خۆی.

ئیسلامی سیاسی، بە میانڕەو و توندڕەوییەوە، قەناعەتیان بەخولێکی خەباتی مەدەنی و پەرلەمانی هات، دوای نەمانی سەددام لەعیراق دەرفەتی هەڵبژاردن رەخسا. هەموو هێزە ئیسلامییەکان چوونە ململانێیەکەوە، یەکگرتوو، کۆمەڵ، بزووتنەوەو ئەوانی تر بژارەی دیموکراسیان هەڵبژارد. لەم خولەدا کاری باشیان کرد، بەڵام دیسانەوە دەرەنجامی هەڵبژاردنەکان بازی گەورەی تێدا نەبوو بۆ ئیسلامییەکان. لەدوو خولی هەڵبژاردندا دەرکەوت ئۆپۆزسیۆنی ئیسلامی زۆر باسکی بە هێز نییەو هەر ئەوە قەبارەیەتی، بەتایبەتی کۆنینەی

ئەوان لەئۆپۆزسیۆن نەبووە شەفیعیان کە دەنگێکی هاوشانی ئەوەی بزووتنەوەی گۆڕان بهێنن. ئەم دۆخە بەردەوام بوو تا بەهاری عەرەبی هات، بەهاری عەرەبی بەهاری یەکگرتوو و کۆمەڵ و تەیفێکی دینداری کوردستان بوو کە داوای رۆڵێکی بەرچاوتری ئیسلام دەکەن لەشەئنی گشتیدا. ئەم تەیفە دەبێتە کەرەستەی یەدەك بۆ رەوتی ئیسلامی سیاسی، خۆپیشاندانەکانی بەهاری رابردوو لەسەرەتاوە بە هێزو تینی بزووتنەوەی گۆڕان دەستپێکرد، بەڵام دواتر بووە پرۆژەیەکی پراکتیکی بۆ ئیسلامییەکان لەبواری چالاکی سیاسی هاوشێوەی ئەوەی میسر و تونس. ئەگەر لە میسرو تونس گەنجەکان رێگەیان بۆ خۆپیشاندانەکان سازکردبێت و ئینجا ئیسلامییەکان گۆڕەپانەکەیان کۆنترۆڵ کردبێت، ئەوا لەکوردستان گۆڕان ئەم رۆڵەی بۆ ئیسلامییەکان، بەنرخێکی هەرزان، گێڕا.

ئەوی گۆڕان کردی تەکتیك بوو بۆ کۆکردنەوەی زۆرترین هێز دژی یەکێتی و ئەوی ئیسلامییەکان بەدەستیان هێنا بریتی بوو لە پراکتیزەکردنی ستراتیژێك بۆ کۆکردنەوەی شارەزایی و پەیداکردنی وزەی یەدەك بۆ رۆژی خۆی. ئەم وزە خۆڕاییەی گۆڕان بە

ئیسلامییەکانی دا نەفەسی ئیسلامییەکانی گۆڕیوەو لوتبەرزی کردوون، لوتبەرزییەك گەورەتر لەقەبارەی خۆیان، لەقەبارەی دەنگەکانیان لەهەڵبژاردن و لەناوکایەی سیاسیدا.

ئەگەر لەکوردستان لەسێ ئاستی:

–یەکلاکردنەوەی چارەنووسی سیاسی کوردستان

–چاکسازی سیاسی.

–گەشەپێدانی دیموکراسی و دابینکردنی دادی کۆمەڵایەتی:

هەنگاوی گەورە نەنرێت زۆر دوور نییە کۆششی ئیسلامی سیاسی چەند قات بێتەوەو ئەمەش مەترسییە بۆ ئایندەی کوردستان، مەترسییەکەش لەوە نییە کە ئیسلامییەکان بێنە سەر حوکم، بەڵکو مەترسی لەوەیە بەچ ئالیەتێك دێنە سەر حوکم: هەڵبژاردن یان هەژمون؟ بە هەڵبژاردن بێت مەرجەکانی گەمەکە قبوڵ دەکەن کە درێژە بە یاریی دیموکراتی هەڵبژاردن بدەن، یان دەستکاری مەرجەکان دەکەن؟

بە هەژمون بێت دوای نیشتنەوەی هەژمونیان چ مەرج و پرەنسیپێك بۆ گەمە سیاسییەکە دادەنێن؟ دیموکراسی و

ئازادی سیاسی لەکوێی ئەم مەرجانەوە دادەنرێت؟ ئەگەر دیموکراسیشیان قبولکرد چۆن مامەڵە لەگەڵ ئازادییە فەردی و کۆمەڵایەتییەکاندا دەکەن؟ فەزای ژیانی کۆمەڵایەتی ملکەچپێدەکەن بۆ دونیابینی خۆیان، یان بۆ دونیابینی گشتی کۆمەڵگەی کوردواری؟ بەتایبەتی ئەم مەسەلەیە زۆر گرنگ چونکە زۆر جار دەستەبژێری سیاسی لەچەلەحانێی پرۆسەی سیاسیدا جەخت لەسەر پرسە سیاسییەکان دەکەنەوە، جەخت لەسەر دیموکراسی و ئازادییە سیاییەکان دەکەن لەجێی ئەوەی جەخت لەسەر ئازادییە فەردی و کۆمەڵایەتییەکان بکەنەوە. ئیسلامییەکانیش ئەم غەفلەتگیرییە هەست پێدەکەن بۆیە لە سەریەك رایدەگەیەنن کە پابەندی گەمەکەن، بە تایبەتی ئەگەر خۆشیان لە پێگەیەکی لاوازدا بن و ئەوانیش وەکو ئۆپۆزسیۆن قازانج لەفراوانکردنی ئازادییە سیاسییەکان بکەن، بەڵام ئیسلامییەکان هەمیشە پرسی ئازادییە کۆمەڵایەتییەکان دەخەنەژێر لێوەوەو کەسیش نایە داکۆکی لەم ئازادییانە بکات چونکە ئەمە راستەوخۆ یەخەی دەستەبژێری سیاسی ناگرێتەوە.

پرسیار لێرە ئەوەیە لە هەر هاتنەپێشەوەیەکی ئیسلامییەکاندا چەندی پێدەچێت هەتا وەڵامی ئەم

پرسیارانەی سەرەوە دەدەنەوە و دونیابینی خۆیان لەکوردستان گەڵاڵە دەکەن و داخۆ هەتا ئەم ئالتەرناتیفە جێگیر دەبێت پرسی کوردستان لەم وەرچەرخانە مێژووییەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا چی لێدێت و لەدابەشکردنەوەی بەشدا تاچەند چاوەڕێی کورد دەکەن تا ئەو دۆسێیانە یەکلایی دەکەنەوە؟

بۆچوونی من وایە کە هێزی ئیقلیمی وەکو تورکیاو ئێرانیش پێیان خۆشە رەگەزی باوی ناو بزووتنەوەی سیاسی کوردستان بگۆڕن. ئەمەش دیدێکی ئەوانە نەك تەنها بۆ کوردستان، بەڵکو لەهەموو رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، ئەگەر تورکیا و ئێران لەهیچ شتێکدا رێك نەبن لەپرس کوردو لەپرسی پێدانی بۆیاخێکی ئیسلامی بەڕووداوەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا رێکن.

هەردوو رێکی لەو قۆناغەدا لە مامەڵەیان لەگەڵ پرس کوردستاندا رەنگدەداتەوە، تورکیا حەزی لێیە توخمی ئیسلامیەتی لەناو بزووتنەوەی سیاسی کوردستاندا زاڵبێت، هەروەها ئێرانیش چونکە ئەمە بۆ ئەوان مانای کەمکردنەوەی توخمی ناسیۆنالیستی کوردی دەگەیەنێت. جاران دەگوترا بۆ تورکیا کوردی باش کوردی مردووە.

ئێستا کە داوامان وایە (کەس نەڵێ کورد مردووە، کورد زیندووە)، تورکیا دەخوازێت کوردی زیندوو کوردێکی ئیسلامی بێت چونکە ئەمە لەگەڵ ویستی ئیقلیمی ئەنقەرەدا دەگونجێت. بۆ ئێران و تورکیاش، پێکەوە خاوکردنەوەی دەمارەکانی کوردایەتی لە بزووتنەوەی سیاسی کوردستاندا یارمەتیدەریانە لەئیحتیواکردنی هەر بزاوتێکی کوردی بۆ تێپەڕاندنی بنمیچی ئێستای قەوارەی کوردستانی. هەر تەگبیرێکی وا کە لەڕێی ئیسلامییەکانەوە گۆڕانکاری دراماتیکی لە دەسەڵاتی سیاسی کوردستان روو بدات زەمانێکی دەوێت تا جێگیر دەبێت و پەراوێزی ئەو کاتە دەخوازێت بۆ گۆڕانکاری لە دەسەڵاتی سیاسی تا جێگیرکردنی دەسەڵاتێکی سیاسی نوێ ماوەیەکی زەمەنی وا گونجاوە کە تورکیاو ئێران و عێراقیش ئەو شتانە جێبەجێ بکەن کە لە ئامادەگییەکی هۆشیارانەی کورددا قەت ناتوانرێت جێبەجێی بکەن.

راستییەکەی بەرەنگاری ئێمە بۆ پێشکەوتنی ئیسلامی سیاسی لە ڤینی شەخسی یان ئایدیۆلۆژییەوە نییە، وایدەبینم ئیسلام دوور نییە لە سیاسەت و لەوڵاتانی مانەندی کوردستاندا ناتوانین رۆڵی

ئیسلامەتی لە شەئنی گشتی کۆمەڵگە لەقاو بدەین، بەڵام رەخنەکاری لە ڕۆڵی هێزە ئیسلامییەکان دەگەڕێتەوە بۆ چەند هۆکارێك:

–ئیسلامییەکانی کوردستان، بە رووناکبیران و رەوتێکی رۆژنامەگەریشیانەوە، تائێستا تەجرەبەی خۆیان لەحوکمڕانی هەڵەبجەو شارەزوور هەڵنەسەنگاندووە، رەخنەیان لەکەموکوڕی و لادانەکانی نەگرتووە، ئەوی لەتەواوی کوردستاندا داوای دەکەن خۆیان نەك لەهەڵەبجە کاریان بۆ نەکردووە، بەڵکو نموونەیەکی دزێوی حوکمی بەشیر و تاڵیبانیان جێبەجێکردووە، بەداخەوە ئەمەش ئەو شتەیە نێوەندی سیاسی و میدیای کوردستان خۆیانی لێ نەبان دەکەن.

–ئیسلامییەکانی کوردستان هێشتا رەخنەیان لەڕەوتی توندوتیژی رابردوویان نەگرتووەو میانڕەوەکانیشیان سەنگەری خۆیان لە توندوتیژی توندڕەوەکانیان جیانەکردووەتەوە.

–ئیسلامییەکانی کوردستان ڤیاگرایەکی سیاسی لەناکاویان وەرگرتووەو ئەم دەرمانی وزە بەخشە بەد رەفتاری سیاسی کردوون و نیشانەکانی ئیرهابی فیکری و

سیاسی بەهەڵسوکەوتی سیاسییانەوە دیارە باسکی دەسەڵاتداریێتیان چۆن مامەڵە لەگەڵ نەیارەکانیان بکەن؟

–ئیسلامییەکان بەوە ئیکتفاناکەن رۆڵی ئاین لەشەئنی گشتیدا بەرزبێتەوە بەڵکو دەخوازن ئەم پرسە سەربکێشێ بۆ کەمکردنەوەی رۆڵی ئاڕاستەکانی تر لەشەئنی گشتی و سیاسییدا، هەروەك دەخوازن ئەو رۆڵەی ئایین وا تەرجەمە بکەن کە یەکسانە بەڕۆڵی خۆیان، دۆخێکی وا دەرەنجامێکی نادادپەروەرانەیەو لەقاودانی رەوتە سیاسییە نا ئیسلامییەکانی لێ دەکەوێتەوە.

–رەوتی ئیسلامی سیاسی لەکوردستان رەتێکی چەقبەستووەو لەناو کایەی ئیسلامی سیاسییدا، وەك حزبە سوننەتییە نەتەوەییەکان، چاکسازی و نوێبوونەوەیان تێدا نەکراوەو ئەمەش مانای وایە سوننەتگیری سیاسی لەکوردستان لەبەرگێکی ئیسلامیدا خۆی دووبارە دەکاتەوەو هیچ تەکانێکی نوێگەری بەدەست ناهێنێت.

–رەوتی ئیسلامی رەوتێکی ئایدیۆلۆژییەو دەبێ ویستی ئایدیۆلۆژی ئیرادەگەر لەقالّب بدرێت، چونکە تەجرەبەکانی رابردوو دەریدەخەن کە ئایدیۆلۆژیا هی

چەپ بێت یان هی راستڕەو بزووتنەوەی سیاسی کوردستان ئالودە دەکات و وانەی راستەقینە ئەوەیە نەهێڵین ئەم ئالودەبوونە دووبارە ببێتەوە، پێویستە ئەو وتەزایە رەخنەبکەین کە دەڵێ: هەموو لایەك تاقیکراونەتەوە با ئیسلامییەکانیش تاقیبکرێنەوە، میللەتان تاقیگەی مشك نین هەر جارەی دەرمانێکی ئایدیۆلۆژیان بەسەردا تاقی بکرێتەوە. پێویستە قسەمان وا بێت چیتر بێ گرێبەستی کۆنکرێتی کوردستان نەدەینە دەست هیچ ئایدیۆلۆژیایەك، بەم مانایە ترسی ئەمڕۆمان ترس نییە لە ئیسلام وەك هەوڵ دەدرێت وێنابکرێت بەڵکو ترسە لە ئایدیۆلۆژیا لە دۆخێکدا دونیا ئەم تۆمارە ناخۆشەی پێچاوەتەوەو چیتر ناخوازێت رەدووی بکەوێت.

–هەموو رەوتێکی ئایدیۆلۆژی بەدیدێکی ئایدیۆلۆژی مۆڕاڵی، مەسەلەکان هەڵدەسەنگێنێ، نەك بە دیدی بەرژەوەندی ڕاست و رەوانی نەتەوەیی. هەتا واقیع ئەم ئایدیۆلۆژیایە لەمەنگەنە دەداو لەقازانجی واقیعی نیشتمانی و نەتەوەیی دەیگۆڕێت کاتێکی زۆر دەڕواو زەمەنێکی هەستیار لە مێژووی نەتەوە بە خەرج دەدرێت. تەجرەبە دەڵێت وەکو چۆن هێزی چەپ لە

کوردستان لە دوا جاردا ئایدیۆلۆژیای چەپی ئاوێتەی پرسی نەتەوەیی کرد، هێزی ئیسلامییش هەر وا دەکات، بەڵام هەتا ئەوە دەکات لەم دۆخە هەستیارەدا زەمەنێکی زۆر لەتەمەنی کوردایەتی دەڕوات و ئەڵقە بۆشەکە دووبارە دەبێتەوە.

–دواجار رەوتی ئیسلامی هیچ پابەندێتییەکی بە ئازادییە کۆمەڵایەتییەکان رانەگەیاندووەو ئەمەش زەنگی تەجرەبەیەکی دووبارە لێدەدات کە سبەی کوردستانییان برێکی زۆری ئازادی لە دەست دەدەن و وەختێك وەئاگا دێنەوە بەدەستهێنانەوەی دەستکەوتە لەدەستچووەکان زەحمەتتر دەبێت. بەتایبەتی کە ئازادییە گشتییەکان گرنگترن لە ئازادییە سیاسییەکان چونکە گشتییەکان بۆ هەموانن و هەر چۆنێك بێت هی سیاسییەکان بۆ دەستەبژێرێکن لە چاو گشتدا

رەوتی ئیسلامی سیاسی لە کوردستان ئامادەی هیچ پێداچوونەوەو هەڵسەنگاندنێکی رابردووی خۆی نییە و هەموو گوتاری سیاسی خۆی تەنها لەسەرزەنشتی حزبە عەلمانی و نەتەوەییەکاندا دەبینێتەوەو ئەم گیانە رەخنەییە لەسنووری رەخنەگرتنی تەجرەبەی خۆیدا

رادەوەستێت. هەروەك بەکەمترین کۆششەوە دەخوازێت زۆرترین دەستکەوت بەدەست بهێنێت.

ئەگەر ئیسلامییەکانی کوردستان کۆپی تەجرەبەی بەهاری عەرەبی دەکەنەوە خۆ ئەوی ئیسلامییەکانی بەهاری عەرەبی بەدەستی دەهێنێت بەرهەمی دەیان دەیەی ئازارو مەینەتی خۆیانە، ئەدی بۆ ئیسلامییەکانی کوردستان بێ کۆشش و ماندوویەتی تەماعی زۆرترین دەستکەوتیان هەیە؟ مەگەر ئەوان ئیسلامییەکانی بەهاری عەرەبییان نەکردووەتە سەرمەشقی خۆیان؟

جاران ئیسلامییەکان لەکوردستان و لەجیهاندا پەراوێز خراوانی پرۆسەی سیاسی بوون و لە هاوکێشەی سیاسەتدا لایەنی زوڵملێکراو بوون. هەر فراوانکردنێکی بازنەی بەشداری سیاسی بێ مانا بوو ئێستاش بێ مانایە بێ رێگەپێدانی ئیسلامییەکان کە رۆڵیان هەبێ و یەکسان بن لەهەل و دەرفەتدا، ئەمرۆ کە ڕەوتی ئیسلامی سیاسی دێتە پێشەوەو راستەوخۆ هەژموونی سیاسی و کۆمەڵایەتی خۆی، لەساتەوەختێکی مێژووییدا دەسەپێنێت جێی خۆیەتی رەهەندەکانی ئەم هاتنەپێشەوەی ئیسلامییەکان ببینین. مێژوو یەك نۆبەو

کەڕەت نییە تا کۆمەڵگەو سیاسەت هەمووی تەسلیمی وان بکرێت، بۆیە دەبێ لەم رەوتە هاتووە تێبگەین و ئیستیعابی بکەین، رێگەی رەوای خۆی پێبدرێت لە چوارچێوەی گەمەی دیموکراسی و مەرجەکانیدا، بەڵام تەسلیمی بین و چۆکدا بدەین ئەوا هەڵە کوشندەکەیە، ئەمە رەوتێکە هاتووە خولی دروستبوون و گەشەی خۆی کامڵ بکات، بەڵام مەرج نییە قەدەری سەرتاسەریی بێت. رەوتی ئیسلامی سیاسی و قبوڵکردنی و ئینجا تەواوکردنی خولی بازنەیی خۆی یەکسان نییە بە هاتن و چوونی ئیسلام، بە جۆرێك بەرهەڵستیکردنی یەکسان بێت بە بەرهەڵستیکردنی خوداپەرستی و دینداری، بەڵکو قبوڵکردنی ئیسلامی سیاسی، رێگەپێدانی تا دەست و پەنجە لەگەڵ مەرجەکانی کۆمەڵگە نەرم بکات و پلەی گەرمی و سەرمای ئامرازی دیموکراسی بزانێت، قبوڵکردنی رەوتێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژیی موجەرەدە لەناو بزووتنەوە گەورەکەی مێژوودا. مەرجیش نییە ئەم هاتنە بە گوڕوتینە یەکسان بێت بە قەدەرێکی ئەزەلی.پەیمانێکی کۆمەڵایەتی هەتا سەر نییە وکەس چەکی بەتاڵ بۆ کەس پڕ ناکاتەوە.

بەرهەڵستی ئیسلامی سیاسی بەرهەڵستییەکی رەوایەو ئازادیخوازان دەتوانن باوەڕمەندبن و لەهەمانکاتدا بەرەنگاری ئەم رەوتە ئایدیۆلۆژییە بن. لەگەلێك دەورانی مێژوودا ئایدیۆلۆژیا بە تینوتاو هاتووەو دەورانی خۆی تەواو کردووەو ئەوی ماوەتەوە سەرگۆی زەوی و مرۆڤەکانێتی، ئەوی زەرەرو زیانیشە کە کەوتووە، دەرەنجامی لاوازی خەبات و غەفڵەتگیرییە کە مرۆڤەکان و کۆمەڵگاکان وەکو قەدەر لەگەڵ ئەم رەوتەدا مامەڵەیان کردووە و لەجێی ئەوەی ئەم رەوتە ناچار بکەن دەست و پەنجە لەگەڵ کۆمەڵگەو مەرجەکانی نەرم بکات، ئەمان خۆیان لەگەڵ مەرجە قورسەکانی و دانەجیڕەکانی گونجاندووە، تا لە وێستگەیەکدا دلێرانە لێی هەستاونەتەوە.

ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزم پەتایەك بوو حەفتا ساڵی لە تەمەنی سەدەی بیستەم خواردو نیوەی گۆی زەوی گرتەوە، میللەتانی ژێر سایەی ئەفیونی کۆمۆنیزم وایان زانی ئەمە قەدەری هەتاهەتاییەو ستەم و دیکتاتۆری و پەکخستنی بزاوتی ململانێی کۆمەڵایەتی ئینجا ئەو ئیلحادو بێ باوەڕییەی سۆڤێتییەکان بڵاویان کردەوە

کۆتایی مێژوو و کۆتایی دەرفەتەکانی مرۆڤایەتییە، کەچی لەپڕ ئەم دیواری ستەمە لە بەرلین درزی تێکەوت و لە مۆسکۆ تا یەریڤان رزگاری و بەرهەڵدایی هێنا.

ئەڵمانەکان لە ژێر ستەمی هیتلەردا وایان زانی فرۆهەر دوا خوداوەندی سەرزەوی و هەتاهەتایە. لە پڕ ئەم چیرۆکی داگیرکاری و ستەم و رەگەزپەرستییە تێکشکا. ئەم رەوتە سیاسییەی ئیخوانیش دەمێکە دەکولێ و کاتێتی دەورانی خۆی تەواو بکات و ئەمیش قسەی خۆی لە مێژوو بەجێبێڵێ، ئەوە کە قسەکەی قسەیەکی دیموکرات و ئازادیخوازانەو دادپەروەرانەو ئەقڵانی بێت لە سەر دوو شت وەستاوە:

—یەکەم: دەرس و دەورەکانی ئەم مێژووە بخوێنێتەوە، بەتایبەتی ئەوی سەدەی بیستەم.

—دووەم: میللەتانیش لەسەرەتاوە لە زۆرانبازییە دیموکراتییە کە ئامادە بن و ڕیشیان نەدەنە دەست ئایدیۆلۆژیاوە با ئەم ئایدیۆلۆژیایە ریشداریش بێت.

ئەمرۆ دەرفەتێکی زێرین بۆ هێزەکانی ئیسلامی سیاسی هاتۆتە پێشەوە کە زیاتر لەوەی تاو بۆ کورسی حوکمڕانی بدەن، دەریبخەن کە ئەوان هێزی دیموکراتخوازن و

ملکەچی مەرجەکانی گەمەی دیموکراسیین و جیایی دەکەن لەنێوان خوداپەرستی خەڵك و خودحزبی خۆیان، ئیسلام مۆنۆپۆڵ ناکەن وەکو چۆن نیشتمانپەروەری و دیموکراتی مۆنۆپۆڵی حزبە نیشتمانی و دیموکراتییەکان نییە، بەتایبەتیش ئەمە لەدوو سەرەوە بۆ کوردستان دروستە:

—یەکەم: ئیسلامییەکانی کوردستان هێزێکی سەربار لەم بەهارە عەرەبییە وەر دەگرن کە هێزی گەشەی خۆیان نییە، دەتوانن بەکاری بێنن، بەڵام دەشێ تەڵەو مەترسیش بێت وەختێك ئەو هێزە ئەوان جێدێڵێ بەو مانایەی بەهاری عەرەبی رووی لەهێزێکی تر دەبێت کە تەرجەمەی ئەوە یەکسانە بە ئاڕاستەکردنی هێزە سەربارەکەی بەهاری عەرەبی بۆ لایەنێکی دیکەی غەیرە ئیسلامییەکان. واتا ئەگەر لە وڵاتێکی دیکەدا ، لە تونس و میسرێکی دیکەدا لیبڕاڵەکان یان چەپەکان بردیانەوە؟

—دووەم: لەم دۆخی وەرچەرخانەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ئیسلامییەکانی کوردستان ناتوانن بەشێنەیی لە بەری گەشەی خۆیان بخۆن بێ ئەوەی تووشی بەریەککەوتن بێن لەگەڵ هێزی ئیسلامی نەتەوەیی سەردەست. کەماف و

داخوازییەکانی کوردی لای خۆی گلداتەوە بەو ئیتعبارەی هێزی ئیسلامی نەتەوەی سەردەست دەبێتە وارسی داگیرکەرانی پێشووی کوردستان، ئەم بەریەککەوتنە زۆر دوور نییە روو بدات چونکە سیاسەتی ئیقلیمی لە پرسی پشتیوانی کردن لەڕەوتی ئیسلامی لە کوردستان فرە ئاڕاستەیە:

یەکەم :ئێران: سیاسەتی لەمامەڵەی (بەهار)ی رابردووی کوردستاندا سێ کوچکە بوو:

—تەمبێکردن: تەمبێکردنی سیاسەتی یەکێتی و پارتی تا زۆر لە پەیوەندی لەگەڵ ئەمریکا نەڕۆن.

—غافڵگیری، واتا مژوڵکردنی سیاسەتی کوردستانی بە دەردە ناوخۆییەکانی خۆیەوە تا نەپەرژێتە سەر ئەرکەکانی تری کە ئیستحقاقاتی نوێی سەدەی نوێ هێناویەتییە پێشەوە.

—گوشار: گوشار خستنەسەر کوردستانی باشوور بۆ ئەوەی لە تەگبیرە ناوچەییەکانی ئێران لە دۆسێی سوریا، ئەمریکاو تورکیادا هاوکاری ئێران بێت و بە قسەی بکات.

دووەم: تورکیا:

گۆڕانی دراماتیکی: بەمانای بە ئیسلامیکردنی بزووتنەوەی سیاسی کوردستان

لەتوپەتکردن: دابەشکردنی بزووتنەوەی سیاسی کوردستان و دابڕینی لە چارەنووسی پارچەکانی ترو دابڕینی لەدۆسێی کەرکوك. بەتایبەتیش دابڕینی لەکەرکوك بەهاندانی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگی بژارەی فیدرالی پارێزگاکان کە ئەم سیاسەتە تورکییە هەوڵێکی فێڵبازانەیە بۆ تەقاندنەوەی بزووتنەوەی کوردایەتی لە ناوەوە. لەجیاتی ئەوەی کوردایەتی باشوور هاوکاری دیاربەکر بێت مژوڵی بکەن بە چارەسەرکردنی داخوازییە لۆکاڵییەکانی وەکو بە هەرێمکردنی کەرکوك. ئەم ویستە تورکییە لەگەڵ ویستێکی ناوەختی ناوخۆیی کوردستانیش دەگونجێت کە بریتییە لەرەوتی ناوچەگەرێتی بزووتنەوەی گۆڕان، هاندانی بەرهەرێمکردنی سلێمانی کە بزووتنەوەی گۆڕان عەرابی ئەم کەمپینەیە رێگە بۆ کەمپینی بە هەرێمکردنی کەرکوکیش خۆش دەکات، واتە رێگە بۆ بەگۆڕانکردنی کەرکوك خۆش دەکات. بەتایبەتی وەختێك کەرکوك هەست بکات تیشکدانەوەی کوردایەتی لە قەڵا سەختەکەی سلێمانی وەك زۆنی پاك و بێگەردی

کوردایەتی کز دەبێت ئەمە ڕێگا بۆ دەستبەرداری و کەوتنە ژێر هەژمونی دووبارەی بەعەرەبکردن و دابڕان لەکوردستان خۆش دەکات.

لەم چوارچێوەیەدا ڕەنگە هێزە ئیسلامییەکانیش لەگەڵ گۆڕان هاوپەیمان بن بەو ئەندێشەیەی کە لەتوپەتکردنی ئیداری کوردستان ڕێگە بۆ لەتوپەتکردنی دەسەڵاتی سیاسی کوردستانیش خۆش دەکات، ئەم هیلالە لۆکاڵییە لەسلێمانی دەست پێدەکات، لە گەرمیانەوە دەخوازێ بێتە کەرکوک و لەکەرکوک ئیتر بۆچی خۆی نەکا بە هەولێرو بادینانی دەلالدا؟ جا بزانن دۆستان دەشێ تەماعی سیاسی نەتەوەو نیشمانەکان لەتوپەت بکات لەم زەمەنەدا کە ڕوومان لە وەچەرخانی گەورەیە بۆ قوتکردنەوەی قەوارەی کوردستانێکی سەربەخۆ؟

تەماعی سیاسیی لەمێژوودا وای لە بەشێك لەموسڵمانەکان کرد ئالی بەیتی پێغەمبەری موسڵمانان ئاوارەو ڕەهەندی سەحرا بکەن.

باشە ئایا زەرورییە ئێمە تەسلیمی ئەم شەپۆلە هاتووە بین، نەخێر! بەرخودان قەدەرە نەك تەسلیمبوونی بێ

مەرج، بەرخودانەکەش لەوەدایە لەجێی خەونی بچووکی لۆکاڵی خەونی گەورە ببینین. سیاسەتی کوردایەتی بکەینە سیاسەتێکی دەستپێشخەر. چونکە هەرگیز عەقڵانیەت و واقیعبینی یەکسان نییە بە (عاقڵبوون)و تەسلیمبوون بەواقیع. سیاسەت بۆ ئیمپراتۆریا جێگیرەکان هونەری مومکیناتە، بۆ نەتەوە بندەست و زوڵملێکراوەکان سیاسەت بریتییە لە هونەری موستەحیلات.

کەوا بێ، لەجێی ئەوەی شەڕەکە لەبەر دەرکی سەرای سلێمانی و لەقەندیل بێت با سیاسەتێکی سەربەرزانەتر بێت. شایانی شکۆی زامدارکراوی نەتەوە بێت.

"گیانە وا گەڕاینەوە"!

تورکیا وئێران، دەمەزەردکردنەوەی ناکۆکی کۆنینە

تورکیاو ئێران پێش هەر وڵاتێکی تر، لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، پەیوەندداری بە ئایندەی ناوچەکەوە، سەرلەنوێ نەخشەکێشانەوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەئاستی ئیقلیمیدا کاردانەوەی تورکیاو ئێران تەحەکومی پێوەدەکات. ئیتر سوریا و عیراق وەك دوو داگیرکەری کوردستان چوونەوە قاوغەکەی خۆیان و کارو کاردانەوەیان سەدای کاروکاردانەوەی ئێران و تورکیایە. عیراق لە ژێر هەژموونی نفوزی ئێران، هیچ نەبێ بەشە شیعییەکەی، مەحکومە بەهێڵی ئێرانەوە. کەمێکیش لە ڕێی بەشە سوننییەکەیەوە گرێدراوی سعوددییە و ئوردنە. سعودیەو ئوردن وەکو جاران ناتوانن ڕۆڵی یەکلاکەرەوە بگێڕن بە تایبەتی ئەگەر پریشکی بەهاری عەرەبی بەر ئەوانیش بکەوێت. ئەمریکا لە سەرووی تورکیا و ئێرانەوە کاریگەری لەسەر هەردوو بەشە شیعی و سوننەییەکەی وڵاتەوە هەیە، بەڵام کاریگەری کەمەندکێشی لە کوردستان زیاترە. لە کوردستان ئەگەر گلەییەك لەئەمریکا هەبێت

ئەوەیە بەپێی پێویست ئامادەگی نییە، بەپێچەوانەوە هاوپەیمانێتی ئەمریکا لەگەڵ شیعەو سوننە هاوپەیمانێتییەکی زبرە و ئێران و تورکیا شەریکن تێیدا، هەرچی کوردستانە ئەوا کورد حەزی لە هاوپەیمانێتی بێ غەلوغەشی واشنتۆن کە کەس شەریکیان نەبێت، مەگەر ئەمریکا خۆی تورکیاو عەرەب بێنێتە نێوانەوە، سوریا وەك دەوڵەتی بەشار ئەسەد ڕەنگە فریای ئاهەنگی سەری ساڵ نەکەوێت، وەك دەوڵەتی نوێی ئۆپۆزسیۆنی ئیخوان لە ژێر هەژموونی تورکیاو ئیخوانەکاندا دەبێت، بۆیە کاردانەوەی لەپرسی کورددا سەدای ئەوان دەبێت تا کاردانەوەی ڕاستەوخۆی بیانونی– غەلیون. لەبەر هەندێ دەگەڕێینەوە چوارگۆشەی یەکەم وەك جارانی سەرەتای سەدەی بیستەم کە ئەو وەختە تورکیا و ئێران بەشداری سەرەکی پرسی کوردستان بوون و سوریاو عیراق لەم دۆسێیەدا ناویان لەکولەکەی تەڕیشدا نەدەهات.

تورکیاو ئێران جارێکی تر دەبنەوە بەمیراتگری ئەم ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە. پیاوە نەخۆشەکەی دەوڵەتی عوسمانلی کە لەسەد ساڵی ڕابردوودا لە حاڵەتی غەیبوبەی تەواودا بوو تازە وەئاگا هاتۆتەوە، تەماشا دەکات ئەم

هەموو ویلایەتە عەرەبییانەی ئەو بوونەتە دەوڵەت و ئەمارەتی سەربەخۆ و سەدان لۆرانسی عەرەب و بریمەری ئەمریکی قسەی تێدا دەکەن. پیاوە نەخۆشەکە هاتۆتە سەرخۆی و دەبینێ ویلایەتە عەرەبییەکانی شەرق و غەربی سەرگەردان و نەخۆش و دابڕاون. ستەمکاری دەسەلأتە عەرەبییەکان و خوێن وشۆڕش دایڕزاندوون، یەکێکیان پێویستە پێکەوەیان گرێبدات و دایکێکیان گەرەکە وەئاگاهاتبێت، تورکیای عوسمانلی دۆناو دۆنی خۆی لە تورکیای ئۆردوگاندا کردووە، دەبینێ ویلایەتە عەرەبییەکانی جارانی بوونەتە چەند قوترێکی عەرەبی، لە لیبیا تا سوریای، شەڕی ئەهلی و ململانێی سەنگەربەندییانە. پیاوە نەخۆشە وەئاگا هاتووەکە دەبینێ بەهاری عەرەبی هەر رابوونەوەی میللەتانی عەرەب نییە دژی دیکتاتۆری رژێمەکان، بەڵکو تەوەللا بوونیانە لە دەوڵەتی مۆدێرن و قەوارە سەربەخۆکانی سایکس بیکۆ هێناوییەتەکایەوە. راپەڕینی ئاشتیخوازانە بۆتە دەرفەتێك بۆ پێچانەوەی دەوڵەتۆکە هاوچەرخەکانی کە ئینگلیزو فەرەنسییەکان لەغیابی پیاوە نەخۆشەکەدا بەپەلەپرۆزێ دروستیان کرد. دەگوترێ فەرەنسییەکان کە

هاتنە دیمەشق چوونە سەر گۆڕی سەلاحەددین وگوتیان: وا هاتینەوە سەلاحەددین!. ئەمجارە زۆر نابات میراتگری پیاوە نەخۆشەکە دەچنەوە زێدی عەبدولرەحمانی کەواکبی لەشام وحەلەب و پێی دەڵێن: "گیانە وا گەڕاینەوە"! واهتینەوە ئەی کەواکبی کە بەبیانووی ئیستبدادەوە عەرەبت لە دژی ئێمە ڕاپەڕاند وکەچی هاوڕەگەزە عەرەبەکانت "خوو وخەسڵەتەکانی ئیستبداد"یان لەکتێبەکەی تۆوە وەرگرت و هەرچی تۆ پێت ناخۆش بوو ئەوەیان کرد.شامی زێدی تۆ پایتەختی هەموو ئەو ستەمکارییەیە کە تۆ کردتە بەهانە تا لەئێمە تەوەللای بیت! واهاتینەوە ئەمما نها عوسمانلییەکین رۆژئاواش لێمان رازییە و ئینتدابی ئێوەیان بە ئێمە سپاردووە.

یارییەکە گەڕاوەتەوە خاڵی دەستپێکی چوار گۆشەی یەکەم، تورکیاو ئێران وەك دەوڵەت ماونەتەوەو چاوەڕێ دەکرێ میسریش وەك دەوڵەتێکی پتەو کە لە زەمانی عوسمانیشدا کەسێتی و حەیسیەتی خۆی هەبوو، هەروا بمێنێ. ئیسرائیلیش لەکایەکەدا ماوە بەهۆی پشتیوانی بێ قەید و شەرتی ئەمریکا و رۆژئاوا لێی. بەمجۆرە

دەوڵەتی بەهێز کە ئیمکانە لە سەر پێ بمێنن دەبنە: تورکیاو ئێران و میسر و ئیسرائیل، ئەوانی تر دەوڵەتۆکەن و لەناوچەی کەمەندکێشی تورکیای جارانی عوسمانلیدا دەمێننەوە. جا تا ئەم بایە لەم کونەوە بێت کەنداویش بەساغ و سەلامەتی لێی دەرناچێت و تووشی هەلآمەتی ئەم بەهارە دێت. بەتایبەتی سعودیەو بەحرێن کە هەم سەرکوتیان هەیەو هەم شیعەش مەحروم و بێبەشن .بێگومان شیعەی کەنداو لە جەمسەرگیری ئێران بەرامبەر بە تورکیا ئەوانیش هیواکانیان دەبوژێتەوە. بەتایبەتی لەمەودوا بژارەی ناسیونالیستی وەك نوختەی کۆکەرەوەی عەرەب شوێنی خۆی بۆ فاکتەری ئاین چۆڵکردووە ولە حاڵیشی واشدا هەرکەسەو وەکو دەچێتەوە لای خوای خۆی مێزەری مەزهەبی خۆی دەپۆشێت.

باشە تورکیا چۆن ئیدارەی ئەم هەموو ویلایەتانەی جارانی خۆی پێ دەدرێت؟ ڕێگا ئاسانەکە ئەوەیە مۆدێلی تورکی مۆدێلێکە ڕۆژئاوا حەزی پێدەکاو دەیەوێت لەجێی نموونە خراپەکانی حوکمی ئیسلامی کۆپییە باشەکەی باشبەکان ئۆردوگان بکاتە نموونەی تاقیکراوە. ئەوەتا

ڕۆبەرت میری سەرنووسەری ناسیۆنال ئینترسێت، گۆڤارێکی سیاسییە لەواشنتۆن پەخش دەکرێت، بە ئاشکرا دەڵێت:

(پیوێستە تورکیا هان بدرێت بۆ گەشەپێدانی ڕۆڵی خۆی وەکو تەوەرەیەکی ئیسلامی، بەڵکو دەشێ وەکو دەوڵەتێکی خاوەن شارستانییش لە جیهانی ئیسلامیدا، ئەمە ڕەنگە یارمەتیدەریش بێت کە باشتر، تەنانەت باشتر لەوڵاتە یەکگرتووەکان، ڕێبەرایەتی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاست بکرێت لەجەرگەی تەنگژەو ململانێکانی ئێستا کە پێیدا گوزەر دەکات)[16]

ڕۆژئاوا بەوە دەیەوێ بەزوویی دەرکەوتەکانی بەهاری عەرەبی و ڕژێمە تازەکانی لەکۆڵ خۆی بکاتەوە، تورکیا بۆ ئەوان نموونەیە کە هەم ئیسلامییەکان دڵیان پێخۆشە، چونکە سەروەریان دەکات، هەم نا ئیسلامییەکانیش لێی ڕازین چونکە لە چاو نموونە لۆکاڵییەکانی خۆیان ئیسلامی "ئەك پارتسی" بەسەد ئاوی دیموکراسی و عەلمانی شۆردراوەتەوە.

قۆناغی یەکەم تورکیا لەڕێی مۆدێلەوە دزە دەکاتە ناو دونیای عەرەبییەوە.ئینجا دەتوانێ کۆمۆنۆڵسێك لە خۆی

وئەوان پێك بێنێت وەکو چۆن روسیا گردبوونەوەی دەوڵەتە سەربەخۆکانی دروست کرد لەگەڵ ئەو دەوڵەتانەی لە چوارچێوەی یەکێتی سۆڤێتدا دەوڵەتی "سەر بەخۆی" بوون ونها دەوڵەتی سەربەخۆن.

بەس روون نییە ئەم مۆدێلە تورکییە ئەگەر لەگەڵ رۆژئاوا، یان ئیسرائیل، بکەوێتە کێشەوە رۆژئاوا تاچەند لە پشتیوانی و هاوکاری دڵگەرمی ئەم دۆستە دڵخوازەی خۆی دەبێت؟

ئێرانیش دوو وێستگەی دەبێت لەم ئاستەدا، ئێرانێك کە هی رابەری شۆڕشی ئیسلامی عەلی خامەنەئییەو نەیاری رۆژئاوایە، ئەو ئێرانە بەشە شیعییەکەی بەهاری عەرەبی و لایەنە ئیسلامییە سوننەییە بێ زیانەکەی بۆ ئێران لە ئەستۆ دەگرێت. ئەم ئێرانە تووشی بەر یەککەوتن دەبێ لەگەڵ رۆژئاواو بەشە سوننییەکەی بەهاری عەرەبی، ئێرانی دووەم ئەو ئێرانەیە بە کەمێك دەستکارییەوە رۆڵێکی بەرامبەرەکی لە هەمبەر تورکیای عوسمانلیدا دەگێڕێت ئەو وەختەی ئەنقەرە لەگەڵ تەلئەبیب ورۆژئاوا توندی دەکات.

ئەمریکا و رۆژئاوا سوێندیان نەخواردووە تا سەر سوننی یان شیعی بن، ئەمە کەوتۆتە سەر ئاڕاستەی رووداوەکان.ئەگەر بەهاری عەرەبی ئیخوانێکی رەفتار عوسمانلی میانڕەو لە دونیای عەرەب جێگیر بکات ئەوا رۆژئاوا دەبێتە دۆستی مەعاویە لەداخی عەلی، ئەگەر بەنی ئومەیە کەسێکی وەکو عومەر بن عەبدولعەزیزی تیا هەڵبکەوێت و شەشەمین خەلیفەی راشیدینی موسڵمان بێت ئەوا رۆژئاوا واقیعەی کەربەلای پێ خۆشترە لە واقیعی کورتکردنەوەی رۆڵی وی لە دونیای دوای بەهاری عەرەبیدا، ئێرانێکی دەستکاریکراو باشیعە و پەیڕەوانی شیعە حوکمی بکەن، دەتوانێ ئەم رۆڵە بگێڕێت، وەك چۆن لەچەند سەدەی رابردوودا ئێرانی سەفەوی بەر دەرگای دەوڵەتی پاوانخوازی عوسمانلی گرت و لە وزەی ئەم دەوڵەتەی خوارد کە لەهەڕەتی لاوێتیدا بوو.

پارتی داو گەشەپێدان سێ دەوران هەڵبژاردنی لەسەر یەکی بردەوەو ئەمەش جۆرێکە لەجێگیرکردنی هەژمونێکی سیاسی دیاریکراو، لەم ماوەیەدا ئۆردوگان زۆر لە خواستە سیاسییەکانی خۆی ئاشکراکرد کە یەکێکیان نەفەسی عوسمانلیەتی. نەفەسی عوسمانلیش نەفەسێکی

ئیمپراتۆریاییە کەدوور نییە تووشی بەریەککەوتنی بکات لەگەڵ ئیسرائیلدا. چی وەك باکڕاوندی ئیسلامی و چ وەك ئارەزووی هەژموونگەری لە ناوچەکە . ئەمەش خەونێکی محەمەد عەلی پادشاییانەیە کە لێی دەکەن بەکابووس.

بەمجۆرە لە دوو وێستگەی داهاتوودا، دوو تورکیا دەناسین، تورکیایەك کە ڕۆژئاوا هەندێك ئەرکی مەنداتی پێ دەسپێرێت بۆ هارکاری لە ڕێکخستنەوەی دەوڵەتە عەرەبییەکانی بەهاری عەرەبی کە ویلایەتە جارانەکانی خۆی بوون، تورکیایەکی تر کە ئەگەر پێداگری بکات لە سەر رۆڵە ئیقلیمییەکەی بەجۆرێك تووشی بەریەککەوتن بێت لەگەڵ تەلئەبیب ویۆنان وئەرمینیا وئەوروپا بەگشتی .ئەم تورکیای دووەمە دەبێ رام بکرێت، ئەوی ئەرکی ڕامکردنی لەئەستۆ دەبێت، رەنگە ناوەکەتان پێ سەیر بێت، ئێرانە.

ئێرانێك کە کەمێك لەحەشوەی توندڕەوی ئێستای کەم بکاتەوە و بەرنامە ئەتۆمییەکەی دەستکاری بکات دەتوانێ ئێرانێك بێت بەکەڵك و نەرمونیان بێت بۆ رۆژئاوا با تەنانەت هیلالی شیعی و ئەبرۆی کەوانی ئێرانێتی و شیعەگەرایی لەناوچەکە بگرێتە ئەستۆ. بەشێك لەو گێچەڵ

و گوشارەی کە ئەمڕۆ رۆژئاوا لە ئێرانی دەکات بۆ دەرکەوتنی ئێرانی چاپی نوێیە کە گریمانەی ئەوەی لێ ڕەچاو بکرێت بەرهەڵستییەکی سەفەوییانە بکات لە هەمبەر تورکیا ئەو دەمەی لەدەست دەردەچێت. هەتا تورکیا لەدەست دەرنەچووە وەك خۆی دەبێ و رۆژئاوا هاوکاری دەکات، کە لە دەست دەرچوو ئێران لە جێی رۆژئاوا بەرهەڵستی دەکات. ئێرانێك کە هی خامەنەئی نییە، بەڵام بێگومان نە هی شا تەڵەبان و نە هی گوڵسورخیشە.

ئەم دابەشکارییە شیکارییەی بۆ دوو وێستگەی دوو دەوڵەتی ئێران و تورکیا کردمان مانای وانییە ئەم دوو دەوڵەتە قەرەقۆزن و ئامادەی ئەوەن رۆڵی لێبوك بگێڕن، ئەم دوو ئیمپراتۆریا دێرینەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست زۆر لەوە قایمترن رێگە بدەن یاریی وایان پێ بکرێت، بەڵام ئەمە دابەشکردنی هێز و موقەدەراتە لە ناوچەکە. کەس ناتوانێت سەد دەرسەد رێیان لێ بگرێت یان سەد دەرسەد جێگیر بکرێت. بۆ هەموو "ئەمریکا"یەکی هەر دەور و زەمانێك چینێك و روسیایەك هەیە بەرهەڵستی دەکەن. بۆ هەر ئەمریکا و تورکیایەکیش ئیرادەی میللەتانی ناوچەکە

هەیە کە مەرج نییە لە هەموو شتێکدا بە قسەی ئێران یان تورکیا بکەن، یان مەرج نییە لەبەر خاتری ئەمریکاو رۆژئاوا ئەگەری هیچ هاوکاری و هاوپەیمانێتییەك لەگەڵ تورکیا یان ئێران رەتبکەنەوە.

بەڵام راستییەکەی ئەمە لەسەر ئەوە وەستاوە ئەم دوو دەوڵەتە ئیقلیمییە بە هەمان بیرکردنەوەی کەمەندی تەگبیرو حوسنی تەدبیر مامەڵە دەکەن یان رەفتاری نوێ تێکەڵکێشی سیاسەتی ئیمپراتۆری جارانیان دەکەن؟

لەم جەمسەرگیرییە شیعییە سوننەیەی نێوان ئێران و تورکیا ئەدگاری گەلێك ململانێی ناوچەیی لەسەر جوگرافیای بەهاری عەرەبی و دەوروبەری دروست دەبێت، لەسەر بنچینەی ئەم جەمسەرگیرییە نەتەوەییە عەرەبییە بە شێوە بەعس و عەبدولناسرییەکەی لە بەین دەچێت، وەك چۆن نەتەوەخوازیی تورکی لەسەر مۆدێلە ئەتاتورکییەکەی هەر ئێستا مەراسیمی ناشتنی سازکراوە، ناسیۆنالیزمی داهاتووی تورك و عەرەب لێك نزیك دەبنەوە کە ناسیۆنالیزمێکی ئیسلامییە، وەك ئەوەی سەددام و ئەتاتورك نییە، بەڵام هەمان نەفەسی هەیە، نەرمونیانە،

بەڵام وەك تیۆری دۆناودۆن لەجەستەی عوسمانلی و ئیخوانیدا بەرجەستە دەبێتەوە. ناسیۆنالیزمی ئێرانێتی–شیعەگەرێتی بە هێز دەبێتەوە، بەڵام ناتوانێ شان لەشانی ئەوی عەرەبی–تورکی بدات. ناتوانێ کەمەندکێش بێت بۆ کوردستانی رۆژهەڵاتیش کە هەر ئێستا لە بندەستی خۆیدایە.

دوور نییە کوردستانی مەرکەزی، هی عیراق و سوریاش (سێ کوردستانەکەی جاران عوسمانلی بوون) بکەونە ژێر هەژموونی ناسیۆنالیستی عەرەبی–تورکییەوە، جا چونکە ئەو ناسیونالیزمە تازە بابەتەی ئەم دوو نەتەوە سەردەستە لەوەی سەددام و ئەتاتورك ناچێ و بەزەقی داوای پایەداریی نەتەوەی سەردەست ناکات، چاوخەڵەتێنە، دوورکوژە کە سەرەجام کورد کوژە لەدوور مەودادا.

لەم فەزا ئیسلامییە سونییەدا کێ دەڵێ کورد سەلامەت لێی دەردەچێت و ناسیۆنالیزمی کوردیش لەبەر چەند فاکتەری ناوخۆیش نابێتە ناسیۆنالیزمێکی ئیسلامی کوردی، ئەوجار کورد بەرەی ناسیۆنالیزمی–عوسمانلی ئیخوانی دەگرێت چونکە سێ بەشی کوردستان (سوریا–

تورکیا–عیراق) پەیوەنددارن بەو ئەبرۆی کەوانە سوننەییەوە، بەتایبەتی ئەگەر هیلالی شیعی ئێرانی لەگەڵ کوردی ئێران توندی بکات کە کوردی ئێران سوننەن و لەمەلاشەوە لەعیراقی ژێر سایەی شیعەدا لەداخوازییەکانی کوردی عیراق لەسەر کەرکوك مشتگر و رەزیل بن. ئەمە جەمسەرگیری سوننەتی سوننەیی لە کوردستانی سەرتاسەر بەهێز دەکات، بەتایبەتی ئەگەر بزووتنەوەی کوردایەتیش لەچوار بەشی کوردستاندا بێ بەرنامە و بێ دەستپێشخەری بێت. لەحاڵی وادا هەر لایەندارییەکی کوردی بۆ ئەم جۆرە جەمسەرگیرییە سوننی و شیعییە لایەندارییەك دەبێت لە لاوازییەوە نەك لایەندارییەك لە قودرەتمەندی و بەئاگاییەوە کە بەرنامەی دەستکەوتی دا نابێت. لە دۆخێکی لاوازیدا ئەگەری ئەوە هەیە کوردستان خۆشی ببێتە دوو نفوزی دابەشکراو و لەڕێی جەمسەرگیری:

–کوردستانی رۆژهەڵات، نیوەی کوردستانی باشوور (کوردستانی رێنووسی عەرەبی ئیسلامی).

–کوردستانی ناوەندی (باکوور) لەگەڵ کوردستانی رۆژئاوای بچووك+کوردستانی باشوور (بەشی ئەوبەری زێ)، کە دەشێ ئەمە کوردستانی رێنووسی لاتینی بێت.

ئەم وێناکردنە بێگومان وێناکردنێکی کاریکاتێری کۆمیدییە بۆ دابەشکردنەوەی کوردستانی چوار پارچە بە سەر دوو پارچەدا لەنێوان دوو جەمسەرگیری ئێرانی و تورکیدا، بەڵام ئەگەر پرۆژەی ناسیۆنالیستی کوردی لەدۆخی نائامادەگیدا بێت مانای وایە ئەم وێنا کاریکاتێرییە دەبێتە تراژیدیای واقیعێك و دەبێت بڵێین خوا لەوە خراپتر نەدات. بە مانای ئەوەی سایکس _بیکۆی نوێ وتازەبابەت چوار پارچەی کوردستان بکاتە سەد پارچەی شار و گەڕەکی دابەشکراو. جا چ فایدە دەبێت ناوی ویلایەتی ئیسلامی یان فیدرالیزمی مۆدێرنی لێ بنرێت.

بۆ بەرەنگاری ئەوە سیاسەتی کوردستانی دەستپێشخەرو خاوەن ئیرادەمان گەرەکە.

بۆ ئەوەی لە نائامادەگیدا کورد شتی بەسەردا فەرز نەکرێت، گرنگە سیاسەتی کوردستانیی بەرنامەی پێشوەختی هەبێت، بەرنامەی دوور مەودا کە لەگەڵ پێشهاتەکاندا مامەڵە بکات و ئەولەویاتەکان دیاری بکات. سیاسەتێك کە ئامادەگی سازدان و سەفقە و رێککەوتنی هەبێت، ئامادەی هەڵوەشاندنەوەی سەفقەکان

وگۆڕینەوەی بە سەفقەی تر هەبێت وەختێك زانی زیان دەگەیەنێت یانی ئیرادەیەکی سیاسی وای هەبێت مێزەکە قلّپ بکاتەوە ئەگەر زانی یاریکە بە قازانجی کوردستان تەواو نابێت.

ئێمە لەمێژوودا خوێندومانەتەوە کە ئیدریسی بەدلیسی لەسالآنی (1514–1516) رێککەوتنێکی لەگەڵ عوسمانلییەکاندا مۆرکرد بۆ ئەوەی لەگەڵ عوسمانلییەکاندا کەمەری دەولّەتی سەفەوی بشکێنێت و لەئەنجامی ئەمەدا کوردستانی دووکەرتکراو لایەنگری عوسمانلی بێت و لەبەرامبەر ئەمارەتە کوردییەکان جۆرێك لە فیدرالی و سەربەخۆیی بەرچاویان هەبێت لە ژێر چەتری ئیمپراتۆریای عوسمانلیدا. (لەی سەردەمەوە وەملاوە، هەروەك دیار بەکرو ماردین وەسەر قەلّەمڕەوی دەولّەتی عوسمانی دەخریّ، هەروا وەهەولّ و کۆششی ئاشتییانەی ئیدریسی بدلیسی رێککەوتننامەی نێوان کوردو تورك وەناو سولّتان سەلیمۆ، لێل میرە کوردێل کوردستانا مۆر ئەکریّ و بەم جۆرە بیست وپێنج میرنشینی (خان نشینی)ی کورد، بدلیس و ئورمیّ وعیتاق وئامێدی وجزرەو ئەگێل و

هوزان و گارزان و پالّو وسعێرت وحسنكێف (قەلاّکەیف)و مەیافارقین و جزیرەی ئیبن عومەر، وەئاشتی، بەفەرمانڕەوایی عوسمانییەوە دەبەسترێن)[17]. محەمەد ئەمین زەکی بەگ جوانی وەسفیان دەکات: (لە ڕاستیدا ئیرشادات و تحریکاتی مەولانا ئیدریس کاریگەرییەکی زۆر گەورەی هەبوو)[18]

لە مێژووی کورددا ناوبانگی بەدلیسی باش نییە، ئەمەش رەنگە لەبەر ئەوەی رێککەوتنەکەی وا نەکەوتووە کە ئەمارەتەکان بمێنن، گەشە بکەن و هەروەها سەربەخۆییە بەلّێن پێدراوەکە بەدەست بهێنن.

راستییەکەی ئەم هەلّسەنگاندنە لە چەند سەرێکەو گرفتدارە:

یەکەم ئەمە هەلّسەنگاندنێکە لە تێزی ئەمڕۆ وەهاتووە، لە ئایدۆلۆژیای ناسیۆنالیستی کوردییەوە هاتووە کە دەبینیّ ئەمارەتەکان نەماون و گەشەیان نەکردووە، هەروەها ئیسقاتی ئەمڕۆیە لەسەر دوێنیّ. دەولّەتی عوسمانلی لای ئێمە دێوەزمەیە، لە مێژووشدا خوێندومانەتەوە کە لەسایەی تورکی عوسمانلی و تورکی ئەتاتۆرکیدا چ زولّمێك لە کوردستان کراوە، بەلاّم

لەڕاستیدا عوسمانلی بۆ بەدلیسی و میرە کوردەکان خەلیفەیەکی موسڵمانان و موسڵمانێکی سوننە بووە، کێشەیان لەگەڵی هەبووە، بەڵام نەك تا ئەندازەی دابڕانی نەتەوەیی مۆدێرن. مارتن ڤان برۆنسن ، کوردناسی دیاری هۆڵەندی، لەکتێبی ئاغا وشێخ و دەوڵەتدا دەڵێت: (کە مرۆ لە سیاسەتی شا ئیسماعیل دەڕوانێت، هیچ سەیری پێ نایەت، گەر کورد یاخود گەورە پیاوە دەسەڵاتدارەکانی، هانا بۆ زلهێزێکی دی بەرێت، کەئومێدی ئەوەی لێ بکرێت لەدەست ستەم و زۆری سەفەوییەکان قوتاریان بکات، دیارە تاقانە ئیمپراتۆری ئەو سەردەمەش عوسمانی سونی بوو)[19] نابێ لەبیرشمان بچێت عوسمانلی جۆرێك لەسەربەخۆیی دابووە ناوچەکانی نفوزی خۆی بەکوردستان و ئەمارەتە جیاجیاکانیشەوە. بەڵام ویستی مەرکەزیەت، دواتر ، لەدوو وێستگەدا گەشەی کرد:

وێستگەیەکی شکستی دەوڵەتی عوسمانلی لە ڤییەنا (ماوەی مەنگی 1683–1827). ئەمە رێی لە سیاسەتی فراوانخوازی و گەشەی لەسەریەکی دەوڵەتی عوسمانلی گرت. وایکرد ئیمپراتۆریا گرمۆڵە ببێتەوەو هەوڵبدات ئەوەی هەیەتی بیپارێزی تا لەدەستی نەدا

لەجێی ئەوەی خواستی فراوانکردنی قەڵەمڕەوی پەرە پێ بدات.

وێستگەی تر کاتی چاکسازییەکانی دەوڵەتی عوسمانلی بوو، لەساڵی (ساڵی 1839) ئەوی بە تەنزیمات ناسرا و جۆرێك لە چاکسازی ئیداری شێوە ئەوروپایی هێنایەکایەوە. ئەمەش بە مانای پەرەپێدانی مەرکەزیەت بوو، چونکە دەوڵەتی مۆدێرنی نموونە رۆژئاوایی لەو دەورانەدا لەسەر مەرکەزیەت بینا کرابوو.

کەوابێ هەڵەی بەدلیسی هەڵەی لاوازی قودەرتمەندی کوردایەتییە لەو کاتەدا کە نەیتوانیووە مێژەکە قڵب بکاتەوە. وەختێك بینی دەسکەوتەکانی کورد بە قەدەر هیلاکی و بەشداریکردنی نییە لەشەڕی عوسمانلی دژی ئێران. واتا کوردستان و بەدلیسییەکەی قودەرتمەندی ئەوەیان نەبوو لێپرسینەوە لە دەسەڵاتی عوسمانلی بکەن داخۆ بۆچی پابەند نابن بەمەرجەکانی هاوپەیمانێتییەوە.

وانەی بەرجەستەی لەم دۆخە بۆ کوردستانییان چییە؟

وانەکە ئەوەیە کورد لەدۆخێکی وادا لەگەڵ کێدا دەچێتە رێککەوتن و کەتنی سیاسییەوە؟ پەراوێزی

گوشارکردن و هەڕەشەکردن و ڕەتدانەوەی هەڕەشەی لە چی پلەیەکدایە؟

ئێمە ئەگەر لە دوو بەرە کەوتینە بەرەی تورکەوە (لەشێوەی کۆمۆنۆلیسێکی عوسمانلیدا) کارتەکانی دەستمان چین و چۆن وا بکەین تورکیا بەهاوپەیمانێتی نەمانخوا؟ ئەگەر چوینە سەنگەری بەرەنگاریی تورکیاوە چۆن سەربەخۆیی خۆمان لە ئێران پارێزین و چۆن ململانێی تورک بکەین. ئەمریکاییەکان لەم کۆرەدا چۆن دەتوانن یارمەتیدەر بن یان چۆن حاشامان لێ دەکەن؟

پێش هەموو شتێك دەبێ ئامانجەکان، هەرەشەو تەحەددەکان بناسین و بینانکەینە دەرفەتی دەستپێشخەری و پێشکەوتن. گرنگترین خاڵ ناسینەوەی کەرەستەکانی بەردەستمانە. چ لە

کوردستانی باشوور و چ لەبەشەکانی تری کوردستان. یەك لەو کەرەستانە کۆنفرانسی نەتەوەیی یان کۆنفرانسی سەرتاسەری کوردستانییە.

کۆنفرانسی نەتەوەیی

تائێستا هیچ ئەجێنداو نەخشەڕێگایەك لەسەر کارەکانی کۆنفرانسی نەتەوەیی دەرنەکەوتووە، بەڵام هەر ئەوە کە پێویستی ئەم کۆنفرانسە بۆتە باسوخواسی نێوەندی سیاسی کوردستانی دەرهاویشتەیەکی باشە. تەوەر و ڕێوشێوێنەکانی ئەم کۆنفرانسە هەر چۆنێك بێت گرنگە لەسەر شتە پرەنسیپەکان ڕێکەوین. لەسەر ئەوە ڕێککەوین هاوسەنگی نێوان ئایدیاو واقیع دەستنیشان بکەین. یەك مەسەلەیەیی و چەند مەسەلەیی کورد بناسینەوەو تایبەتمەندێتی و خەسڵەتە گشتییەکانی بزانین.

کۆنفرانس نابێ بۆ پێدانی ڕەوایەتی بێت بە کوێخایەتی ئەم هێزی سیاسیی یان ئەویتر. کوردایەتی لەگەڵ کوردایەتییدا نێوانیان ناخۆشە. بۆیە نابێ ئاراستە بۆ کوێخایەتی بێت جا ئەمە لەبەر مۆراڵی شۆڕشگێڕی یان قەبارەی جەماوەری و هێزی ماددی وسەنگی جێگە بێت. کۆنفرانسی کوردستانیی دەبێ دامەزراوەی دیموکراسی دابمەزرێنێ و لەسەر سیاسەتە

گشتییەکان ڕێکبکەوێت. نەك دامەزراوەیی خۆسەپێن و نا دیموکراسی دابمەزرێنیٚ و ببێتە کەرەستەیەك بۆ لاوازکردنی قەوارەی بزووتنەوەو حزبە سیاسییەکان، یان ببێتە دەرفەتێك بۆ هەژموونی ئەو بەشە لەکوردستان بەسەر ئەو بەشەی تر کەئەمە پەرچەکرداری زیانمەند دروست دەکاو زیان بەڕەهەندی نەتەوەیی دەگەیەنێت.

کۆنفرانسی نەتەوەیی دەبیٚ ببێتە بۆنەیەك بۆ یەکێتی نەتەوەیی نەك سەبەبکاری پەرتکردن و لاوازکردن، ببێتە بۆنەیەك بۆ داڕشتنی سیاسەتی واقیعی کۆکەرەوە نەك سیاسەتی دروشمبازی و ئینجا کشانەوەو خۆگێڤکردنەوەو سازکردنی شانۆگەری ناکۆکی و نەگونجان، دەرفەتێك بێت بۆ پتەوکردنی هەر بەشێکی کوردستان لەکۆڕی سیاسەتکردن و قودەرتمەندییدا. داڕشتنی ستراتیژ جیاوازە لەکردار و تەکینکی کاری ڕۆژانە، بۆیە لەدۆخی جوڵانەوەی سیاسییدا بەشەکانی کوردستان لەجێی ئەوەی یەك سیاسەتیان هەبیٚ یان لەجێی ئەوەی بە هۆی چەقبەستووییەوە ببنە بار بە سەر یەکترییەوە دەتوانن یارمەتیدەری یەکتری بن و هەریەکەیان کەرەستە بێت بۆ

گەشەی خەباتی ئەویتر. کەرەستەبێت بۆ پێشخستنی خەباتی بەشەکانی تر.

بۆ نموونە کە تورکیا کوردایەتی لەکوردستانی باشوور ئەزێتدەدا هەر پشتیوانییەکی باشوور لەکوردایەتی باکوور سیاسەتێکی نەتەوەییە بەقازانجی باکوور و لەهەمانکاتیشدا سیاسەتێکە بۆ خزمەتی ئێمە. چونکە بەمە ئێمە دەچینە گۆڕەپانی تورکیاوەو ئەنقەرە لەویٚ مژوڵی بەرپەچدانەوەمان دەبێت لەجێی ئەوەی لە گۆڕەپانی ئێمە سیاسەت لە دژمان بکات و لە هێزی ئێمە بخوات و دامان ڕزێنیٚ.

نموونە بۆ ئەمە وتەی سەرکردەیەکی کوردە کە گوتی ئەگەر تورکیاو ئێران دەست لە کاروباری کەرکوك و نەجەف وەربدەن ئەوا ئێمەش دەست لەکاروباری دیاربەکر کرماشان وەر دەدەین. لە نموونەی وا ئێمە دەبینە هێزی دەستپێشخەر لەجێی ئەوەی هێزی دیفاعی بین.

ئەو ڕۆڵەی نها سەرکردایەتی کوردستانی باشوور لە پرسی باکووردا دەیگێڕێت سەرەنجام بۆ قازانجی باکوور یان بۆ قازانجی ئازادکردنی ئۆجەلان و ناوبژیوانی نێوانی

تورکیاو pkkیە بەڵام لە هەمانکاتدا پێگەی باشوور لە روقعەی شەترەنجەکە بە هێز دەکات و دەبێتە یارمەتیدەری چارەسەری کێشەکانی خۆی لەگەڵ تورکیا و لەگەڵ عیراق و ئێرانیش. چونکە دەبێتە ژمارەیەکی سەنگین لەهاوکێشە سیاسییەکاندا کە یان پێویستیان پێیەتی یان ناتوانن فەرامۆشی بکەن.

بە هێزبوونی کوردایەتی لەباکوور یارمەتیدەرێکی چاکە بۆ کوردایەتی لەکوردستانی سەرتاسەر. چونکە ئەگەر کوردستانی باشوور لەو هەلومەرجە ناسازەی عیراقدا، لەبەغدا تەوەللا بێت دەبێ لە تورکیا دەریچە بدۆزیتەوە. لەم حاڵەدا کوردایەتییەکی هاوپەیمان لەگەڵ تورکیا لە لایەن ئەو تورکیایەوە دەخورێت ئەگەر لە باکوور بەهێز نەبین . ئەمە گرنگە بۆ ئەوەی بەشێکی هاوپەیمانێتیمان لەگەڵ تورکیا بچێتە جۆگەلەی باکوورەوەو ئەوەی باکووریش بچێتە جۆگەلەی ئێمەوە. ئەگەر کوردایەتی لە باکوور لاواز بێت و ئێمەش هیچمان نەبێ بیاندەینێ و ئەوان هیچیان نەبێ بماندەنێ ئیتر ئێمە کوا پێگەی بەهێزمان کە نازی پێوە بکەین و نازمان بکێشن؟

وەختێك تورکیا سیاسەت دەکات بۆ وەرگۆڕانێکی وا لە سوریا کە بە دڵی ئیخوانەکانی خۆی و لە دژی کوردەکانی سوریا بێت کە بە هێزبوونیان هێزە بۆ ئێمە، گرنگە بزانین بە یارمەتیدانی کوردایەتی لە کوردستانی سوریا چ دەرفەتێکی بە هێز مان بۆ دەکرێتەوە؟

وەختێك ئێران کار بۆ هێشتنەوەی ئەسەد دەکات بە بیانووی ئەوەی دەبێ گفتوگۆ و دیالۆگ هەبێ بۆ چارەسەری کێشەکە. ئەمە دەرفەتە بڵێین ئەی بۆ هەمان شت بۆ کوردستانی باشوور راست نەبێ و بۆچی کە ئاماژەیەك هەیە ئێران پشتیوانی خۆپیشاندانەکانی ئۆپۆزسیۆنی کرد بۆ رووخانی دەسەڵاتی کوردستانیی، ئەی بۆ هانی ئۆپۆزسیۆن نادات لەگەڵ حکومڕانی هەرێم رێك بکەون؟ ئەی بۆ خۆی گفتوگۆ لەگەڵ ئۆپۆزسیۆنەکەی خۆی، بە تایبەتیش کوردەکەی ناکات؟

سیاسەتی ژێر لە باشوور بە نیسبەت کوردستانی سوریا ئەوەیە یارمەتی کوردانی ئەوێ بدات تواناسازی خودکەفایی گەشە پێبدەن و قۆناغی یەکەمی دیموکراسی سوریا بۆ بە هێزکردنی کوردایەتی ئەوێ، بۆ گەشەکردنی کۆمەڵی مەدەنی و هوشیارکردنەوەی

جەماوەر بەکار بێنن چونکە کوردایەتی لەوێ بە جۆش و خرۆشە بەڵام دەبێ ئەم جۆش و خرۆشە بکرێتە فاکتەرێکی چۆنایەتی کە دەرفەتی ململانێکە بێت لە سوریای دیموکراسیدا. بەتایبەتی چونکە سەختی ململانێکە لە دوای ئەسەد هیچی کەمتر نییە لە دەمی دیکتاتۆری ئەسەددا.

بە واتایەکی تر نابێ تووشی شاشی ئەوەبین وا بزانین سوریای دیموکراسیی یەکسانە بە دابینکردنی مافەکانی کورد، بەڵکو دەبێ لەو چوارچێوەیەدا سەیری بکەین کە وێستگەی دیموکراسیی سەکۆیەکە بۆ باسکردنی مەسەلەی کورد، دەرفەتێکە بۆ گەشەکردنی سیاسەتی کوردایەتی. دەرفەتێکە بۆ ناسینەوەی کوردی سوریا بۆ خودی خۆی و بۆ کێشەی خۆی کە نە کێشەیەکی گشتگیری سورییە و نە کێشەیەکی وابەستەی کێشەی کوردستانەکانی تر و حزبەکانیانە. دەرفەتی دیموکراسیی لە کوردستانی سوریا گەڵاڵەی سەرکردایەتی مەیدانی و کادر و هەڵسوڕاوی دیموکراتی دەکات کە دەبێتە یەدەك بۆ بزووتنەوەی سیاسیی لەو بەشەی کوردستاندا.

دەبێ کوردستانی سوریا ئاگاداری ئەوەش بێت چۆن بە قودرەتمەندی تایبەتی ماددی ومەعنەوی بەشە کوردستانەکەی خۆی کۆنترۆڵ بکات و بە ئاسانی مل بۆ دەزگاکانی سوریای دیموکراتی نەدات. چونکە با ئەو دامودەزگایانە دیموکراسیش بن، سەرەنجام گوزارشتن لە ناسیۆنالیزمی سوری و ناتوانن نوێنەرایەتی خەیاڵدانی کوردایەتی کوردی سوریا بکەن. گرنگە عەشیرەتە کوردەکان و بنەماڵە ناودارەکانی ئەوێ خۆیان بەهێز بکەن و کارێك بکەن کە حیساب بۆ کراو بن، چونکە لە قۆناغی دوای روخانی دیکتاتۆری و بەرەو دیموکراسییدا ناوەندەکانی هێزی کۆمەڵایەتی زۆر جار دەتوانن ببنە ئەیقۆنە بۆ پاراستنی نەتەوە و دابینکردنی هێز بۆی. کۆمەڵگەی مەدەنی و رێکخراوەکانی بەس نین بۆ ئەو مەسەلەیە ئەوە زیاتر بۆ ماف وئازادییە کەسییەکان گرنگن بەڵام ناوەندی کۆمەڵایەتی و ماڵباتە سەنگینەکان گەلێك جار دەتوانن قودەرتمەندیی بگرنە دەست تەنانەت لە دەرەوەی "یاسا" و نەخشەکانی دەوڵەتی نوێی سوریا کە هەر چۆنێکی تەماشای بکەیت دەوڵەتی عەرەبەکانی سوریایە.

سوریای دوای ئەسەد تەنها نیشتمانی ململانێی دیموکراتی نییە، بەڵکو نیشتمانیی ململانێی هێز و قودرەتمەندی و پێکادادانی دامەزراوەکان و ناوچەکانی نفوزە بەو شێوەیەی وەکو لوبنانی لێ دێت: فیدرالیزمێك لەسەر ئەرزی واقیع.

بە پێچەوانەی کوردستانیی سوریاوە کە جۆرێك لە جەمسەرگیری و هێزی چەکی گەرەکە کوردستانی رۆژهەڵات هێزەکەی لە کۆمەڵی مەدەنییدایە. هێزێکی نەرم ئەمما کاریگەر و بە جەوهەرە. کوردستانی رۆژهەڵات هێزێکی گەورەی لە بن نەهاتووە نەك تەنها بۆ کوردایەتی بەڵکو بۆ کوردەواریش. ئاستی شارستانی و گەشەی کۆمەڵی مەدەنی لە کوردەواری رۆژهەڵاتدا وزەیەکی گەورەمان دەداتێ کە هێزی پەنهانی پتەوە بۆ کوردستانی داهاتوو. لەهەر دەرفەتێکدا کوردستانی رۆژهەڵات دەرفەتی هەڵسانەوەی سیاسیی بۆ برەخسێ دەبێ کوردایەتی، بەتایبەتی کوردایەتی چەکدار، ئاگاداری ئەو هێزە بێ. ئەزێتی نەدا و پەکی نەخاو نەیشەمزێنێ. ئەو هێزە دەبێتە چاودێر بە سەر کوردایەتییەوە و وای لێدەکات دەستوپەنجەی لەگەڵدا نەرم بکات لە جێی ئەوەی کوردایەتییەکی بێ رۆح و گیان بێت.

شێوانی کوردەواری لە باشووری دوای راپەڕینی 1991 بۆشایەکی گەورەی دروستکردبوو کە ئاسەواری بەسەر کوردایەتی چەکداریشەوە، لە دەمی شەڕی ناوخۆی نێوان 1994–1998دا، دیار بوو. ئەمەش ئەو وەختە بوو کە ئەو کوردەوارییە لاوازە بە سەربازگەکراوەی باشوور نەیتوانی وەك ئیسفنجێکی نەرم توورەیی و ناکۆکی شەڕی ناوخۆیی قووت بدات.

کوردایەتی رۆژهەڵات نابێ بە نەفەسی ملکەچکردنی کوردەواری ئەوێ بۆ خەسڵەتەکانی خۆی مامەڵە بکات. بە تایبەتیش لە ناوچەکانی سنە و کرماشان و ئیلام کە تازە کوردایەتی لەوێ قوڵپ دەدا و گەشەی کردووە. ئەم هێزە نەرمە یەدەکێکی گەورەشە بۆ باشوور و باکوور وەختێك دەورانی یەکێتی نەتەوەیی گەشە دەکات. ئەم هێزە نەرمەی رۆژهەڵات هێزی خاو و لەسەرخۆیە، هێزی شۆڕشگێڕی پەلەکەر نییە لە دەستکەوتەکان، بەڵام ئەو دەستکەوتانەی کە بەدەستی دێنێت با خاوە خاویش بێت دەستکەوتی قایم و جێگیرن.

باکوور بەپێچەوانەی رۆژهەڵاتەوە کوردایەتییەکەی بەسەر کۆمەڵی مەدەنیشدا زاڵ بووە، دیموکراسی تورکیا

دەرفەتە بۆ کوردایەتی و دیموکراسیی لە باکوور کە سیاسەتی دەستپێخەرییان هەبێت و هەمیشە کارێك بکەن کوردستانی ئەوێ گەشاوە و ئامادە بێت. چ بۆ ئۆتۆنۆمی یان کۆنفدرالییەکی سەنگین لەگەڵ تورکیا و لەگەڵ کوردستانی باشووردا ئەگەر تورکیا ژێر و ئاقڵمەند بێت.

لەو هەڵسەنگاندنە کەمتر هاتینە سەر چانسەکانی بەردەم باشوور لە پەیوەند بە دۆزی پەیوەندی لەگەڵ عیراقدا. چونکە عیراق جەمسەرگیری خۆی لە دەست داوە و بەرەو دابەش و کەرتکردنە. بۆیە فیدرالی و یەکێتی ئارەزوومەندانە تەواو بووە لەبەر ئەوەی عێراق لە کاروانەکە دوا کەوت و ئەو نێوەندێتییەی جارانی لە دەست دا. دابەش وکەرت دەبێت تەنها لەوەدا لەگەڵ کورد پەیوەندی دەبێت کە جیابوونەوەیەکی نەرم بکەن لە رێی سەفقەی کەرکوکەوە، یان شەڕێکی گەرم چاوەڕێی دەکات بۆ یەکلاکردنەوەی پرسی کەرکوك بە هەموو دەسکەلا یاسایی و قودرەتمەندییەکانی کە لە بەردەست بن.

دەبێ عیراقیش دەرك بەو واقیعە بکات کە دۆسێی کەرکوك تاقە چانسی مانەوەی کوردستانە لە چوارچێوەی

عیراقدا. ئەگەر کەرکوك بەشێك بێت لە کوردستانی فیدراڵ، لە ناو عیراقدا، ئەوا یەکێتی عیراق پارێزراو دەبێ. دەنا کورد زویر دەبێ و ئەوسا دەوڵەتی کوردی لە چواچێوەی نەك هەرێمی ئێستا، بەڵکو لە چوارچێوەی شارەوانی رانیەشدا شەرافەتمەندانەترە لە مانەوەمان لە چوارچێوەی عیراقێکی دیموکراسی، کە کوردستانە فیدراڵەکەی، کەرکوکی لە دەست دابێت.

پاشكۆ (1)
قوربانی و جللاد، بوعەزیزی وفادیه

فادیە حەمدی کچە پۆلیسێکە لە ولایەتی سیدی بوزید لەتونس کار دەکات. بە گوێرەی ئەو زانیارییە کەمانەی لەسەر وی هەیە تا ئێستا شووی نەکردووە وتەمەنی 35ساڵە. بە هۆی ئەو شەقازلەی سرەواندییە بناگوێی محەمەد بوعەزیزی و بووە مایەی خۆسوتاندنی بەسبوس وەك کەسوکار ناویانٍ لە بوعەزیزی ناوە، بلێسەی شۆرش لە تونس کلًقەی سەند.

سالم برای محەمەد بوعەزیزی دەربارەی ئەوکەنیشکە پۆلیسە بە رۆژنامەی ئەلمیسری ئەلیەومی وت: محەمەدی برام حەوت ساڵە گیری خواردبوو بە دەست ستەمی دار ودەستەی

شارەوانییەوە بە سەرۆکایەتی فادییە حەمدی و فەربانبەرێکی تر بە ناوی سابیرەوە. ئەوانە هەفتەی دوو رۆژ دەستیان بەسەر شتومەکەکانیدا دەگرت. سالم درێژەی پێدا: لە رۆژی قەومانەکەدا، وەك هەموو جار فادیە حەمدی لەگەڵ سابری یاریدەدری هات و لەرێی مەحزەرێکی شارەوانییەوە کەلوپەلەکانی برا کەمیان برد. بۆیە محەمەد تەلەفۆنی بۆ خاڵە دەرمانسازەکەمان کرد و هانای بۆ برد. ئەوەبوو خاڵم قسەی تێدا کرد و شتەکانی بۆ وەرگرتەوە.بەڵام پاش 10 دەقیقە جارێکی تر هاتنەوە و دەستیان بەسەر شتەکاندا گرتەوە.

وەختێك محەمەد ویستی لەگەڵ فادیە قسە بکا، ئەم زللەیەکی تێسرەواند و سابریش چەند شەقێکی تێهەڵدا. بەوەشەوە نەوەستان، بەڵکو کێشایان بە لوتییا تا خوێن فیچقەی هات لەو کاتەی تاوەکو بارەگای شارەوانی دوایان کەوت. چووە سەرەوە بۆ نووسینگەی کاتبی گشتی شارەوانی بۆ ئەوەی سکاڵایەك تۆمار بکات، کەچی ئەمیش پێی وت: چڵکن قسەم لەگەڵ مەکە!

سالم وتیشی: پارێزگار رازی نەبوو پێشوازی لێ بکات وگوێی لێ بگرێت. لە ناخەوە کوڵی دڵی گڕی گرتبوو و هاواری دەکرد. ئینجا نەوتی هێناو ئاگری لە جەستەی خۆی بەردا. ئەو دەسووتا کەچی پاسەوانی پارێزگـــا پێدەکەنی. تەنانەت کە ویستیشیان نەجاتی بـــدەن، ئاگرکوژێنەوەکەی پارێزگا بەتاڵ بوو.

ئەو زللەیەی کاکم خواردی بووە هەوێنی بیرکردنەوەی لە خۆسووتاندن. نەریتی هۆزی همامەش وایە: ئەوی ژنێك زللەی لێ بدات کراسێکی لەبەر دەکەن.

سالم وبنەماڵەکەی سوورن لەسەر راونانی فادیەی پۆلیسەوان و دادگایی کردنی لەبەردەم رای گشتی جیهاندا. بۆیە وتیشی : ناهێڵم لە دەستم دەربازی بێت. تەنانەت پاسەوانی پارێزگا کە بە کاکم پێدەکەنی وەختێك دەبووە بریان، هەروەها سەرۆکی شارەوانی وکاتبی گشتی شارەوانی و پارێزگار، ئەمانە هەموویان خەونەکانی براکەمیان لە ژیان لەبار برد. داوا لە پارێزەرە شەرافەتمەندەکانی تونس و هەموو وڵاتانی

عەرەب و جیهان دەکەم لیژنەیەك دروست بکەن و یارمەتیم بدەن.

جێی باسە حاجی منوبیەی دایکی محەمەد بوعەزیزی پێشتر لە دیدارێکی رۆژنامەی خەبەری جەزائیریدا داوای کردبوو چاوی بە فادیە حەمدی بکەوێت. دایك گوتبووی: ئەمەوێت ئەو کچە پۆلیسە ببینم کە لە محەمەدی دابوو. بۆ ئەوەی لێی بپرسم ئەو زوڵمەی بۆ کرد؟ لەبەردەم گەلدا دادگایەکی ئاشکرا بکرێت.

لە ئاژانسەکانەوە

پاشکۆی (2)

ڕەوتی بەهاری عەرەبی لە سەرەتاوە تا کۆتایی

–17ی کانوونی یەکەمی ساڵی 2010، محەمەد بوعەزیزی ئاگری لەجەستەی خۆی بەرداو ئەمەش بووە ئەنگێزەی خۆپیشاندانەکانی سەرتاسەری تونس.

– 1ی کانوونی دووەمی ساڵی2011: تەقاندنەوەی کڵێسای قدیسین لە ئەسکەندەرییە لە وڵاتی میسر

–4ی کانوونی دووەم بوعەزیزی بە هۆی سەختی برینەکەیەوە وەفاتی کرد.

–9بۆ 15ی کانووی دووەم ڕاپرسی لەسەر چارەنووسی باشووری سوودان بۆ یەکێتی ئارەزوومەندانە یان سەربەخۆیی و پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆ.

–14ی کانوونی دووەم: هەڵهاتنی زەین ئەلعابدین بن عەلی بۆ سعودییەو سەرکەوتنی ڕاپەڕینی تونس.

هەمان ڕۆژ: دەستپێکردنی ناڕەزاییەکانی بەحرین.

–25ی کانوونی دووەم: دەستپێکردنی ڕاپەڕینی گەلی میسر.

–28ی کانوونی دووەم: هەینی توڕەیی لە میسر کە پەرەسەندنێکی چۆنایەتی بوو لە بەرەنگاربوونەوەی ڕژێمی حوسنی موبارەك.

–3ی شوبات دەستپێکردنی شۆڕشی یەمەن لە دژی سەرۆك عەلی عەبدوڵڵا ساڵح.

–11ی شوبات عومەر سلێمان جێگری سەرۆك کۆماری میسر وازهێنانی محەمەد حسنی موبارەکی ڕاگەیاند. ئەم موژدەیە بووە مایەی ئاهەنگ وخۆشی لەگۆڕەپانی تەحریری میسر.

–16ی شوبات: دەستپێکی شۆڕشی لیبیا.

–17ی شوبات: بەبیانووی پشتیوانی لە شۆڕشی گەلی تونس و میسرو هەندێك داخوازی جەماوەرییەوە گروپێکی سەر بە ئۆپۆزسیۆن گردبوونەیەکیان لەبەر دەرکی سەرای سلێمانی سازکرد کە دواتر بووە خۆپیشاندانێکی بەلارێدابراو کە توندوتیژی زۆری لێکەوتەوە.

–15ی ئادار: دەستپێکی ڕاپەڕینی گەلی سوریا.

–2ی مایس: وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کوشتنی ئوسامە بن لادن سەرۆکی ڕێکخراوی قاعیدەی ڕاگەیاند کە سەبەبکاری کردەوە تیرۆریستییەکانی 11ی سێپتەمبەر بوو.

–5ی مایس: عەلی عەبدوڵڵا ساڵح سەرۆکی یەمەن بۆ چارەسەری، دوای برینداربوونی لە تۆپبارانکردنی مزگەوتێکی ناو کۆشکی سەرۆکایەتییدا، چووە وڵاتی سعودییە.

–1ی تەمووز: دوای ئەوەی محەمەدی شەشەم پادشای مەغریب چاکسازیی دەستووریی ڕاگەیاند، لەو ڕۆژەدا ڕاپرسی لەسەر کرا.

–9ی تموز: جاردانی سەربەخۆیی باشووری سوودان.

–3ی ئاب دادگایی کردنی موبارەك و کوڕەکانی و دار ودەستەکەی دەستپێکرد.

–21ی ئاب: چەکدارەکانی ئۆپۆزسیۆنی لیبیا چوونە ناو تەرابلوسی پایتەختەوە.

–20 تشرینی یەکەم: ئەنجومەنی گواستنەوەی لیبیا کوشتنی موعەمەر قەزافی سەرۆکی لیبیای ڕاگەیاندو بەمە حوکمی قەزافی لە تەواوی لیبیا کۆتایی پێ هات.

–23ی تشرینی یەکەم: دەستپێکی ژیانی دیموکراسی لە تونس، هەڵبژاردن کرا و حزبی نەهزە بە سەرۆکایەتی ڕاشد ئەلغەنووشی گرەوی بردەوە.

–23–ی تشرینی دووەم: عەلی عەبدوڵڵا ساڵح و نوێنەرانی ئۆپۆزسیۆن لەسعودیە ئیمزای دەستپێشخەری کەنداویان کرد کە بریتییە لەوازهێنانی ساڵح و پێکهێنانی حکومەتێکی سازان لەنێوان ئۆپۆزسیۆن و حزبی حوکمڕان، کۆنگرەی میللی، بە مەرجێك سەرۆك وەزیرانەکەی لە ئۆپۆزسیۆن بێت.

–25ی تشرینی دووەم: هەڵبژاردن لە مەغریب کرا وحزبی عەدالەت وتەنمییە بردییەوە.

28ی تشرینی دووەم: دەستپێکی هەڵبژاردن لە میسر کە دەرەنجام گروپی ئیخوان موسلیمن، حزبی عەدالەت و ئازادی، پلەی یەکەمی بەدەستهێنا.

–1ی کانوونی یەکەم: ئاهەنگێك بۆ خواحافیزی هێزەکانی ئەمریکا بەبەشداری سەرۆکی عیراق جەلال تاڵەبانی، جۆبایدن جێگری سەرۆکی ئەمریکاو نوری مالیکی سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیرانی عیراق و بەمەش ئەمریکا بەرەسمی کشانەوەی خۆی جێبەجێکرد.

سوپاس و پێزانین

*دەخوازم لێرەدا سوپاسێکی تایبەتی هاورێ و دۆستانم، محەمەد کەریم، مەحمود شێرزاد، جەمال حسێن و د٠ئەکرەمی میهرداد بکەم کە دەستنووسی ئەم کتێبەیان خوێندەوە و هەریەکەیان بە تێبینی و سەرنجەکانیان، لوتفیان نواند لەگەڵم٠ شتێك کە خراپ بێت و هەروا مابێتەوە، خەتای ئەوانی تێدا، نییە خەتای خۆمە کە ڕوانینی وا هەڵەم پێیە، دەنا ئەوان قسوریيان لەگەڵمدا نەکرد٠

*هەروەها وەك هەمیشە دەبێ سوپاسی هاوڕێ و برام کاك شۆڕش ئەحمەد بکەم، بۆ ئەم کتێبە و بۆ ئەوانی تریش، کە چەند ساڵە سەبر و تەحەمول لەگەڵ نەخشەسازیکردن و وردبینی و چاککردنیان دەنوێنێ٠٠ ساغ و سەلامەت بێت٠

*سوپاس بۆ نەخشەسازی دەست ڕەنگین کاك ئاوارە هیوا کەبەرگی کتێبەکەی بەو جوانیە نەخشاند٠

*سوپاسی هەرسێ تایپیستی بەڕێز سۆران، نەژاد و ڕۆژ دەکەم کە ئەرکیان لەگەڵ تایپکردنی ئەم کتێبەدا کێشا٠

پەراوێزەکان

1-باراج خانا، العالم الثاني – السلطة و السطوة في النظام العالمي الجديد – الدار العربية للعلوم – ناشرون (2009) ل17.

2-ليليا سيفشوفا، روسيا بوتين، الدار العربية للعلوم -2006، وەرگێڕانی بەسام شیحا، چاپی یەکەم ل455.

3-هەمان سەرچاوە،ل453.

4-میانع شایا، الدالای لاما – الرجل، الراهب و الروحاني – خفايا واساطير التيبت، وەرگێڕانی سعيد محمد الحسنية- چاپی یەکەم 2008 – ل136.

5-باراج خانا – العالم الثاني ل142-143.

6-سيباستيان سميث، جبال لله- الصراع على الشيشان – ترجمة مروان سعدالدين. الدار العربية للعلوم- بيروت -2007، چاپی یەکەم –ل213.

7-ستران عبدوللا، بەتەنیشت سیاسەتەوە- (101) وتاری رۆژنامەنوسییە. لە چاپکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم .زنجیرە (43) لە سالی 1999-ل158 -وتاری (چاچانییەکان – بردنەوەی گرەوی جیاوازیکردن).

8-ئەسنی سپیرستاد-ملاك گروزنی، بارقه امل فى ظلمة الشيشان، ترجمه أفنان سعدالدين – الدار العربية للعلوم، 2009ل77.

9-رووسیا بوتین، سەرچاوەی پێشووتر ل456.

10-یوشكا فيشر، عودة التأريخ (العالم بعدالحادي عشر من أيلول وتجديد الغرب – نقله الى العربية د.هانى صالح -مكتبة العبيكان السعودية سالی 2011چاپی (2) ل272.

11-جمال نبز- المستضعفون الكورد و أخوانهم المسلمون – چاپی دووەم- سلیمانی ل54.

12-هەمان سەرچاوەی پێشوو ل60.

13-کۆمەڵە – گۆڤاری مارکسی – لنینی کوردستان، ژمارە دووی ساڵی 1979-وتاری سەرەکی (بۆلێدوان و لێکۆلینەوە، دەربارەی پێویستی بوونی رێکخراوی تایبەتی چینی کرێکار و رەنجدەرانی کوردستان)ل1.

14-د.رفعت السعيد- اليسار – الديمقراطية والتأسلم، مطبعة الاهالي ، سالي 1998 ل 103.

15- هەمان سەرچاوە ل166.

16-مصطفى اكيول، مستقبل تركيا داخل نطاق الحضارة الاسلامية-جريدة الشرق الاوسط (2011/11/9).

17-محمد بايراقدار –(ئیدریس بدلیسی) وەرگیرانی شکور مستەفا. دەزگای ئاراس، چاپی دووەم 2009 ل20.

18-حەسەن مەحمود حەمەکەریم –مەلا ئیدریسی بەدلیسی -رۆلی لە یەکخستنی میرنشینە کوردیەکاندا، بلاْوکراوەی پرۆژەی تیشك، چاپی یەکەم، ساڵی 2008-ل93.

17-هەمان سەرچاوەی پێشوو ل89.